

ISSN 2953-7894

ԱՐԵՎԵԼԱԱՍԻԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

V

ԵՐԵՎԱՆ 2022

01
Ն-86
հշ

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԱՍԻԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

V

6969

«ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՃԱՊՈՆԻԱ. ԱՆՅՅԱԼԸ,
ՆԵՐԿԱՆ ԵՎ ԱՊԱԳԱՅԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ»
ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Գլխավոր խմբագիր՝
Պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ
Նիկոլայ Հովհաննիսյան

ԵՐԵՎԱՆ
Քոփի Փրինթ
2022

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF RA
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES

EASTERN ASIAN STUDIES

V

PROCEEDINGS OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC
CONFERENCE "ARMENIA-JAPAN: PAST, PRESENT AND
PERSPECTIVES OF FUTURE"

Editor-in-Chief
Doctor of Science, Professor
Correspondent Member NAS Armenia
Nikolay Hovhannisyan

YEREVAN
Copy Print
2022

*Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ*

Գլխավոր խմբագիր՝ պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ **Նիկոլայ Հովհաննիսյան**

Խմբագրական խորհրդի անդամներ՝
պ.գ.թ. Եվա Հարությունյան
պ.գ.թ. Մուշեղ Ղահրիյան
պ.գ.թ. Շինսունկե Մացուի

Արևելաասիական ուսումնասիրություններ V. «Հայաստան-Ճապոնիա. անցյալը, ներկան և ապագայի հեռանկարները» միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածու: Ժողովածու.- Երևան, Քոփի փրինթ, 2022. - 166 էջ:

Հատորում ընդգրկված են հայ-ճապոնական դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման 30-ամյա հոբելյանին նվիրված «ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՃԱՊՈՆԻԱ. ԱՆՑՅԱԼԸ, ՆԵՐԿԱՆ ԵՎ ԱՊԱԳԱՅԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ» միջազգային գիտաժողովի նյութերը (07.10.2022): Ժողովածուի մեջ տեղ են գտել զեկույցներ նվիրված հայ-ճապոնական մշակութային առնչություններին, ճապոնիայում հայկական ձեռագրի հայտնաբերմանը, երկու երկրներում գյուղատնտեսական համայնքների ծագման վարկածի վերաբերյալ հետազոտությանը, ճապոնացի հետազոտողի կողմից սփյուռքում հայկական դպրոցների ձևավորման և գոյատևման փորձի դիտարկմանը, ճապոնիայի օրինակով ՀՀ-ում երկրաշարժերի ապահովագրության համակարգի կատարելագործման հիմնախնդրին, ճապոնիայի և ճապոնացիների աջակցությանը հայերին, մասնավորապես՝ մեծ բարերար Շիրուսավայի բարեգործական առաքելությանը և ճապոնիայի կառավարության կողմից ֆինանսավորվող ճապոնիայի Միջազգային Համագործակցության գործակալության գործունեության համեմատական վերլուծությանը Հայաստանում և Ադրբեջանում:

Ժողովածուն նախատեսված է արևելագետների, միջազգայնագետների, պատմաբանների, փորձագետների, դիվանագետների և ուսանողների համար:

*Published by the decision of the Scientific Council of the Institute
of Oriental Studies of the NAS of the Republic of Armenia*

Editor-in-Chief - Doctor of Science, Professor,
Correspondent Member of NAS Armenia **Nikolay Hovhannisyan**

Members of the editorial board

Dr. Yeva Harutyunyan,
Dr. Mushegh Gahriyan
Dr. Shinosuke Matsui

East Asian Studies V: Proceedings of International Scientific
Conference "Armenia-Japan: Past, Present and Perspectives of Future".
Journal. –Yerevan, "Copy Print", 2022.- 166 p.

The volume includes proceedings of the international conference
"ARMENIA-JAPAN: PAST, PRESENT AND PERSPECTIVES OF FUTURE"
(07.10.2022) which was dedicated to the 30th anniversary of the establishment of
diplomatic relations between Armenia and Japan. The collection includes reports
about Armenian and Japanese cultural relations, the discovery of Armenian
manuscripts in Japan, research on the hypothesis of the origin of agricultural
communities in both countries, the experience of the formation and survival of
Armenian schools in the diaspora from the viewpoint of Japanese researcher, the
improvement of the issue of the earthquake insurance system in Armenia based on
the example of Japan, the charity mission of the great philanthropist Shibusawa
and his aid to Armenians, as well as the comparative analysis of the activities of
JICA in Armenia and Azerbaijan.

The collection is intended for orientalists, specialists of international
relations, historians, experts, diplomats and students.

MAKOTO ARIMURA, Ph.D.
Tokai University, Department of History,
Faculty of Letters, Professor
E-mail: arimura.mako@gmail.com
DOI: 10.56925/2953-7894-2022.5-5

HYPOTHESES ON THE ORIGIN OF FARMING COMMUNITY IN ARMENIA: A VIEW FROM THE BIRTH OF YAYOI CULTURE IN JAPAN

Keywords: Armenia, Aratashen-Shulaveri-Shomutepe, Neolithic,
Mesolithic, Early Holocene, origin of agriculture, Jōmon, Yayoi,
Mumun

Introduction

The invention of agriculture by humans is one of the most
significant events that influenced entire human societies and provided
the basis of the modern world. As is well known, agriculture
originated independently in different areas of the world. In Eurasia,
agriculture first appeared in two centers, namely Near East and China.
Among the crops domesticated in these areas, wheat in the Near East
and rice in China are important grains that became the staple food and
significantly changed the lifestyle of ancient people. Archaeological
records show that the agriculture of these grains was diffused from the
centers to surrounding areas, in some cases gradually, in other cases
rapidly. Diffusion of agriculture is an interesting topic in human
history. Numerous studies, of not only archaeology but also
anthropology, linguistics, thermatology, etc., have tried to uncover this
process in various areas around the world.

In the Near East, the earliest plant domestication is considered to
have arisen in the middle Euphrates basin and Jordan valley in the

Neolithic era (ca. 9th millennium cal BC), although other regions might remain candidates. Moreover, archaeological evidence shows that early agricultural communities in the southern Caucasus appeared around 6000 cal BC, known as the “Aratashen-Shulaveri-Shomutepe” culture. The southern Caucasus is located in the northern end of the Near East and includes territories of the Republic of Armenia. Three sites in Armenia, Aratashen, Aknashen, and Masis Blur, belong to the “Aratashen-Shulaveri-Shomutepe” culture (Fig.1).¹ The starting date of this culture indicates that agricultural communities in southern Caucasus emerged later than those in other regions in the Near East where they had already appeared around 8000-7000 cal BC. How did the “Aratashen-Shulaveri-Shomutepe” culture appear in 6000 cal BC? What was the relationship between this culture and the precedent local culture? Unfortunately, it is premature to draw any conclusions on these questions owing to the scarcity of archaeological evidence from the period preceding the “Aratashen-Shulaveri-Shomutepe” culture, which makes it difficult to understand the early adoption of agriculture in the southern Caucasus (Fig. 2). To resolve this issue, Armenian-Japanese joint teams have investigated the southern foothills of Mt. Aragats since 2013. Currently, we are focusing on the excavations at Lernagog-1 in the Armavir province, which could provide an important perspective on the transition from hunting-gathering to agropastoral subsistence in Armenia. Furthermore, additional excavations at Lernagog-1 and intensive archeological works throughout the Republic of Armenia are required to thoroughly understand the transition. Until now, Lernagog is the only site that is chronologically closest to the “Aratashen-Shulaveri-Shomutepe” culture sites (Fig. 1)², but it is nearly 1,000 years away (Fig. 2). The sites of the transitional

¹ Chtaigner C., Badalyan R. and Arimura M., *The Neolithic of Caucasus*, Oxford Handbooks Online, 2014, pp. 1-34.

² Arimura M., Petrosyan A., Arakelyan D., Nahapetyan S. and Gasparyan B., *A Preliminary Report on the 2015 and 2017 Field Seasons at the Lernagog-1 Site in Armenia*, *Aramazd* 12(1), 2018, pp. 1-18.

period to the “Aratashen-Shulaveri-Shomutepe” culture, ca. 6500-6000 cal BC, are largely missing.

The spread of rice agriculture from the Asian continent, associated with other cultural elements, to Japanese islands could be a curious case for the diffusion of agriculture since there is rich scientific data accumulated by archaeological excavations. In this paper, we will roughly review the current state of research on the adoption of agriculture in the Japanese archipelago with the intention of providing some insights for future research in Armenia.

Transition to the Yayoi agricultural communities in the Japanese islands

There is extensive research on the origin of the agricultural community known as the Yayoi culture in the Japanese archipelago. Recent studies have reviewed the research well³. The Jōmon period, which preceded the Yayoi period, began around 13,000 cal BC and is marked by the start of pottery use. Archaeological excavations have exposed that the Jōmon people generally produced rich material artifacts and the structural features, such as pit dwellings/houses, storage pits, and graves, indicated that they lived a sedentary lifestyle. They subsisted chiefly on hunting, fishing, and gathering, but also partly on the cultivation of plants such as Azuki and Soys. Jōmon culture lasted for over 10,000 years up to the introduction of agriculture.

³ 下條信行 監修『列島初期稲作の担い手は誰か』東京：すいれん舎, 2014 (Shimojou N. (ed.), *Who were the Early Rice Farmers in the Japanese Archipelago?* Tokyo: Suirensa, 2014); 端野晋平『初期稲作文化と渡来人 - そのルーツを探る -』東京：すいれん舎, 2018 (Hashino S., *Early Rice Cultivation Culture and the Migrants. Exploring Their Roots*, Tokyo: Suirensa, 2018); De Boer E., Yang M.A., Kawagoe A. and Barnes G.L. *Japan Considered from the Hypothesis of Farmer/Language Spread*, *Evolutionary Human Sciences*, 2, c.13, 2020, pp. 1-20.

The agricultural transition in Japan happened during the first half of the first millennium BC. The period after the introduction of agriculture is called the Yayoi period, which lasted until around 250 AD. The appearance of agriculture in Japanese literature coincided with the beginning of Yayoi culture. The Yayoi culture first appeared in North Kyushu and gradually spread to other islands of Japan (Fig. 3). In general, the transition to agricultural society in Japan is thought to have been driven by migrants from the Korean peninsula — the migrants from the Mumun culture arrived adaption of North Kyushu, as proved by various artifactual evidence as well as skeletal remains that are different from those of the Jōmon people. Several researchers have attributed the cultural transformation from Jōmon to Yayoi to the arrival of large numbers of Mumun migrants. However, archaeological evidence indicates that the Jōmon culture underwent a cultural transformation by selectively adapting some elements of the Mumun culture (see below).

(1) Migrants from the Korean peninsula and new cultural elements

Agricultural communities appeared for the first time in the Korean peninsula during the Mumun period (Korean Bronze Age: 1500-300 BC). While the wet-rice agriculture in the Mumun culture attracts attention in relation to the Yayoi culture, various plants other than rice were also cultivated in this culture, such as millets. Recent studies have pointed out that dry field agriculture was more important than wet-rice agriculture in the Mumun culture.⁴

⁴ 裴眞晟「韓半島南部における初期農耕文化の動態」下條信行 監修『列島初期稲作の担い手は誰か』東京：すいれん舎 (Bae J., *Dynamics of the Early Farming Culture in the Southern Korean Peninsula*, In: Shimojou, N. (ed.), 2014, pp. 49-77); Choy K., Yun H.Y., Lee J., Fuller B.T. and Shin K.-H. *Direct Isotopic Evidence for Human Millet Consumption in the Middle Mumun Period: Implication and Importance of Millets in Early Agriculture on the Korean Peninsula*, Journal of Archaeological Science 129, 2021, pp. 105372.

Estimates of the number of migrants vary widely, depending on the position of the researcher. However, since few colonial sites occupied by the Mumun people have been found in North Kyushu as well as on other islands, it is unlikely that large numbers of migrants landed in North Kyushu all at once. Instead, it is common to find local Jōmon sites with some archaeological remains of the Mumun culture. Judging from the archaeological records, the first influence of the Mumun culture could be traced back to the Kurokawa type pottery phase (Final Jōmon, Fig. 4). It is likely that Mumun migration was most active during the following phase of Yūsū type pottery (Final Jōmon or Initial Yayoi, 900/800-800/700: terms and dating are different among researchers, Fig. 4) since more artifacts of Mumun culture belonging to this period can be found at North Kyushu sites. Several researchers have suggested that the cause for Mumun migration to North Kyushu was the cooler climatic conditions.⁵

The Mumun people brought the following to Jōmon society in North Kyushu: wet-rice agriculture and its associated tool-kits such as stone reaping knives and wooden hoes, new house type, dolmen, and new pottery type. This wide variety of archaeological records indicates that the new cultural elements involved various parts of society, including subsistence and production technology, habitation, and ideology, suggesting that the Mumun cultural package had arrived. However, it should be noted that the Jōmon culture was not replaced by the Mumun culture but gradually transformed into the Yayoi culture by selectively accepting cultural elements of the Mumun culture (see below).

(2) The birth of the Yayoi culture

The transition from Jōmon to Yayoi culture has been deeply examined by studies on artifacts. Pottery, an artifact that reflects the

⁵ Hashino S. op. cit.; Miyamoto K. *The Spread of Rice Agriculture during the Yayoi Period: From the Shandong Peninsula to the Japanese Archipelago via the Korean Peninsula*, Japanese Journal of Archaeology 6, 2019, pp. 109-124.

origin, customs, and traditions of the pottery makers, might represent this transition well. Fig. 5 is the typical pottery assemblage of the Yūsu type (I) pottery phase⁶ (Final Jōmon or initial Yayoi period). According to the detailed study by Misaka⁷, the pottery assemblage of this phase composed of three groups: Jōmon, Mumun, and transformed styles. The most abundant Jōmon style traditional and local pottery group descended from the precedent Kurokawa type pottery. The Mumun style reflects the tradition of Mumun pottery in the Korean peninsula but it is localized in North Kyushu. The third group, transformed style, comprises the pottery vessels that were newly created, probably inspired from the other two styles. It is important to note that the boundaries between the three groups are blurred. Such pottery assemblage could suggest the following points:

(1) The majority of the pottery assemblage was Jōmon style, probably made by the Jōmon people. They continued to make pottery similar to that of the previous period (Kurokawa type pottery).

(2) Mumun style potteries were lesser in number, probably made by the Mumun migrants living in the Jōmon village. Their pottery was also influenced by the local Jōmon style.

(3) It is unclear whether the makers of transformed pottery are Jōmon people, Mumun migrants, or admixed people, but the transformed pottery represents the admixture of Jōmon and Mumun cultures. This indicates the birth of the new Yayoi culture.

As archaeological studies of artifacts in time series from Jōmon to Yayoi period have shown, the change in material culture between the two periods was not rapid but gradual. Fig. 6 shows a conceptual diagram of the birth of Yayoi culture.⁸ In Phase 1 (ca. 1000-900/800 cal BC: Kurokawa type pottery phase), a few Mumun cultural

elements appeared in Jōmon villages. This might be interpreted either as an increase in cultural exchange between North Kyushu and the Korean peninsula or as the arrival of a certain number of migrants from the peninsula. In either case, the entire Jōmon culture had not been significantly transformed until this period. It is in Phase 2 (ca. 900/800-800/700 cal BC: Yūsu type pottery phase) that the largest number of migrants arrived at North Kyushu. The Mumun migrants brought new cultural elements, and through this influence the Jōmon culture transformed into the Yayoi culture. Admixture of Jōmon and Mumun culture (i.e., appearance of admixed people) started in Phase 2 and completed by Phase 3. The Yayoi culture can be distinguished from the Jōmon and Mumun cultures. It is an agricultural culture that was established independently in the archipelago.

Hypotheses for future consideration regarding the origin of agricultural communities in Armenia

As mentioned above, owing to the lack of archaeological evidence, it is too early to draw conclusions about the origins of early agricultural communities in Armenia. It is imperative to discover and investigate more sites belonging to the 7th millennium cal BC in order to fill the gap between the Lernagog and “Aratashen-Shulaveri-Shomutepe” sites (Fig. 2). However, the case of the Japanese islands described above could provide some guidance for future research.

“Aratashen-Shulaveri-Shomutepe” sites produced a lot of new cultural elements that were not observed before in the southern Caucasus, such as pottery, large blade industry, stone polished axes, architecture made of pisés (rammed earth) or mud-bricks, domesticated plants and animals, mace heads, clay figurines, and bone tools. These cultural components represent the typical Neolithic “package” of the Near East. However, the Armenian Mesolithic (Early Holocene) sites such as Lernagog and Kmlo show no signs of farming practice and their material culture generally comprises obsidian blades

⁶ Misaka K., *Chapter 4, The Process of the Beginning of the Yayoi Period: View from the Pottery*. In: Shimojōu, N. (ed.), 2014, Fig. 11.

⁷ Ibid.

⁸ Hashino S., op. cit.

and animal bones. These archaeological components represent materials typically left by hunter-gatherers. Additionally, the site location shows a significant difference between the two groups (Fig. 1). The Mesolithic (Early Holocene) sites are located in the mountainous area, while the sites of "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" culture are located in the alluvial plain in the Ararat Valley where farming could have been possible. Such large difference in the archaeological record between the two sites gives the impression that "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" did not develop independently from the local Mesolithic hunter-gatherers without outer influence. However, it should be noted that the vast time period of 7th millennium cal BC, a crucial time to understand the birth of the "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" culture, is archaeologically still empty.

Although the archaeological evidence at hand is insufficient, two hypotheses on the origin of the "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" culture could be presented by referring to the case of the Japanese islands. First, the culture was established by the migration of foreign farmers, implying that cultural replacement occurred from Mesolithic to Neolithic in the southern Caucasus. Second, the "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" culture was an admixture of indigenous Mesolithic and foreign farmers' cultures, possibly driven by adapting new cultural elements through contacts between the local population and foreign farmers from the surrounding region or/and by accepting a small number of agricultural migrants. In either hypothesis, the following points should be examined in further investigations.

(1) Foreign farmers

To whatever extent foreign farmers were involved in the establishment of the "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" culture, it is necessary to find out from which region they came. Only a comparison of the culture of the foreign farmers' native land with that of "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" will reveal who played a main role in establishing the latter culture.

(2) Succession of local culture

In the case of Yayoi culture which is interpreted as the acculturation of Jōmon culture through Mumun migration, certain cultural elements of the Jōmon culture such as the morpho-technology of the pottery are inherited in the Yayoi culture. Therefore, in the case of acculturation of a local culture with an outer culture, the new culture might include elements of the past local culture. As for the "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" culture, can some cultural elements inherited from the previous Mesolithic culture be identified? If this culture was derived from the local Mesolithic culture, then some succession of the local culture should be recognizable.

Conclusion

The transition to agricultural society is a key issue in prehistoric archaeology. As for the territories of Armenia, we do not have enough evidence yet to be able to answer the question. To gain some insights to the Armenian case, this paper compared it with the case of Japanese archipelago where the migration of the Mumun people to North Kyushu and the admixture of Jōmon and Mumun cultures resulted in the birth of the new Yayoi farming culture. Similarly, considering the presence of cultural elements of the Neolithic package in the "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" culture in Armenia, like the Mumun migration to Japanese islands in the Final Jōmon period, the involvement of foreign farmers outside the southern Caucasus in the establishment of the "Aratashen-Shulaveri-Shomutepe" culture is undeniable. How did foreign farmers and local hunter-gatherers interact in Armenia? Future research on archaeological sites belonging to the 7th millennium BC in Armenia will answer this question and provide an interesting case of the transition to farming communities in prehistory.

Fig. 1
Locations of archaeological sites in Armenia mentioned in the text.

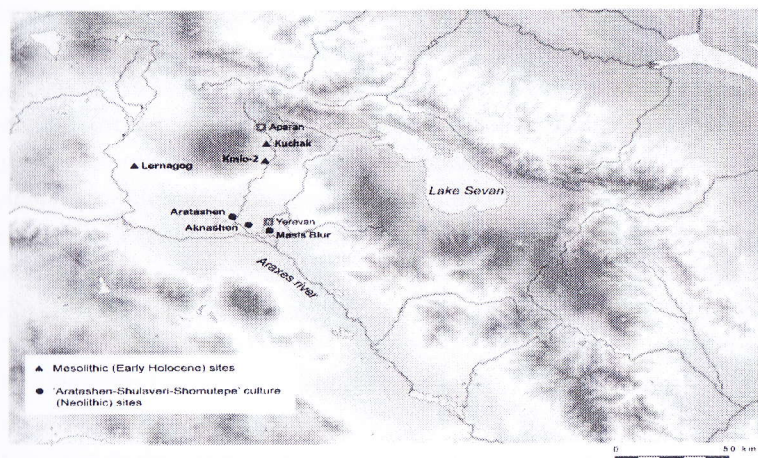
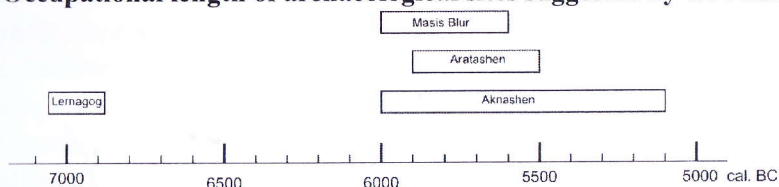

Fig. 2
Occupational length of archaeological sites suggested by C14 dates

Badalyan et al. 2007, Badalyan et al. 2010

Source: Badalyan R., Lombard P., Chataigner C. and Pavel A., The Neolithic and Chalcolithic Phases in the Ararat Plain (Armenia): The View from Aratashen. In: Sagona, A. (ed.), A View from the Highlands. Archaeological Studies in Honour of Charles Burney, Herent: Peeters, 2004, pp. 399-420; Badalyan R., Harutyunyan A., Chataigner C. and Hovsepyan R., The Settlement of Aknashen-

Khatunarkh, a Neolithic Site in the Ararat Plain (Armenia): Excavation Results 2004-2009. TÜBA-AR 13, 2010, pp. 185-218; Hayrapetyan A., Martirosyan-Olshansky K., Areshian G.E. and Avetisyan P., Preliminary Results of the 2012 Excavations at the Late Neolithic Settlement of Masis Blur. In: Gasparyan, B. and Arimura, M. (eds.), Stone Age of Armenia, Kanazawa: Kanazawa University, 2014, pp. 177-190; Arimura M., Petrosyan A., Arakelyan D., Nahapetyan S. and Gasparyan B., A Preliminary Report on the 2015 and 2017 Field Seasons at the Lernagog-1 Site in Armenia, Aramazd 12(1), 2018, pp. 1-18).

Fig. 3
Migration from the Korean peninsula to North Kyushu

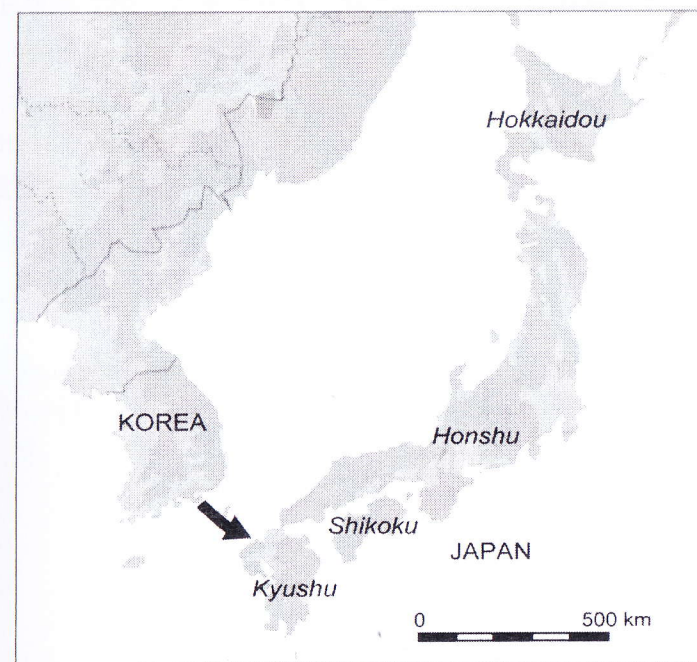
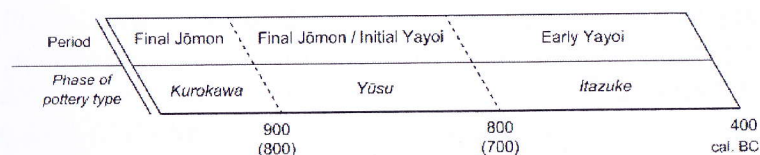

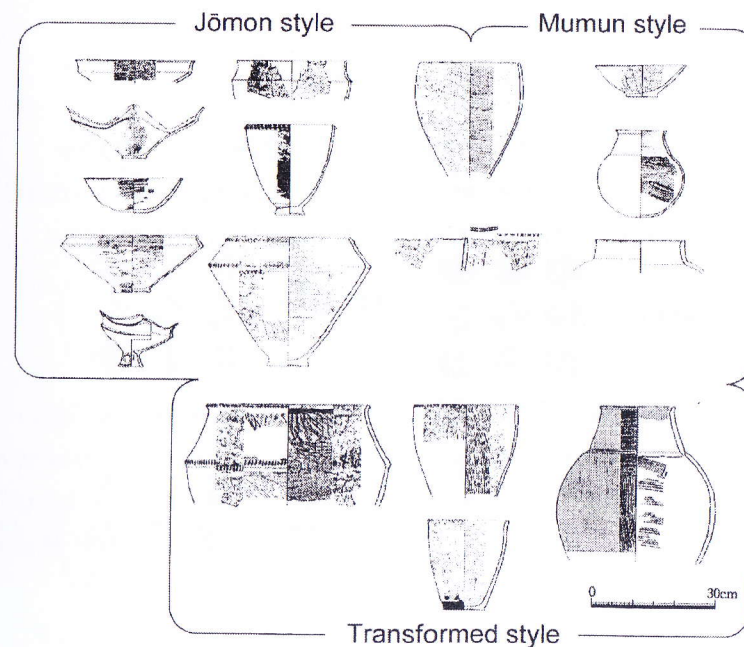
Fig.4
Chronological chart showing the transition between Jōmon and Yayoi periods

Fujio 2009

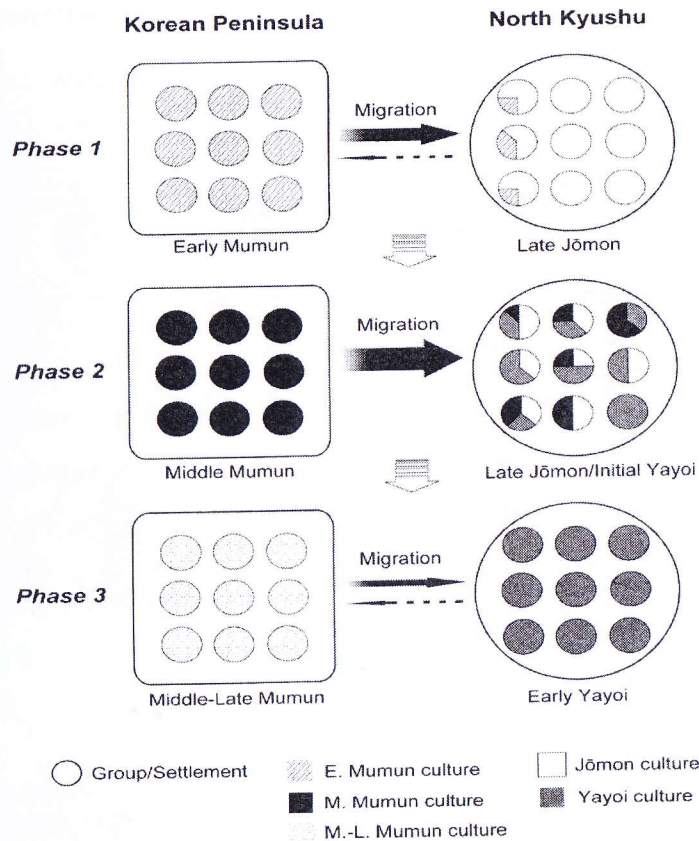
Source: 藤尾慎一郎「総論 縄文から弥生へ・弥生前史」『
弥生時代の考古学 2 - 弥生文化誕生』東京：同成社, 2009, pp.
3-16 (Fujio S., Introduction: Transition from Jōmon to Yayoi. In:
Matsuki, T., Fujio, S. and Shitara, H. (eds.), The Birth of Yayoi
Culture, Tokyo: Doseishya, 2009, pp. 3-16); 下條信行 監修『列島初
期稲作の担い手は誰か』東京：すいれん舎, 2014 (Shimajou N.
(ed.), Who were the Early Rice Farmers in the Japanese Archipelago?
Tokyo: Suirensa, 2014)

Fig. 5
Three styles in the pottery assemblage of the phase of
Yōsu type (I) pottery

Source: Misaka K., Chapter 4: The Process of the Beginning of
the Yayoi Period: View from the Pottery, Shimajou, N. (ed.), 2014,
Fig. 11.

Fig.6
Process for the Transition from Jōmon to Yayoi Culture

Source: 三阪一徳「土器からみた弥生時代開始過程」下條信行 監修『列島初期稲作の担い手は誰か』東京：すいれん舎，2014，Fig. 11 (Fig. 8-3 in Hashino S., Early Rice Cultivation Culture and the Migrants. Exploring Their Roots, Tokyo: Suirensa, 2018).

ՄԱՏՈՎՈ ԱՐԻՐՍՈՒՐԱ, պ.գ.թ.
Տոկիո համալսարան, Պատմության բաժին,
Գրականության ֆակուլտետ, պրոֆեսոր
Էլ. հասցե՝ arimura.mako@gmail.com

**ՎԱՐԿԱԾ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԾԱԳՄԱՆ ՄԱՍԻՆ. ՀԱՅԱՅՔ ՃԱՊՈՆԻԱՅՈՒՄ
ՑԱՅՈՒ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԾԱԳՄԱՆ ՏԵՍԱՆԿՑՈՒՆԻՑ**

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ Հայաստան, Արատաշեն-Շուլավերի-Շոմուտեպե, Նոր քարե դար (Նեոլիթյան), Միջին քարե դար (Մեոլիթյան), Վաղ հոլոցեն, գյուղատնտեսության ծագումը, Ջոմոն, Յայոյի, Մումոն

Գյուղատնտեսությունն ամենանշանակալից գյուտերից է, որը խորապես փոխել է նախապատմական մարդության հասարակությունը։ Այն առաջացել է աշխարհի մի քանի կենտրոններում, մասնավորապես՝ Մերձավոր Արևելքում ցորենի և գարու մշակությամբ։ Մերձավոր Արևելքում կատարված հնագիտական պեղումները ցույց են տվել, որ վաղ գյուղատնտեսական համայնքները հայտնվել են Նեոլիթյան դարաշրջանում մ.թ.ա. 9-րդ հազարամյակում։ Հարավային Կովկասում, ներառյալ Հայաստանի Հանրապետության տարածքներում, այսպես կոչված՝ «Առատաշեն-Շուլավերի-Շոմուտեպե» մշակույթը ծագել է մ.թ.ա. 6000 թվականին։ Սակայն Հարա-

վային Կովկասում գյուղատնտեսական հասարակության անցման ժամանակաշրջանը հստակ չի տարրորշված՝ տարածքում հնագիտական պեղումների սակավության պատճառով: Այս խնդիրը լուծելու համար հեղինակը հայ-ճապոնական համատեղ հետազոտական խմբի հետ միասին 2013 թ. ուսումնասիրել է «Առատաշեն-Շուլավերի-Շումուտեփե» մշակույթին նախորդող ժամանակաշրջանի հնագիտական վայրերը: Ներկայումս վերոնշյալ հետազոտական խումբը կենտրոնանում է Արմավիրի Լեոնագոգ հնավայրի պեղումների վրա, որոնք թվագրվում են մ.թ.ա 7000–6800 թվականը: Հայաստանում գյուղատնտեսական հասարակության առաջացման գործընթացը լիովին հասկանալու համար պահանջվում են ինտենսիվ հնագիտական աշխատանքներ: Հեղինակը, անդրադառնալով ճապոնական կղզիներում Յայոյի մշակույթի առաջացման հիմնախնդրին, այս հոդվածում նպատակ ունի ուղեցույցներ տալ Հայաստանում հետագա հնագիտական հետազոտությունների համար:

Գյուղատնտեսության տարածումը ճապոնական կղզիներում և դրա հարմարեցումը նախադյուղատնտեսական համայնքներին, ինչպես նաև հնագիտական արձանագրությունների բազմաթիվ փոփոխությունները, հետաքրքիր նախադեպ է համաշխարհային պատմության մեջ: Ճապոնիայում անցկացված երկարատև հնագիտական ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ բրնձի գյուղատնտեսությունն առաջին անգամ Ճապոնիա է ներմուծվել Կորեական թերակղզուց Մումուն կոչվող գաղթականների կողմից: Այնուհետև գաղթականները խառնվեցին Ջոմոն կոչվող տեղաբնիկների հետ՝ առաջացնելով խառը գյուղատնտեսական համայնքներ: Այս խառը

բնակչությունը վճռորոշ դեր խաղաց նոր «Յայոյի» մշակույթի ստեղծման գործընթացում: Նյութական մշակույթի վերաբերյալ ինտենսիվ հնագիտական ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ Ջոմոնի մշակույթն աստիճանաբար վերածվել է Յայոյի մշակույթի՝ ընտրողաբար ընդունելով Մումունի մշակութային տարրերը:

Համեմատելով ճապոնական կղզիների նախապատմության օրինակները՝ այս հոդվածը փորձում է ներկայացնել վարկածներ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գյուղատնտեսական համայնքների ծագման վերաբերյալ՝ հետագա հնագիտական ուսումնասիրությունները խթանելու նպատակով:

ՏԱԹԵՎ ԲԱԲԱՅԱՆ

Բունկա Գալուին համալսարան,
Արվեստի և Դիզայնի ֆակուլտետ,
Ոսկերչության և մետաղի դիզայնի ծրագիր,
բակալավրի աստիճան
Էլ. հասցե՝ tatevbabayan996@gmail.com
DOI: 10.56925/2953-7894-2022.5-22

ԿԱՐՄԻՐ ԳՈՒՆԱՆՎԱՆ¹ ԴԵՐԸ ՀԱՅ ԵՎ ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ԼԵԶՎԱՄՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ գունագիտություն, լեզվամշակույթ, կարմիր գունանուն, գունանվան փոխաբերություն, դարձվածքներ, հայերեն, ճապոներեն:

Սույն հոդվածի նպատակն է պարզել հայերենում և ճապոներենում կարմիր գունանվան դերը, իր փոխաբերական իմաստները և դարձվածքներում գործածման եղանակը: Համեմատության միջոցով բացահայտել երկու լեզուներում «կարմիր» գունանվան փոխաբերական իմաստների և գործածման հիմնական նմանությունները և տարբերությունները:

¹ Գույներ արտահայտող անուն: Բացատրությունը վերցված է Սեդա Էլոյան, Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան (նոր բառեր, իմաստներ, դարձվածքներ, բառակապակցություններ, արտահայտություններ, հապավումներ), Երևան՝ «Նաիրի» հրատարակչություն, 2002թ., էջ 125, <http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=100&query=%D5%A3%D5%B8%D6%82%D5%B6%D5%A1%D5%B6%D5%B8%D6%82%D5%B6>

Գույները մշտապես կարևոր դեր են խաղացել ցանկացած ազգի մշակույթի և ինքնագիտակցության մեջ: Անգամ ազգային հագուստի գունային համադրությունն ունեցել է յուրահատուկ դեր՝ մատնանշելով կրողի տարիքը, ամուսնական և սոցիալական կարգավիճակը: Համարվում էր, որ գույներն ունեն նաև մոգական նշանակություն, ուստի որոշակի գույնի առարկաները հնուց օգտագործվել են բազում ծիսակարգերում:² Կարմիր գույնն իր բազում երանգներով առկա է գրեթե բոլոր երկրների մշակույթներում՝ ունենալով իր յուրահատուկ դերն ու նշանակությունը:

Հայտնի փաստ է, որ կարմիր գույնն արտահայտվելով մշակույթի տարբեր ասպարեզներում, դարձել է հայ և ճապոնական գունային համալիրի կարևոր տարր: Իսկ լեզուն սերտ կապված է ազգային մշակույթին, մարդու կեցությանը և գիտակցությանը: Լեզվի միջոցով լեզվակիրը ոչ միայն արտահայտում է իր մտքերը, նաև արտացոլում է իր ազգի մշակույթային և աշխարհայացքի յուրահատկությունը:³ Ուստի զարմանալի չէ, որ կարմիր գույնն իր յուրահատուկ տեղն է զբաղեցնում երկու երկրների լեզվամշակույթում՝ օգտագործվելով

² 東京商工会議所, カラーコーディネーションの基礎 — カラーコーディネーター 一検定試験 3 級公式テキスト, 第 4 版, 2001, p. 164. (Tokyo Chamber of Commerce and Industry, *Basics of Color Coordination-Color Coordinator Certification Exam Level 3 Official Textbook*, 4th edition, 2001, p. 164).

³ Մնացականյան Գ., «Familie/ընտանիք» հասկացության լեզվական առկայացման միջոցների համեմատությունը գերմաներենում և հայերենում, ԵՊՀ ՈՒԳԸ գիտական հոդվածների ժողովածու, 2017, 1.2 (19), էջ 114, [http://ysu.am/files/SSS_BookCollect_1.2\(19\)_2017_pp.114-124.pdf](http://ysu.am/files/SSS_BookCollect_1.2(19)_2017_pp.114-124.pdf)

ոչ միայն որպես գույն նկարագրող բառ, այլ նաև դարձվածքներում, ասացվածքներում կամ երևույթ նկարագրող բառակապակցություններում:

Վերլուծության մեջ ներկայացված բառերը և բառակապակցությունները կարելի է դասակարգել՝ 1) բառեր, որտեղ առկա «կարմիրը»՝ գույնից բացի ունի նաև այլ իմաստ, 2) բառեր, որտեղ «կարմիրը» ունի միայն փոխաբերական իմաստ:

Կարմիր գունանվան դերը և հիմնական փոխաբերական իմաստները հայերենում

Հայերենի «կարմիր» գունանունը ծագել է սանսկրիտի «krmi» բառից, որը նշանակում է «կարմիր որդ», այն պատճառով, որ հնում կարմիր գույնը ստանում էին կաղնու որդերից:⁴

Հայ գեղարվեստական գրականության մեջ բավականին հաճախ կարելի է հանդիպել գունային մակդիրներ և փոխաբերական համեմատություններ: Հատկապես առասպելներում, հեքիաթներում և առակներում գունանուններով նկարագրվում են ոչ միայն առարկաները, այլ նաև զգացմունքները և վերացական երևույթները:⁵ Ուստի գունանուններն ակտիվ օգտագործվում են առօրյա դարձվածքներում և ասացվածքներում:

⁴ Հարությունյան Ա., *Գունանունների իմաստային կառուցվածքը և պատճառաբանվածությունը*, «Օտար լեզուները բարձրագույն դպրոցում» հանդես, N16, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2014, էջ 68, <http://ysu.am/files/%20%D4%B1.pdf>

⁵ Գրիգորյան Ս., *Հայերենի Գունանունների Ոճական արժեքը*, ԲԵՀ 1 (79), Երևան, 1993 թ., էջ 200, http://ysu.am/files/19S_Grigoryan-1460030299-.pdf

Հայտնի փաստ է, որ կարմիր գունանունը ժամանակակից հայերենում իմաստաբանորեն նմանակվում է մի շարք բառերի՝ արյուն, կրակ, զինի, նուռ, վարդ, մարջան և այլն:⁶ Բացի նմանակելուց, հայ լեզվամշակությամբ կարմիր գունանունն ունի ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական փոխաբերական նշանակություններ: «Երջանկություն», «ամուսնություն», «տոնական տրամադրություն»՝ սրանք կարմիր գույնի մի քանի փոխաբերական իմաստներն են, որոնք տեղ են գտել գրականության մեջ և լայնորեն գործածվում են առօրյա խոսքում և դարձվածքներում:

Հոգվածում փորձ է արվում վերլուծել ամենաշատ կիրառվող դարձվածքները և բառակապակցությունները:

Հայտնի է, որ կարմիր գույնն իր կարևոր և անփոխարինելի դերն ունի հայկական ազգային հագուստում: Հաճախ ասելով տարազ՝ պատկերացնում ենք հագուստ, որի գերակշռող գույնը կարմիրն է: «*Կարմիր գոգնոց*» արտահայտությունը շատերին է ծանոթ: Հնում գոգնոցը, լինելով հայ կնոջ տարազի հիմնական և անփոխարինելի մաս, կապվում էր միայն ամուսնությունից հետո: Գոգնոցը հաճախ կարմիր էր, որը նաև չարիքից պաշտպանելու և պտղաբերության խորհուրդ ուներ, ուստի «կարմիր գոգնոց» բառակապակցությամբ

⁶ Ավետիսյան Լ., *Համեմատություն - դարձվածային միավորները ժամանակակից հայերենում*, Երևան, Էդիթ Պրինտ, 2018թ., էջ 111, <https://aspu.am/website/images/files/L.%20N.%20Avetisyan%20Hamematutyun%20-%20%20dardzvacayin%20miavornery%20jamanakacic%20hayerenum%20201-8%20-%20menagrutyun.pdf>

սկսեցին անվանել ամուսնացած կանանց, և այժմ համարվում է կին, կողակից, ամուսին բառերի հոմանիշ:⁷

Հիմնականում ասոցացվելով տոնի, դրական լիցքերի հետ, կարմիր գույնը տաք-մասնիկ է դարձել տոնական դարձվածքներում: Դրանցից են՝ «*կարմիր արև*», որը նշանակում է արևշատություն, «*կարմիր խնձոր ուղարկել*»՝ հրավիրել⁸, «*կարմիր հագնել*» նշանակում է տոնական տրամադրության մեջ լինել:⁹ «*Կարմիր կապել*» դարձվածքը նշանակում է տղային ամուսնացնել, իսկ «*կարմիր թել կապել*»՝ նշան դնել:¹⁰

Սակայն ոչ միայն դրական և ուրախալի դարձվածքներում է կարմիր գունանունը օգտագործվում: Գեղարվեստական գրականության մեջ, ասոցացվելով արյան գույնի հետ, «կարմիրը» կարելի է հանդիպել «*կարմիր ջարդ*», «*կարմիր ցավ*» դարձվածքներում՝ զանգվածային կոտորած, մահ նշանակությամբ:¹¹ Հայերենում «կարմիր» բառը կարելի է օգտագործել որպես մարդուն բնութագրող բառ: «*Կարմիր արևից ընկածը*»

⁷ Ստեփանյան Ա., *Հայ Ժողովրդական Տարագի Զարդանախշերը (Օրսային, Գունային և Նշանային Համակարգեր)*, Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն, Շ. 22, Երևան, 2007 թ., էջ 16, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/11779/edition/10441/content>

⁸ Սուքիասյան Ա., *Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան*, Երևան, 2009թ., էջ 509, http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=47&dt=HY_HY&query=%D4%BF%D5%A1%D6%80%D5%B4%D5%AB%D6%80

⁹ Բեդիրյան Պ., *Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան*, Երևան, 2011թ., էջ 660, http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=64&dt=HY_HY&query=%D4%BF%D5%A1%D6%80%D5%B4%D5%AB%D6%80

¹⁰ Գրիգորյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 204-205:

¹¹ Նույն տեղում:

կնշանակի վաղամահ, իսկ «*կարմիր կով*»՝ շուտ բորբոքվող, բարկացկոտ:¹² Առհասարակ «*կարմիր կով*»-ը՝ որպես տոտեմ կենդանի, առկա է հայ ժողովրդական հեքիաթներում: Կովակերպ կենդանին, մասնավորապես տվյալ կենդանու եղջույրները՝ որք մնացած երեխաներին մայրական կրծքի փոխարինող են հանդես եկել, երբեմն նաև խորթ մոր կողմից հալածանքների ենթարկված երեխաներին սփոփող էակ:¹³ Սակայն մարդուն բնութագրող դարձվածք դառնալուն պես, փոխում է իր նշանակությունը՝ դառնալով բնավորության բացասական գիծ ներկայացնող բառակապակցություն: Հետաքրքիր է, որ «կարմիր կով»-ն իր տեղը գտնելով «*Կարմիր կովն իր կաշին չի փոխում*» ասացվածքում, մեկնաբանվում է որպես «մարդ իր բնավորությունը չի փոխում»՝ կրկին ստանալով բացասական իմաստ:

Վերլուծելով վերը նշված օրինակները՝ կարելի է գալ հետևյալ եզրակացության: Հայերենում «կարմիր» գունանունը դարձվածքներում հանդես է գալիս որպես *գոյական*՝ «կարմիր (ի՞նչ) հագնել», *ածական*՝ «կարմիր (ի՞նչպիսի) արև»: Ունի և՛ դրական, և՛ բացասական փոխաբերական իմաստներ: Իսկ գունանվան գործածումը դարձվածքների կազմում կարելի է

¹² Բաղդոյան Ս., *Անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական դարձվածքների կառուցվածքային տիպերը և քերականական առանձնահատկությունները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում*, Լեզու և լեզվաբանություն գիտական հանդես, Հատոր 1, Երևան, 2019թ., էջ 74-77, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/216588/edition/197294>

¹³ Հայրապետյան Թ., *Կարմիր կովի մոտիվը հայկական հրաշալագատում հեքիաթներում*, Պատմաբանասիրական հանդես, № 3, Երևան, 2010 թ., էջ 240, <http://iae.am/hy/database/543>

դասակարգել հետևյալ կերպ՝ կարմիր + գոյական (անշունչ առարկա)՝ «կարմիր գոգնոց»; կարմիր + գոյական (շնչավոր առարկա)՝ «կարմիր կով»; կարմիր + գոյական (վերացական երևույթ)՝ «կարմիր ցավ»; կարմիր + բայ՝ «կարմիր կապել»:

Կարմիր գունանվան դերը և հիմնական փոխաբերական իմաստները ճապոներենում

Ստորև փորձ կկատարվի ներկայացնել «կարմիր» գունանվան գործածությունը ճապոներենում:

Ճապոներենում կարմիր 「赤」 «ակա» է: Այն 「明るい」 («ակարուի») «լուսավոր» բառի հիման վրա է ստեղծվել: Ըստ Նոբորու Կուսակավայի «Ստուգաբանական բառարան, գոյականներ»-ի¹⁴ 「赤」 («ակա») «կարմիր» գոյականն առաջացել է 「明し」 («ակաշի») բառից, որը նշանակում է՝ «լուսանում է, և երկինքը քիչ-քիչ լուսավորվում է, դառնալով կարմրավուն»:¹⁵

Այն որպես գոյական 赤 («ակա») է, իսկ որպես ածական՝ 赤い («ակաի»): Հանդես գալով որպես բառի մասնիկ՝ կարող է

կարդացվել նաև «սեկի»: Փոխաբերական իմաստներից է՝ ակնհայտ, բացահայտ:¹⁶ Ամենից առաջ անհրաժեշտ է նաև ներկայացնել ճապոներենում բառերի կազմվածքը և դրանց գրելաձևը: Ճապոներենում բառերի մեծամասնությունը կազմված է մեկ կամ մի քանի հիերոգլիֆներից՝ կանջիններից: Որպես օրինակ կոդիտարկենք 「赤毛」 («ակագե») բառը, որը նշանակում է «շեկ մազեր», «կարմրահեր», այսինքն՝ մազերի կարմիր գույնը: Կազմված է 「赤」 («ակա») «կարմիր» և 「毛」 («կե») «մազեր» բառերից: Այստեղ «ակա» բառն ունի իր ուղիղ նշանակությունը՝ կարմիր գույն: Սակայն հաճախ բառերում կամ բառակապակցություններում «ակա»-ն ունի այլ՝ փոխաբերական նշանակություն: Այն հաճախ ասոցացվում է՝ ամոթ / զայրույթ, տաք արյուն / խանդավառ, դեֆիցիտ (պակասուրդ), վտանգ / ուշադրություն, շնորհավորանք, կին իմաստների հետ:¹⁷

Ստորև կներկայացվեն ճապոներենում «կարմիր» գունանունն պարունակող դարձվածքների և բառերի մի քանի օրինակներ, որոնցում «կարմիրը» ունի փոխաբերական իմաստ:

¹⁴ 草川昇, 語源辞典, 名詞編, 東京堂出版, 2003. (Noboru Kusakawa, "Language Dictionary, Nomenclature", Tokyodo Publishing, 2003)

¹⁵ 岩本眞樹, 赤をめぐる一考察一 慣用表現から見る言語的世界像の白露比較, 札幌大学総合論叢第 51 号, 2021 年 3 月, p. 94. (Maki Iwamoto, *Phraseological Units and Proverbs with Component "Red Color" and Their Reflection in the Linguistic Picture of the World: A Comparison of Russian and Japanese*, The Sapporo University Journal (51), March 2021, p. 94), https://sapporo-u.repo.nii.ac.jp/?action=repository_action_common_download&item_id=7769&item_no=1&attribute_id=22&file_no=1

¹⁶ Фельдман-Конрад Н., Японо-Русский учебный словарь иероглифов, Москва, 1977 г., стр. 567.

¹⁷ 郭晨然, 色彩語彙に関する比喩的表現のイメージの考察 — 中国語と日本語の基本色を中心に —, 一橋日本語教育研究 2 号, 2013, p.126, <https://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/hermes/ir/re/27974/jle0000201250.pdf> (Guo Chenran, *A Comparative Study of Metaphorical Images of Color Words: Focusing on the Basic Colors in Chinese and in Japanese*, The Hitobashi Journal for Japanese Language Education, N 2, 2013, p. 126).

Կարմիր գունանունը լեզվի մեջ կարող է նշանակել «ամբողջովին» 「全<の>」 («մատտակունո») կամ «ինչպես կա» (「ありのままに」) «արինոմամանի»: 「赤の他人」 («ակա նո տանին»), որը նշանակում է «ամբողջովին անծանոթ մարդ»: Այս բառակապակցությունը բավականին հաճախ կարելի է լսել առօրյա խոսակցության ժամանակ: Վերոնշյալ դարձվածքում կարմիրն ընդգծում է մարդու «ամբողջովին» անծանոթ լինելը: Նման նշանակության այլ բառեր են՝ 「真っ赤な嘘」 («մակկանա ուսո»)՝ «անամոթ սուտ», 「赤恥」 («ակահաշի»)՝ «սաստիկ ամոթ», 「赤貧」 («սեկիիին»)՝ «ծայրահեղ աղքատություն», որտեղ «սուտ», «ամոթ» և «աղքատություն» բառերին «ակա»-ի միջոցով տրվում է թե «ամբողջովին», թե «բացահայտ» իմաստը:¹⁸

「赤裸」 («ակահադակա»)՝ «ամբողջովին մերկ», 「赤心」 («սեկիշին»)՝ «ամբողջովին մաքուր սիրտ, անկեղծ» բառերը նույնպես կարելի է ավելացնել այս շարքին:

Ճապոներենում «ակա»-ով ամենից շատ օգտագործվող բառերը 「赤ちゃん」, 「赤ん坊」, 「赤子」 («ակայան», «ականբոու», «ակագո») բառերն են: Երեքն էլ ունեն նույն նշանակությունը՝ նորածին երեխա: 「赤子」 («ակագո») բառի հիմքում ընկած է 「明るい」 («ակարուի») «լուսավոր» կամ 「明ける」 («ակերու») «արշալույս» բառերը: Եվ ասում են, թե 「

赤子」 («ակագո») բառն ասոցացվում է «մաքուր», «անպղտոր», «սկիզբ» պատկերի հետ, որը գալիս է առավոտյան ծագող արևից:¹⁹ Եվս մեկ բացատրություն կա, թե ինչու է օգտագործվում 「赤」 («ակա») բառը: Ծնվելուն պես մաշկի կարմրության պատճառով է, որ նորածին երեխաներին անվանում են «ակայան», «ականբո» կամ «ակագո»:²⁰ Լինելով «նորածին» իմաստով բառեր՝ օգտագործման ժամանակ չեն ասոցացվում «կարմիր» գույնի հետ:

Հեռավոր Արևելքը լի է կյանքի տարբեր ոլորտների հետ կապված հավատամքներով, որոնք հնուց արմատավորվել են ժողովուրդների հոգեբանության մեջ՝ դառնալով առօրյա անբաժան մաս: Ճապոնիայում հավատամք կա, որ ամսվա յուրաքանչյուր օր կարող է լինել բախտավոր կամ հակառակը՝ անբախտ, և հիմնականում կապված են հին չինական լուսնային արեգակնային օրացույցի հետ: Այդ օրերն են՝ 「先勝」 («Սենշյոու»), 「友引」 («Տոմոբիկի»), 「先負」 («Սենբու»), 「仏滅」 («Բուցոմեցու»), 「大安」 («Դաիան») և 「赤口」 («Շյակկոու»):²¹ Ճապոնական օրացույցներում ամիս ամսաթվի հետ

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 112:

²⁰ <https://gogen-yurai.jp/>, բառերի ստուգաբանության կայքէջ: <https://gogen-yurai.jp/akachan/>

²¹ Ósk Hafbergadóttir L., *Contemporary Popular Beliefs in Japan*, University of Iceland, 2010, p. 20-21, <https://skemman.is/bitstream/1946/6174/1/BA%20ritger%C3%B0.pdf>

Հեղինակը նշում է, որ համաձայն հավատամքի՝ 「赤口」 («Շյակկոու»)-ն դա այն օրն է, երբ ամբողջ օրը լինելու է դժբախտ, բացառությամբ ցերեկային ժամերի:

¹⁸ 岩本眞樹 (Maki Iwamoto), նշվ. աշխ., էջ 110, 115:

մեկտեղ հաճախ գրվում է նաև այդ օրվա բախտավոր կամ անբախտ լինելը: Ուստի կարևոր տոնակատարություն կազմակերպելիս ճապոնացիները հարկ են համարում նաև ճշտել այդ օրվա լավ կամ վատ լինելը: Ինչպես տեսնում ենք «赤口» («Շյակկոու») բառի բաղկացուցիչը նույնպես «կարմիր»-ն է:

Արդեն նշվեց, որ ճապոներենում «ակա» (կարմիր) բառի փոխաբերական իմաստներից է դեֆիցիտը: Հենց «դեֆիցիտ» ճապոներեն կլինի «赤字» («ակաջի»): «字» («ջի») նշանակում է տառ կամ նշան: «日本国語大辞典» («Nihon Kokugo Daijiten») -ում տրվում է բառի հետևյալ բացատրությունը՝ անբավարար գումար եկամուտների և ծախսերի հաշվարկում, այսինքն՝ եկամուտների և ծախսերի հաշվարկման արդյունքում ծախսվել է ավել, քան եկամուտն է: Հնում հաշվապահական հաշվարկներում ավել ծախսված թվերը գրվում էին կարմիր գույնով²², ուստի սկսվեց շրջանառվել «赤字» («ակաջի») արտահայտությունը, որը ստացավ «պակասուրդ» իմաստը:

「隣の花は赤い」 («տոնարի նո հանա վա ակաի») ասացվածքը բառացիորեն կթարգմանվի՝ «հարևանի ծաղիկներն ավելի կարմիր են»: Նշանակում է, որ այլ մարդկանց

²² 戸谷将義, 中国語における日本語の借用と意味変化 ―“赤字”を例として―, 愛知大学中日大辞典編纂所『日中語彙研究』第10号 2020, p. 150 (Masayoshi Todani, *Words Borrowing and Semantic Change from Chinese to Japanese-Taking "Akaji" as an Example*, Aichi University Chinese-Japanese Dictionary Compilation Center "Japanese-Chinese Vocabulary Study", No. 10, 2020, p. 150), <https://leo.aichi-u.ac.jp/~jiten/pdf/word-vol10/07.pdf>

իրերը կամ կյանքն ավելի լավն է թվում, քան մերը: Անգլերեն համահունչ տարբերակն է՝ «The grass is always greener on the other side of the fence», իսկ ռուսերեն՝ «Хорошо там, где нас нет»: Հնում գործածվել է «よその花はよく見える」 («յոսո նո հանա վա յոկու միերու»)՝ «ուրիշի ծաղիկն ավելի լավ տեսք ունի» տարբերակը: Մեյջի դարաշրջանից (1868-1912 թթ.) արմատավորվել և գործածության է անցել «隣の花は赤い」 («տոնարի նո հանա վա ակաի») «ուրիշի ծաղիկը կարմիր է» տարբերակը:²³

Վերլուծելով ներկայացված ճապոներեն լեզվում «կարմիր» գունանուն պարունակող բառերի և դարձվածքների օրինակները՝ կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ ճապոներեն լեզվում «赤» («ակա») բառը հանդես է գալիս որպես գոյական և ածական, և ինչպես հայերենում, բառերին փոխանցում է դրական կամ բացասական երանգ: Սակայն հայերեն և ճապոներեն լեզուների տարբերության պատճառով, օգտագործման եղանակը տարբերվում է: Ինչպես նշվեց ճապոներենի բառերը կարող են բաղկացած լինել մի քանի հիերոգլիֆներից: Ուստի, եթե հայերենում հիմնականում կարմիրը հանդես է գալիս բառակապակցության տարր-մասնիկ, ապա ճապոներենում կարող է լինել բառի հատված-տարր: Պարզաբանելու համար դիտարկենք հետևյալ օրինակը: «赤信号» («ակաշինգոու») բառը հայերեն նշանակում է «լուսացույցի

²³ www.kotobank.jp, բառարանների օնլայն տարբերակների կայքէջ, <https://kotobank.jp/word/%E9%9A%A3%E3%81%AE%E8%8A%B1%E3%81%AF%E8%B5%A4%E3%81%84-584305>

կարմիր գույնը (լույսը)»: Եթե ճապոներենում այն դիտարկվում է որպես մեկ ամբողջական բառ, ապա հայերենում նույն երևույթը նկարագրելու համար օգտագործվում է 3 բառ: Այդ իսկ պատճառով, հարկ է նշել, որ ճապոներենում «ակա» բառ պարունակող արտահայտությունները և բառերը հայերենից ավելի շատ են և գործածվում են «կարմիր»-ի թե՛ ուղիղ և թե՛ փոխաբերական իմաստներով:

Հայերենում և ճապոներենում կարմիր գունանվան գործածման նմանությունների և տարբերությունների օրինակներ

Հայ մշակույթում կարմիր գույնն անբաժան է եղել հարսանեկան արարողությունից, ուստի իր տեղն է գտել նաև ժողովրդական հարսանեկան մի շարք դարձվածքներում: Եվ ինչպես ներկայացվեց հայերենում «կարմիր կապել» դարձվածքը նշանակում է տղային ամուսնացնել, իսկ «կարմիր թել կապել»-ը՝ նշան դնել: Ուշագրավ է այն փաստը, որ ճապոներենում նման նշանակությամբ դարձվածք ևս գոյություն ունի: Հարկ է նշել, որ ճապոներենում կարմիր գույնի փոխաբերական իմաստներից մեկը «ճակատագիր» է: Այդ իմաստով ամենից շատ օգտագործվող բառակապակցություններն են՝ 「赤縄を結ぶ」 («սեկիջյոու օ մուսուբու») «կարմիր պարան կապել» կամ 「赤い糸で結ばれる」 («ակայ իտո դե մուսուբարեբու») «կարմիր թելով կապել»: Երկուսն էլ ասոցացվում են ամուսնության հետ և նշանակում են «վիճակված է ամուս-

նանալ»: Ճապոնիայում հավատամք կա, որ այն մարդկանց ճկույթները, որոնք վիճակված են ամուսնանալ, կապված են անտեսանելի կարմիր թելով: Այդ հավատալիքը ճապոնիա է ներթափանցել Չինաստանից:²⁴ Հայերենի և ճապոներենի այս արտահայտություններում առկա են հետևյալ նմանությունները՝ *իմաստային* (ամուսնանալ), *գունային* (կարմիր), *առարկայական* (թել, պարան), *գործողություն* (կապել):

Ինչպես արդեն նշվեց հայերենի «Կարմիր հագնել» դարձվածքը նշանակում է «տոնական տրամադրություն»: Ճապոներենում կա համահունչ դարձվածք՝ 「赤い着物を着る」 («ակաի կիմոնո օ կիրու»), որը նշանակում է «կարմիր կիմոնո կրել»: Սակայն ի տարբերություն հայերենի՝ չունի որևէ տոնական և ուրախալի իմաստ: Այն նշանակում է «բանտ նստել», «պատիժ կրել»: Բանն այն է, որ Մեիջի (1868-1912թթ.) և Տաիշյո (1912-1926թթ.) դարաշրջաններում բանտարկյալներին կարմիր գույնի հագուստ էին հագցնում:²⁵ Ուստի 「赤い着物を着る」 («ակաի կիմոնո օ կիրու») դարձվածքը սկսվեց գործածվել որպես «պատիժ կրել» բառի հոմանիշ: Այստեղ դիտարկվում է

²⁴ 岩本眞樹礼 (Maki Iwamoto), նշվ. աշխ., էջ 111:

²⁵ dictionary.goo.ne.jp կայքէջ թվայնացված բառարանների կայքէջ, <https://dictionary.goo.ne.jp/word/%E8%B5%A4%E3%81%84%E7%9D%80%E7%89%A9%E3%82%92%E7%9D%80%E3%82%8B/>

Կիմոնոն ճապոնական ազգային հագուստ է: Արտաքնապես նման է T-աձև խալաթի: Կախված կիմոնոյի գույնից, ձևից, նախշազարդերից՝ կարելի է հասկանալ կնոջ տարիքը և ամուսնական կարգավիճակը: Կիմոնոն կապվում է «օրի» կոչվող գոտու միջոցով: Էդո դարաշրջանից (17-19-րդ դարեր) կիմոնոյի արտաքին տեսքը գրեթե անփոփոխ է:

այն փաստը, որ «կարմիր հագնել» և 「赤い着物を着る」 («ակաի կիմոնօ օ կիրու») դարձվածքների ուղիղ իմաստները համընկնում են: Նույնն են թե՛ գործողությունները (հագնել), թե՛ հագուստի գույնը (կարմիր), սակայն իրական իմաստը բացարձակապես տարբերվում է, հայերենում՝ տոնական, լավ տրամադրություն (դրական իմաստ), ճապոներենում՝ պատիժ կրել (բացասական իմաստ): Դիտարկենք ևս մեկ օրինակ: Հայերենում «կարմիր օր» դարձվածքը նշանակում է «լավ, ուրախ կյանք»,²⁶ իսկ ճապոներենում գոյություն ունի 「赤日」 («շակունիչի») բառը: Այս բառի իմաստներից մեկը նույնն է, ինչ վերոհիշյալ 「赤口」 («շակկոու») բառը:²⁷ Այստեղ անհրաժեշտ է վերլուծել բառի բաղկացուցիչ հիերոգլիֆների իմաստները: 「赤」 «ակա» կամ «շակու» նշանակում է կարմիր, իսկ 「日」 («նիչի») հիերոգլիֆի իմաստներն են «արև» կամ «օր»: 「赤日」 («շակունիչի») բառում այն, ամենայն հավանականությամբ, օգտագործվում է իր «օր» նշանակությամբ, քանի որ կապված է ամսվա դժբախտ օրերի հետ: Այս արտահայտություններում առկա «կարմիր» և «օր» բառերը չնայած նույնն են, սակայն իմաստային վերլուծության ժամանակ հանդիսանում են որպես հականիշ իմաստներով արտահայտություններ:

²⁶ Գրիգորյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 204:

²⁷ <https://sakura-paris.org/dict/> կայքէջ, բառարանների օնլայն տարբերակների կայքէջ: Նյութը վերցված է 大辞泉 «Դաիջիսեն» բառարանից, որը թողարկվել է Շոգակուկանի կողմից 1995թ. և 1998 թ., https://sakura-paris.org/dict/%E5%A4%A7%E8%BE%9E%E6%B3%89/content/7035_706

Այսպիսով, կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ գունանունները խոսքի ձևավորման կարևոր տարրերից մեկն են: Տարբեր լեզուներում գունանունների դերը և նշանակությունն ուսումնասիրելով և համեմատելով՝ կարելի է ըմբռնել ազգային և լեզվի մշակույթների յուրահատկությունները, լեզվակիրների աշխարհայացքի ընդհանուր կետերը և առանձնահատկությունները, ինչպես նաև լեզվամշակույթի վերլուծության միջոցով ավելի խորքից հասկանալ մարդկային արժեքները և ազգային հոգեբանությունը:

TATEV BABAYAN

Bunka Gakuen University, Faculty of Art and Design,
Program in Jewelry and Metal Design, bachelor degree
E-mail: tatevbabayan996@gmail.com

THE ROLE OF RED COLOR NAME IN ARMENIAN AND JAPANESE LANGUACULTURE

SUMMARY

Keywords: Colorescence, languaculture, red color name, color name metaphor, phrases, Armenian, Japanese.

Language is closely related to the culture, worldview and identity of any nation. Being an important element of the culture of many nations, the red color has found its unique role in the languaculture of nations as well. Armenian and Japanese are no exceptions. The "red" color name has many metaphorical meanings in the mentioned languages. Among the most used ones in Armenian are: happiness, marriage, festive mood, blood, pain, etc. In Japanese: purity, luck, beautiful, marriage, obvious, deficit, etc. Although Armenian and Japanese belong to different language families and have different syntax, some phrases involving the "red" color name, have similar metaphorical meaning or phrase structure.

In Japanese and Armenian, "red" appears both as an adjective and as a noun. It is widely used in literature and everyday conversations. Becoming a component part of phrases, it gives a positive or negative tone to the whole phrase. In order to get clearer idea of the similarities and differences between the usage of "red" in Armenian and Japanese, the following examples will be considered:

※ The phrases 「赤縄を結ぶ」 and «կարմիր թել կապել» ("tie a red thread"), both are related to marriage. The color "red", the words "thread/rope" and "tie" are present in both phrases. It is a vivid example of the similar use of "red" in Armenian and Japanese.

※ The phrases 「赤い着物を着る」 and «կարմիր հագնել» ("wear red"), although they are made of the same words: "red" and "to wear", phrases have opposite meanings: "punishment" and "good day". Here we see the difference in overall meaning.

In conclusion, color names are one of the important elements of speech formation. By studying the role and meaning of color names, it is possible to understand the culture and worldview of the nation.

ԱՐԾՎԻ ԲԱՆԶԻՅԱՆ, պ.գ.թ.
ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ,
ավագ գիտաշխատող,
ել.hwugե՝ artsvi1971@mail.ru
DOI: 10.56925/2953-7894-2022.5-40

ՀԱՅ-ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ ԿԵՐՊԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ Հոբուսայ, Վարդգես Սուրենյանց, Ասլամազյան քույրեր, Արա Հայթայան, Տարոն Սիմոնյան, հայ-ճապոնական ցուցահանդեսներ:

Թեև կերպարվեստի բնագավառում Հայաստանի և Ճապոնիայի միջև առկա առնչություններին մենք անդրադարձել ենք հայ-ճապոնական պատմամշակութային կապերին նվիրված մեր աշխատության մեջ¹, սակայն ավելորդ չենք համարում սույն համատեքստում կրկին անդրադառնալ դրանց՝ կատարելով նաև որոշ լրացումներ:

Մեզնից բացի, հարցին անդրադարձել է ռուս լրագրող Վալերիա Օլյունինան իր երկու հոդվածում:²

Սույն առարկան ներառում է մի քանի ենթաթեմա՝

¹ Բախչիյան Ա., *Հայ-ճապոնական պատմական և մշակութային առնչություններ*, Երևան, 2018, էջ 95-102:

² Олюнина В., *Фудзияма и Арагат: в космических и художественных зеркалах*, <https://www.armmuseum.ru/news-blog/2018/5/10/--2>; Валерия Олюнина, *Бусидо и Кодекс фидайна: о самураях, Че, Гаянэ и Монте Мелконяне*, <https://www.armmuseum.ru/news-blog/2017/11/23/--4>

- ա. ճապոնական թեմաներ և մոտիվներ հայ կերպարվեստում,
- բ. ճապոնական կերպարվեստի գործեր Հայաստանում
- գ. հայ արվեստի ցուցահանդեսներ Ճապոնիայում և ճապոնական արվեստի ցուցահանդեսներ Հայաստանում:

Կերպարվեստի բնագավառում հայ-ճապոնական առնչությունների առաջին դրսևորումը պայմանականորեն կարելի է համարել ճապոնացի ականավոր նկարիչ Կացուշիքա Հոբուսայի (1760–1849) «Կանագավայի մեծ ալիքը» հանրահայտ փորագրանկարը, ստեղծված 1820–1831 թթ. ժամանակահատվածում: Ծովային տեսարան պատկերող նկարում, փրփրադեզ ալիքների մեջ կարելի է նկատել Արարատ լեռան ուրվագիծը: Այս նմանությանը մեզանում առաջինն անդրադարձել է արվեստագետ Գրիգոր Խաչատրյանը՝ 2010 թ. նախաձեռնած «Պատահականությունների պլանավորման ազգային կենտրոն» նախագծում ընդգրկելով «Կացուշիկա Հոբուսայ» ֆոտոկոլաժը, որտեղ մեկտեղված են «Կանագավայի մեծ ալիքը» և Արարատ լեռան լուսանկարը:³

Սույն նմանությանն անդրադարձել է նաև Աննա Վարդանյանը:⁴ Ծանոթ չլինելով Գրիգոր Խաչատրյանի ֆոտոկոլաժին՝ նա նույնպես Հոբուսայի աշխատանքում տեսել է Արարատ լեռը: «Թե՛ իմ հայ լինելը, թե՛ ճապոնական մշակույթի երկրպագու լինելը դրդում էին ինձ տեսնել անտեսանելին», –

³ Հայաջր. *Հայաստանի ժամանակակից արվեստ: View: Armenian Contemporary Art*, Երևան, 2011, էջ 60:

⁴ Վարդանյան Ա., *Արարատը ճապոնական գեղանկարչում*, «Ազգ», Երևան, 08.06.2018:

գրել է Վարդանյանը և պրպտումներ կատարելով՝ պարզել, որ ոչ միայն իր «հայկական» աչքերն են տեսել դա: Նա նշել է, որ 1959 թ. ամերիկացի հայտնի բանաստեղծ Դոնալդ Ֆինքելը (1929–2008) Հոբոուսայի մեծ ալիքի մասին իր բանաստեղծության մեջ գրել է. *«Սակայն անմեղ դիտորդը, նա հազիվ «Քայլում է անկյունի շուրջը՝ չմտածելով ոչնչի մասին»..... Նա օձերով լի ծովում ձկնորսությամբ է զբաղվում, վարում է իր նավը կուրորեն ալիքից ալիք՝ դեպի Արարատ»:*⁵ Իսկ Ֆինքելի մասին հոդվածի հեղինակ Սթիվըն Մարթինը մասնավորապես նշել է. *«Սակայն արվեստի գործի համար նկարիչը, որի աշխատանքներում ընդգրկված են նույն լեռան երեսունվեց տեսարանները, կարծես թե ևս մեկ տեսարան պիտի ընդգրկեր, նույնիսկ եթե այն լիներ արտաքին աշխարհից և Արարատ սարի գագաթից»:*⁶

Աննա Վարդանյանի ենթադրությամբ՝ *«Ինչպես ասում են ճապոնացիները՝ ցունամիները կգան-կանցնեն, իսկ Ֆուջին միշտ կմնա: Ո՞վ գիտի, միգուցե ցունամին և համաշխարհային մեծ ջրհեղեղն է պատկերել Հոբոուսայն իր այդ նկարում: Իսկ որտե՞ղ կարող էր նկարիչը տեսած լինել Արարատի պատկերը աշխարհից դարեր շարունակ ինքնամեկուսացած ճապոնիայում: Այս հարցերի վրա լույս կարող են սփռել պրպտումները ճապոնական արխիվներում»:*⁷

Ավելացնենք, որ Հոբոուսայի անունը, որքանով կարողացել ենք պարզել, հայ մամուլում առաջին անգամ հրատարակվել է

⁵ Նույն տեղում:

⁶ Նույն տեղում:

⁷ Նույն տեղում:

1963 թ., Փարիզի «Անդաստան» հանդեսում⁸, նրա փարիզյան ցուցահանդեսի առթիվ. տարիներ անց այդ լուրը գրողը նկարչի մասին մեծ հոդվածով հանդես է եկել Բեյրութի «Կամար» հանդեսում:⁹

Այս առաջին առնչությունը համարելով պայմանական՝ նշենք, որ կերպարվեստի ասպարեզում առկա կապերից առաջինը վերաբերում է հայ գեղանկարչության դասական Վարդգես Սուրենյանցին (1860–1921), որը 1900 թ. ստեղծել է «Գեյշա. Ճապոնուհին» կտավը (պահվում է Հայաստանի Ազգային պատկերասրահում):¹⁰ Հայ կերպարվեստում ճապոնուհու մեկեն հանդես գալը պայմանավորվում էր 19-րդ դարի վերջին, 20-րդ դարի սկզբին Եվրոպայում և Ռուսական կայսրությունում ճապոնական մշակույթը բացահայտելու միտումներով, որն ուժգնացել է հատկապես 1905 թ. ռուս-ճապոնական պատերազմից հետո: Դրա արձագանքները տեսնում ենք նաև նույն ժամանակաշրջանի հայ մամուլում. օրինակ, Թիֆլիսի «Խաթաբալա» երգիծաթերթում տեղ է գտել «Հեյշան (sic) պարում է» նկարը:¹¹ Ըստ արվեստաբան Շուշանիկ Զոհրաբյանի՝ Սուրենյանցը ճապոնական արվեստով կարող էր հրապուր-

⁸ Զ. Թ. [Յարութին Թորոսեան], *Ցուցահանդեսներ*, «Անդաստան», Փարիզ, թ. 14, 1963, էջ 141:

⁹ Թորոսեան Յարութին, *60-ական թուականներուն՝ Հոբիսայի նուիրում մեծ ցուցահանդեսը Փարիզի Ազգային գրադարանին մեջ*, «Կամար», թ. 13, 2011, էջ 95–96:

¹⁰ Այս ստեղծագործության մասնագիտական վերլուծությունը տե՛ս Զոհրաբյան Շուշանիկ, *Սուրենյանցի «Ճապոնուհի. Հեյշա (sic)» կտավը ռուսական և եվրոպական «ճապոնիզմի» համատեքստում*, «Երիտասարդ հայ արվեստաբանների գիտական հինգերորդ նստաշրջան (2-3 դեկտեմբերի, 2010 թ.)», Նստաշրջանի նյութեր, Երևան, 2011, էջ 118–130:

¹¹ «Խաթաբալա», Թիֆլիս, 19.12.1909:

ված լինել 1896-ի դեկտեմբերին Պետերբուրգում բացված ճապոնական արվեստի ցուցահանդեսի շնորհիվ: Արվեստաբանի եզրահանգմամբ՝ Սուրենյանցը ճապոնական արվեստում «թերևս տեսավ ստեղծագործական ինքնաարտահայտման ազատության նոր ուղի, իրականության կերպարանափոխման նոր մեթոդներ, դրանով հանդերձ «օտար» մշակույթը ոչ միայն ներառվեց այժմեականության արդիական հարցերի շրջանակում, այլ դառնալով որոշակի չափով «յուրային», մասնակցություն ունեցավ դարաշրջանի նոր հայացքների ու արժեքների կազմավորման մեջ, որի դեմքը պայմանավորում էր մոդեռն ոճը: Նկարչի նպատակը ոչ միայն ռճավորումը և ճապոնական մշակույթի գաղափարների, աշխարհայացքի հիմնական, էական սկզբունքների, մտահղացումների կիրառումն էր, այլ նրա միասնական, խորքային «ընդհանուր հայտարարի» դուրսբերումը, հիմքեր արդյունավետ երկխոսության և մշակույթների փոխադարձ լուսաբանման համար»:¹²

Այս նույն համատեքստում պիտի դիտարկել նաև Մարտիրոս Սարյանի ուշադրությունը ճապոնական արվեստի հանդեպ: 1970 թ. իր արվեստանոց այցելած ճապոնացիներին Վարպետն ասել է հետևյալը. «Ճապոնացիք հրաշալի արվեստ են ստեղծել: Ես շատ էի ուզում ճապոնիա գալ և միշտ հետաձգում էի.... Բայց ես միշտ սիրել եմ ճապոնական արվեստը: Աշխարհագրական դիրքով դուք առանձին եք, կղզում և ունեք ձեր անհատական բնությունը: Չեք ենթարկվել այլ ազդեցությունների և պահպանել եք ձեր մաքրությունը: Դուք ստեղծել եք ձեր բնության արվեստը: Պիտի գայի 1914 թ., բայց խանգար-

վեց: Երազել եմ տեսնել: Դա շատ մեծ ազգային արվեստ է: Դուք արդարացրել եք Աստծո վստահությունը»:¹³ Հետագայում, 1976 թ. Մոսկվայի «Պրոգրես» հրատարակչությունը լույս է ընծայել Մարտիրոս Սարյանի «Գրառումներ իմ կյանքից» հուշագրության ճապոներեն թարգմանությունը՝ կատարված ռուսերենից:

Խորհրդային Հայաստանը, սկսած հիմնադրման առաջին տասնամյակից, պատահական կապեր է ունեցել Ճապոնիայի մշակույթի հետ: Տակավին 1929 թ. Երևանում բացվել է ճապոնական մանկական գրքերի և Ճապոնիայի երեխաների նկարչական ստեղծագործությունների ցուցահանդես, Ճապոնիայից ստացվել է 1000 գիրք և 750 նկար, որոնցից ցուցադրման համար ընտրվել են լավագույնները:¹⁴ Երբեմն հայ նկարիչները ստեղծագործել են ճապոնական մոտիվներով. նշենք 1930 թ. Սարգիս Սաֆարյանի ստեղծած ճապոնական «Սումիկո» ֆիլմի որմագղը, որտեղ հայերեն և ռուսերեն վերնագրերը գրված են ճապոնական ոճով¹⁵, թիֆլիսաբնակ հայ նկարչուհի Անաստասյա Դանդուրովայի (1899–1960)՝ Հայաստանի ազգային պատկերասրահում պահվող ճապոնական ոճով գունանկարը:

Հայաստանի Ազգային պատկերասրահի Հեռավոր Արևելքի բաժնում ցուցադրվում են նաև ճապոնական արվեստի նմուշներ: Դեռևս 1924 թ. նորաստեղծ թանգարանում եղել են

¹² Զոհրաբյան Շ., Սուրենյանցի «Ճապոնուհի. Հեյշա (sic)» կտավը, էջ 130:

¹³ Խաչատրյան Շ., Բնության ստեղծագործությունը, «Ազգ», 26.02.2005:

¹⁴ Ճապոնական մանկական գրքի և նկարների ցուցահանդես, «Խորհրդային Հայաստան», Երևան, 03.11.1929:

¹⁵ Գալստյան Վ., Մոռացված արվեստ. հայկական կինոագրագիր. 1926–1989, Երևան, 2006, էջ 40:

չինական և ճապոնական ասեղնագործության նմուշներ:¹⁶ Դրանցից բացի հավաքածուում կան ճենապակե և հախճապակե առարկաներ, փղոսկրյա մանրաքանդակներ, փայտափորագրություններ, այդ թվում՝ 19-րդ դարի ուկիյո-է գունավոր փայտափորագրության ամենահայտնի վարպետներից մեկի՝ Ուտագավա Կունիսադայի (1786–1864) 91 ստեղծագործությունները, որոնք 1994 թ. Պատկերասրահը նվեր է ստացել «Ուտագավա-հա» հիմնադրամից:¹⁷ 2008 թ. դեկտեմբերին Հայաստանի ազգային պատկերասրահում բացվել է 200 տարվա վաղեմություն ունեցող 250 ճապոնական փորագրանկարների ցուցահանդեսը. այդ առթիվ հրատարակվել է կատալոգ:¹⁸ Հատկանշական է նաև, որ Երևանի Մատենադարանի ցուցասրահում այլալեզու ձեռագրերի մեջ ցուցադրվում է նաև մի ճապոներեն ձեռագիր պատկերագիրք («Մանգա» (Պատկերուսույց), գրված 1812 թ.):

1953 թ. Հայաստանում հինգ օրով հյուրընկալվել է ճապոնացի կանանց պատվիրակությունը, որոնց մեջ է եղել նաև ճապոնացի հայտնի նկարչուհի և գրող **Տոշիկո Ակամացուն** (հայտնի նաև որպես Տոշիկո Մարուկի, 1912–2000թթ.): Վերջինս «Խորհրդային կին» բազմալեզու հանդեսի 1953 թ. նոյեմբերյան համարում հրատարակել է ԽՍՀՄ կատարած իր ուղևորությանը նվիրված «Այնքա՛ն գեղեցկություն» հոդվածը,

¹⁶ Ապրեսեանց Ա., *Չորս ամիս Խորհրդային Հայաստանում*, «Պայքար», Ութըրթաում, 30.06.1924:

¹⁷ Հարությունյան Հ., *Ճապոնական արվեստի նմուշները Հայաստանում*, Հայաստան - Ճապոնիա. Քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և գիտական հարաբերություններ, Երևան, 2005, էջ 124-135:

¹⁸ *Ճապոնական Ուտագավա դայրոցի Ուկիյո-է փորագրությունը*, Երևան, 2008:

որտեղ գրել է նաև Հայաստանի մասին: Հետագայում Մարուկին հոդված է հրատարակել նկարչուհի Մարիամ Ասլամազյանի մասին «Ճապոնիայի ձայն» թերթում (1966 թ., մայիսի 10):

1960-ականների սկզբից Ճապոնիա են այցելել մի քանի հայ նկարիչներ: Հարտարապետ և նկարիչ **Արծվին Գրիգորյանը** (1935–2012 թթ.) Ճապոնիա կատարած այցից հետո 1963 թ. հրատարակել է «Ֆուձիյամայից մինչև Արարատ: Պատկերագրող գիտահանրամատչելի ակնարկներ» գիրքը՝ սեփական պատկերագրողումներով: Ճապոնական նկարաշար է ստեղծել նաև մեկ այլ ճարտարապետ-նկարիչ՝ **Կառլեն Անանյանը** (1924–2011 թթ.):

1963 թ. Ճապոնիայում ստեղծագործական այցով եղել են նկարչուհի քույրեր **Մարիամ** (1907–2006 թթ.) և **Երանուհի** (1909–1998 թթ.) **Ասլամազյանները**: Մարիամը ստեղծել է ճապոնական նկարաշար: Երանուհին 1965 թ. Մոսկվայում ստեղծել է «Երգչուհի Կիոկո սանի դիմանկարը»: Վստահ ենք, որ պատկերվածը երգչուհի Կիոկո Օդան է, որը Ճապոնիայում ծանոթացել է Արամ Խաչատրյանի հետ, նրա հրավերով ուսանել Մոսկվայի կոնսերվատորիայում, 1965 թ. այցելել է Հայաստան և իր երկացանկում ընդգրկել նաև հայկական երգեր:

Ճապոնիա այցելած Հայաստանի վաստակավոր նկարչուհի **Քնարիկ Վարդանյանը** (1914–1996 թթ.) ևս հանդես է եկել փոքրիկ ակնարկով և ճապոնական ձեպանկարներով:¹⁹ Վարդանյանը նաև հայ մամուլում ներկայացրել է 38 տարի Ճապո-

¹⁹ Վարդանյան Ք., *Ճապոնական ձեպանկար*, «Գարուն», Երևան, 1979, թ. 12, էջ 68-69:

նիայում բնակված ռուս նկարչուհի Վարվառա Բուբնովայի «Ճապոնական գեղանկարչություն» հոդվածը:²⁰

Խորհրդային Հայաստանի կերպարվեստագետներն անդրադարձել են 20-րդ դարի մեծագույն ճապոնական ողբերգությանը՝ Հիրոշիմայի և Նագասակիի վրա ամերիկացիների կողմից ատոմային ռումբեր նետելու իրողությանը: Արձանագործ **Արա Սարգսյանը** (1902–1969 թթ.) 1957 և 1961 թթ. ստեղծել է «Հիրոշիմա» քանդակները, որոնցից առաջինի վերատպությունը 1958 թ. հրատարակվել է ճապոնացի էսպերանտիստների «Ռկյու օրիենտալ» ամսագրի փետրվարյան համարի շապիկին: Նկարիչ-պլակատիստ **Ալբերտ Ասլանը** (1922–2003 թթ.) 1958 թ. ստեղծել է «Ո՛չ» պլակատը՝ ընդդեմ ատոմային ռումբի:

Հայ ականավոր նկարչուհի **Գայանե Խաչատրյանի** (1942–2009 թթ.) գեղանկարչության վրա ակնհայտ է ճապոնական արվեստի, մանավանդ Կիտագավա Ուտամարոյի ազդեցությունը: 1976 թ. նա ստեղծել է «Նվիրումով մեծերից ամենամեծ Կիտագավա Ուտամարոյին» գործը:

Հայաստանի անկախությունից հետո Ճապոնիայի հետ հարաբերություններն է՛լ ավելի են սերտացել: 1997 թ. Հայաստանի Մանկական պատկերասրահի և ճապոնական «Սոկա Գակկաի» միջազգային կազմակերպության նախաձեռնությամբ տեղի է ունեցել «Աշխարհի երեխաների ստեղծագործությունները» վերնագրով ցուցահանդես, որին մասնակցել են 160 երկրների և շրջանների մանուկների 400 գործեր: Այդ առթիվ լույս է տեսել «Ֆուջիյամայից մինչև Արարատ» (Մանկական

միջազգային արվեստ)» ալբոմը (Երևան, 1997 թ.): 2001 թ. Տոկիոյում կայացած «Երեք հարավ-կովկասյան հանրապետություն» ցուցահանդեսին իր ոսկերչական աշխատանքներով ներկայացել է երևանցի վարպետ **Սերգեյ Սահակյանը**: Նրա աշխատանքները բարձր է գնահատել ցուցահանդեսին այցելած Ճապոնիայի վարչապետ Հաշիմոտոն: Մի քանի անգամ Ճապոնիայում կայացած ցուցահանդեսների և բիենալեների է մասնակցել նկարիչ **Կարեն Պետրոսյանը**:

Ճապոնիան, նրա բնությունը և մշակույթը շարունակում են ներշնչել հայ արվեստագետներին: Ճապոնական կերպարվեստը և պոեզիան որոշակի ազդեցություն են ունեցել հայ նկարիչ և բանաստեղծ **Արա Բաղդասարյանի** (1940–2016 թթ.) ստեղծագործությունների վրա: Նա պատկերագրող է Ջյունիչիրո Տանիջակիի պատմվածքները (2003 թ.): Կորո Աբեի «Ավագուտների կինը» նշանավոր վեպի ներշնչանքով նկարաշար է ստեղծել ԱՄՆ-ում բնակվող հայ նկարիչ **Մարտիրոս Ադայանը**: 2012–2013 թթ. **Արամազդ Պետրոսյանը** ստեղծել է ճապոնուհիներ պատկերող «Երեք գրացիա» գեղանկարը: 2016 թ. Տոկիոյում հայ մշակույթի օրերի շրջանակներում կայացել է երևանցի նկարչուհի **Արև Պետրոսյանի** ցուցահանդեսը: Ուշագրավ է, որ թեև այն չի եղել ցուցահանդես-վաճառք, ճապոնացիները գնել են հայկական մանրանկարչության մոտիվներով կատարված նրա բոլոր աշխատանքները: Արև Պետրոսյանը, Ճապոնիայով ներշնչված, ստեղծել է «Լռություն» եռանկարը: Այնտեղ չկան ճապոնական մոտիվներ, սակայն ստեղծագործությունն իր միևնույնիմանակությամբ հարազատ է ճապոնական ոգուն:

²⁰ «Գարուն», 1977, թ. 12, էջ 87–90:

Նույն 2016 թ. Տոկիոյում երկու անգամ անհատական ցուցահանդես է ունեցել նաև մեկ այլ հայաստանցի նկարչուհի՝ **Արենիկ Մկրտչյանը**:

Ճապոնիայով մասնավորապես ներշնչված է գեղանկարիչ և լուսանկարիչ **Տարոն Միմոնյանը**, որը երկու անգամ այցելել է Ճապոնիա, 2010 թ. հանդես է եկել «Զբոսանք Պետերբուրգում» ցուցահանդեսով: Ստեղծել է «Ճապոնիայի գույները» լուսանկարչական շարքը (2006 թ.) և Ճապոնական թեմայով մի շարք գեղանկարներ: Ինչպես խոստովանել է Միմոնյանը. *«Ճապոնիան որոշ առումով հղկեց ինձ. այն անուղղակիորեն պարտադրում է կանոններ, որոնք դժվար էին, սակայն՝ ընդունելի ու շատ հետաքրքրական: Երբ մարդ տեսնում է նորություն և հասկանում է, որ դա իր համար ճիշտ է, լավ է և առողջարար, սկսում է միանգամից փոխակերպվել: Ճապոնիայից մենք շատ բան ունենք վերցնելու, առաջին հերթին՝ սերը և նրբազգացությունը բնության հանդեպ»*:²¹

Հատկապես աշխույժ են եղել կապերը ցուցահանդեսների կազմակերպման առումով: 2006 թ. օգոստոսին Հայաստանի ազգային պատկերասրահում Պետերբուրգի Ճապոնական արվեստի պատկերասրահի համագործակցությամբ բացվել է «Արարատից Ֆուջիյամա. Ճապոնական ժամանակակից արվեստ» ցուցահանդեսը (կուրատորներ՝ Անդրեյ և Իրինա Միխայլովներ): Ներկայացվել են Ճապոնացի 13 արվեստագետների (Էնրյու Կանո, Մայկո Մայեդա, Տակուջի Շիմուրա,

Մամորու Օկունո և այլք) գործեր՝ գեղանկարներ, քանդակներ, լուսանկարներ և ինստալացիա:²²

Ճապոնիայի արվեստագետների հետ արդյունավետ կերպով համագործակցում է երևանցի գեղանկարիչ, համադրող **Արա Հայթայանը**: 2007 թ. նրա ջանքերով Երևանի Նորարար փորձառական արվեստի կենտրոնում (ՆՓԱԿ) կազմակերպվել է լուսանկարիչ Տակուջի Շիմուրայի «Ենթագիտակցական դիզայն» ցուցահանդեսը (նաև պատկերագրքի տեքստի հեղինակն է): 2008 թ. Տոկիոյի «Գինձա իճոմե» պատկերասրահում Հայթայանի ցուցահանդեսի ընթացքում կազմվել է հայ-ճապոնական մշակութային համագործակցության ծրագրի նախագիծ, որին հետևել է 2009 թ. հունիսին ՆՓԱԿ-ում կայացած հայ և ճապոնական կերպարվեստի ցուցահանդեսը՝ «Տարանցիկ վարկածներ» խորագրով (կազմակերպիչներ՝ Արա Հայթայան և Մակի Միկիկո): Ճապոնական կողմից ցուցահանդեսին մասնակցել են **Իջամուի Դաիգուն, Հիդեյուկի Ուսուկին, Փիթեր Սմիթը, Կաձուտ Արիգան, Տակուջի Շիմուրան, Յուկո Միկամին**: Այդ կապակցությամբ հայ մամուլում նշվել է. *«Հետաքրքրական է, որ չնայած այս երկու ժողովուրդների՝ ըստ էության (պատմական ընթացքների), զարգացումների, ավանդույթի, մշակութային և աշխարհագրական միջավայրերի տարբերություններին, ՆՓԱԿ-յան հայ և ճապոնական արվեստային ընդհանուր միջավայրն ընկալվում էր բավականին համարժեքորեն: Համենայն դեպս, պատկերի, գույնի դրսևորումների այս դաշտը խիստ տարբեր իրողությունների զգացողու-*

²¹ Ճապոնիայի հետ ունեցած առնչությունների մասին մանրամասն տե՛ս Արծվի Բախչինյան, *Էկզոտիկա ըստ Տարոն Միմոնյանի*, «Ազգ», 13.01.2017:

²² Բադալյան Մ., *Արենիքի Էկզոտիկան. Ճապոնական ժամանակակից արվեստը Ազգային պատկերասրահում*, «Ազգ», 06.09.2006:

թյուններ չառաջացրեց: Եթե անունները չլինեին, կարձես ոչինչ չէր փոխվի»:²³

Հայթայանը նաև 2011 թ. Երևան քաղաքի պատմության թանգարանում կազմակերպել է վերոհիշյալ Տակուջի Շիմուրայի «Փաստի գեղագիտության երևանյան հետազոծը» ցուցահանդեսը: Հայթայանը և Մակի Միկիկոն եղել է նաև 2012 թ. հուլիսին Երևանի Ռուսական արվեստի թանգարանում և Գյումրիի «Գալերի 25» ցուցասրահում, 2014 թ. Երևանի «Hi Art Online» պատկերասրահում կայացած «Հայ և ճապոնական արդի արվեստ» ցուցահանդեսների (որին մասնակցել է 30 արվեստագետ) համադրողը և պատկերագրքերի տեքստի հեղինակը: 2012 թ. Յոկոհամայում դարձյալ Հայթայանի ջանքերով կազմակերպվեց հայ (12) և ճապոնացի արվեստագետների ցուցահանդես (համակարգող՝ Վարդիթեր Հարությունյան): 2013 թ. Տոկիոյի «Գինձա իճոմե» ցուցասրահում կայացել է Արա Հայթայանի երկրորդ անհատական ցուցահանդեսը ճապոնիայում՝ «Կորսված բնության այլաբանություն» վերնագրով: Նա նաև 2015 թ. Երևանի Ժողովրդական արվեստի թանգարանում և Երևան քաղաքի պատմության թանգարանում ՀՀ և ճապոնիայի միջև դիվանագիտական հարաբերությունների 20-ամյակին նվիրված «Հայ-ճապոնական արդի արվեստ» ցուցահանդեսի հայկական մասի համադրողն էր:

Արդեն հիշված ֆրանսաբնակ ճապոնացի լուսանկարիչ Տակուջի Շիմուրայի՝ 2007 թ. Երևանում արված լուսանկարները ներկայացրել են հին ու նոր քաղաքի կառույցները: Նրա

երևանյան լուսանկարաշարը՝ «Ecoumene» խորագրով, որ արձարծում է նոր քաղաքի կառուցման դրաման, Փարիզում կայացած լուսանկարչական ցուցահանդեսում համարվել է լավագույնը, արժանացել Լյուսիեն և Հուդիթ Հերվենների մրցանակին: Ցուցահանդեսի առիթով տպագրված Շիմուրայի մրցանակային աշխատանքների կատալոգում ծանոթ և անծանոթ երևանյան պատկերներն են, որտեղ հեղինակն իր պատկերացումներն է ներկայացնում կառուցման և փլուզման նույնացման փիլիսոփայության վերաբերյալ, որի գաղափարը մարմնավորվել է Երևանում:²⁴ 2009 թ. Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միության և Մարսելի «Սահակ-Մեսրոպ» մշակութային կենտրոնի աջակցությամբ կենտրոնի սրահում տեղի է ունեցել Շիմուրայի՝ Հայաստանի Ֆիլետովո գյուղի մոլոկան բնակչության մասին պատմող 40 լուսանկարչական աշխատանքների ցուցադրությունը:

2010 թ. Հայաստանում շրջել է լուսանկարիչ **Հայաստո Իմանիշին**:²⁵ 2015 թ. Երևանում բացվել է **Կունիտո Նագանկայի** «Խաչքար. կակու-հոն պատկերագրում» ցուցահանդեսը, որի ժամանակ ցուցադրվել են Նորատուսի և Նորավանքի խաչքարերից ճապոնական դրոշմատպման եղանակով պատճենված նկարներ:

2010 թ. Ակիրա Կուրոսավայի երկու կինոնկարի որմագղ է ստեղծել **Կամո Նիգարյանը** (1954–2011 թթ.): Մնալով իր

²⁴ Բաղայան Ս., *Հայ-ճապոնական մշակութային երկխոսություններ*, «Ազգ», Երևան, 28.04.2009; Բաղայան Ս., *Թակուջի (sic) Շիմուրայի երևանյան ժամանակագրությունը*, «Ազգ», Երևան, 19.10.2010:

²⁵ Սիմոնյան Ա., *Ճապոնացու ֆոտոյիցիկը ֆիքսել է հայերի աղոթքը. Հայաստո Իմանիշին Հայաստանը դուր է եկել*, «Առավոտ», Երևան, 22.06.2010:

²³ Նույնի, *Ճապոնական և հայկական արդի արվեստի խաչուղիներ ՆՓԱԳ-ում*, «Ազգ», 06.06.2009:

ճանաչելի ոճին հավատարիմ՝ Նիգարյանին հաջողվել է ճապոնական դիմակների, հիերոգլիֆների և այլ ատրիբուտների շնորհիվ ստեղծել ճապոնացի ականավոր կինոբեմադրիչի աշխարհը պատկերող տպավորիչ աշխատանքներ:

2017 թ. հոկտեմբերի 13-ին Գյումրիի «Մարիամ և Երանուհի Ասլամազյան քույրերի Պատկերասրահում» տեղի է ունեցել հայ-ճապոնական ժամանակակից արվեստի ցուցահանդեսը՝ նվիրված հայ-ճապոնական դիվանագիտական հարաբերությունների 25-ամյակին:

Առնվազն ութ անգամ Հայաստանում Ճապոնիայի դեսպանատան և Երևանի «Հիկարի» ճապոնական գիտամշակութային կենտրոնի նախաձեռնությամբ Հայաստան է եկել ճապոնացի նկարչուհի **Միդորի Յամադան** և վարել ճապոնական սումի-է գեղանկարչության (թանաքով նկարչություն) վարպետության դասեր բոլոր ցանկացողների համար:

Կերպարվեստի բնագավառում հայ-ճապոնական կապերի վերջին արտահայտությունը կարելի է համարել հետևյալ փաստը: Այս տարվա ապրիլի 3-ին Դիլիջանի Միջազգային դպրոցի ճապոնուհի աշակերտ **Միսակի Մոտոհաշին** իրենց դպրոցում կազմակերպված ցուցահանդեսում ներկայացրել էր նկարներ, որոնցից մեկը, իր ասելով, ներշնչված է վերոհիշյալ նկարչուհի Արև Պետրոսյանից:

Ամփոփելով՝ կարող ենք ասել, որ մեկ դարից ավելի է, ինչ Ճապոնիան, նրա մշակույթն ու մարդիկ ներշնչում են հայ արվեստագետներին, որոնք ճապոնական մոտիվներն արտահայտել են ամենատարբեր ձևերով (գեղանկար, քանդակ, որմագղ): Ի սկզբանե և մինչ օրս ճապոնական թեման հայ արվեստագետի համար եղել և մնում է տարաշխարհիկության

սահմաններում: Հայ և ճապոնացի արվեստագետների փոխճանաչումը շարունակվում է ժամանակ առ ժամանակ կազմակերպվող ցուցահանդեսներով: Այնուամենայնիվ, առարկայական պատճառներով, ճապոնական արվեստը Հայաստանում շատ ավելի է ներկայացված, քան հայ արվեստը Ճապոնիայում, մի բաց, որը ցանկալի է լրացնել, քանի որ ի բնե գեղագետ ճապոնացուն վստահաբար սրտամոտ և ուսանելի են հայ հին ու նոր կերպարվեստի այլազան դրսևորումները:

ARTSVI BAKHCHINYAN, Ph.D.

Institute of History, NAS RA

Senior researcher

E-mail: artsvi1971@mail.ru

ARMENIAN-JAPANESE RELATIONS IN FINE ART

SUMMARY

Keywords: Hokusai, Vardges Surenyants, Aslamazian sisters, Ara Haytayan, Taron Simonyan, Armenian-Japanese exhibitions.

This subject includes several sub-topics:

- a. Japanese themes and motifs in Armenian art,
- b. Japanese fine art works in Armenia,
- c. Armenian art exhibitions in Japan and Japanese art exhibitions in Armenia.

The first manifestation of Armenian-Japanese relations in fine art can be conventionally considered "The Great Wave of Kanagawa" by Katsushika Hokusai (1760-1849). In the picture depicting a sea scene, the outline of Mount Ararat can be seen among the foaming waves, noticed by both Armenians and non-Armenians.

For more than a century, Japan, its culture and people have been inspiring Armenian artists, who have expressed Japanese motifs in their paintings, sculptures, posters. Vardges Surenyants (1860-1921) was the first Armenian artist who referred to Japanese reality: his "Geisha: A Japanese Woman" was painted in 1900 – in time when Europe started to discover Japan and its art. Later Japanese inspirations, portraits and landscapes, can be found in arts of number of Armenian artists (Aslamazyan sisters, Gayane Khachaturyan, Taron Simonyan, etc.). From the beginning to this day, the Japanese themes remain within the limits of exotica for the Armenian artist.

Japanese art is represented at the Far East section of the National Gallery of Armenia. Already in 1924, there were samples of Japanese embroidery in the newly created museum. The collection also includes Japanese craft samples, as well as 91 works by 19th century ukiyo-e color wood carving artist Utagawa Kunisada (1786-1864). Matenadaran Museum in Yerevan also possesses a Japanese handwritten picture book "Manga" from 1812.

Mutual recognition of Armenian and Japanese artists continues with exhibitions organized from time to time in capital cities of both countries. In particular, artist and curator Ara Haytayan organized a number of exhibitions of Japanese artists and photographers in Yerevan in 2006-2005. However, for objective reasons, Japanese art is much more represented in Armenia than Armenian art in Japan.

KAREN HAMADA, Ph.D.
Tokyo University, Associate Professor
E-mail: hamadakaren@g.ecc.u-tokyo.ac.jp
DOI: 10.56925/2953-7894-2022.5-58

AN ARMENIAN MANUSCRIPT IN JAPAN

Keywords: Philology, Paleography, Manuscripts, Medieval Armenian Literature, Armenian Studies, Armenology in Japan, National Museum of Ethnology in Japan, Nakanishi Collection, Nersēs Šnorhali

Although there are few distinguished research works related to Armenian studies in Japan, Armenian philology remains unexplored in the Japanese academic world.¹ However, there is opportunity for further development of philological studies, especially paleography,

¹ The Armenian language has been attracting the attention of Japanese linguists who work on comparative Indo-European linguistics. There are grammar books and textbooks written in Japanese. One of the most distinguishing examples is Shinichi Chigusa, *The Grammar of Classical Armenian Language (Koten Arumeniako Bumpo)*, Tokyo, 2001. The research project on church architecture in Armenia and other Caucasian and Anatolian regions organized by Shiro Sasano, honorary professor at the Tokyo Institute of Technology, made significant achievements. Dr. Sasano has also published a beautiful photo book of the Armenian church architecture; Shiro Sasano, *Pilgrimage to Armenia (Arumenia Junrei)*, Tokyo, 2019.

History is the most active field related to Armenian studies in Japan. I should mention Takayuki Yoshimura, who is the leading scholar in modern history of Armenia; Masayuki Ueno, the author of a number of articles and book chapters both in Japanese and English about the history of the Armenian community in Ottoman Empire; and Kosuke Nakada, a Byzantinist who studies Armenian sources and focuses on relations between the Byzantium and the Armenian Kingdom during the Bagratid era.

because of the strong interest in handwritten materials in both Japan and Armenia.

As a philologist who works on medieval Armenian literature and manuscripts, I must admit that I am particularly attached to handwritten materials. This attachment is not only due to my personal taste but also to the cultural background of Japanese society, where handwriting has traditionally been considered as a necessary skill in public education and official services. In Japan and most parts of East Asia where Chinese characters have been used in their written languages, handwriting is an important skill for learned people. People from these countries were required to write precisely and beautifully. Although such tradition is now fading in Japan, Japanese primary schools still have calligraphy, which teaches students how to write with traditional equipment such as brush and ink, as a compulsory subject. In 2019, when the new era name was adopted as a result of the enthronement of the new emperor, many Japanese people excitedly watched the new era name, written in traditional way, being shown at the press conference.

There is an episode which shows the importance of handwriting skills in Japan. When I was a graduate student, I had a part-time job at the Armenian Embassy in Japan. Embassies often receive invitations and greetings from the Japanese Imperial Court. Having received one of such letters, a diplomat from Armenia was surprised by the address and name in the letter, which was beautifully handwritten with brush and ink. He was further astonished when I explained that the Japanese government employs national public officers who are specially tasked to write special documents and letters. The diplomat half-seriously asked if I, as a taxpayer, was satisfied that a certain amount of the tax I pay is devoted to beautiful superscriptions on letters. Personally, I am completely satisfied with paying tax for this purpose, but this episode made me aware that such particular reverence for handwriting is not a common world standard.

On the other hand, manuscripts occupy an important place in Armenian culture. Needless to say, the Armenian script invented by Mesrop Mashtots is one of the symbols that represent the national identity of the Armenian people. In Yerevan, it must be hard to find a person who does not know where the Matenadaran is. I am sure that if you randomly ask someone walking on the streets in Tokyo about the location of the National Archives of Japan, you can never have an answer.

Indeed, love and devotion for preserving manuscripts are long-surviving traditions in Armenian culture. I noticed this aspect of Armenian culture while I was working on my PhD study on Nersēs Šnorhali, the famous Armenian Catholicos in the twelfth century and one of the most prolific writers in medieval Armenian literature. One of the colophons of manuscripts he wrote showed one example of how Armenian people preserved manuscripts as their most important property.

Յետ յորունց ստացաւդաց և զիս յիշեսցիք ի Քրիստոս, զՆերսէս անարժան, գոյով եպիսկոպոս, և եղբայր կաթողիկոսին Հայոց տեառն Գրիգորի, որ ստացաւ զսա գնիւք յաւարէն Յունաց ի վանորէից Հայոց, յորժամ ել թագաւորն Հոռոմոց յաշխարհն Կիլիկեցոց, և առ զնա յիշխանէն Լևոնայ, որ էր հայ ըստ ազգի և հաւատոյ:

After many owners (of this manuscript), please remember me in (the name of) Christ, Nersēs, the worthless one who is a bishop, and my brother Lord Grigor Catholicos, who acquired this (manuscript) with expense from Greeks who robbed it from (one of) Armenian monasteries, when the King of Romans came to the land of Cilicia and

took it from lord (*išxan*) Lewon, who is Armenian by his origin and faith. It occurred in the year 685 (1137).²

As seen, manuscripts were often looted by plunderers during wartime. It was considered a duty not only by ecclesiastical but also secular leaders to redeem those 'captured' manuscripts at their own expense. Many similar examples can be found in colophons of medieval Armenian manuscripts.³

Thanks to the efforts of Armenians who preserved and saved their cultural properties for generations, rich Armenian manuscript collections can be found both inside and outside of Armenia. Even in Japan, there exists one Armenian manuscript, which has been out of the attention of armenologists so far. It was brought to Japan by Akira Nakanishi (1928–1994), a Japanese who was known for his love for handwritten materials. He collected handwritten and printed materials in various languages from all over the world in his lifetime, and his collection was donated to the National Museum of Ethnology (Osaka, Japan) after his death. The Nakanishi Collection contains manuscripts, documents, and printed books written in 95 languages, including Armenian materials: seven printed books, three newspaper articles, one handwritten document, and one old manuscript dated 1662. It is a miscellany of biblical stories and excerpts from other texts with beautiful illustrations.⁴ The manuscript was purchased by Nakanishi at

² The text is from the colophon on Matenadaran MS4149. See Հայերէն Աեռագրերի հիշատակարաններ, աշխատասիրութեամբ Մաթնոսյանի Ա. Ս., Երևան, էջ 162.

³ Other examples of “redeeming” books in medieval Armenian colophons were shown by David Zakarian in his online seminar at the Middle Eastern Center and Oriental Institute on 16 Feb. 2021. See Zakarian D., *Redeeming Books: Christian-Muslim Relations through the Colophons of Medieval Armenian Manuscripts*, 02.08.2022, <https://www.sant.ox.ac.uk/events/mec-oi-redeeming-books-christian-muslim-relations-through-colophons-medieval-armenian>.

⁴ For more details, see Database of Nakanishi Collection (in Japanese), 3 Aug. 2022, <https://htq.minpaku.ac.jp/databases/nakanishi/mojishu.jsp>.

an antiquarian bookshop in New York with a written expert opinion by a famous Armenian art historian Sirarpie Der-Nersessian. According to her statement, it is a rare example of a manuscript with illustrations produced in Hamadan.⁵

This valuable material has remained unexplored for decades because of the lack of philologists with knowledge of Armenian paleography. In 2016, Dr. Hidemi Takahashi, a Syriacologist from the University of Tokyo, rediscovered this Armenian manuscript from the Nakanishi Collection along with Syriac manuscripts.⁶ Finally, it has come under the investigation of an armenologist. I have just started to investigate this manuscript.

This Armenian manuscript has an interesting history. It was produced in Hamadan in the 17th century and somehow brought to the United States. It came to Japan because of the love and enthusiasm of a Japanese collector and now is being investigated by a Japanese researcher. This is a valuable material in many senses. It contains various kinds of texts that attract philologists who work on medieval and early modern Armenian literature. As it is a rare example produced in Hamadan, it can be an interesting historical source for historians who study Armenian communities in Iran. Its beautiful artwork is worth being investigated by art historians. Therefore, I am seeking research funding for this project to enable me to collaborate with Armenian scholars. I hope that the love and respect for the tradition of handwriting connect the two peoples and strengthen their relations.

⁵ Nakanishi Collection MS C942365518, National Museum of Ethnology (Minpaku), Osaka, Japan.

⁶ Takahashi H., *Syriac Manuscripts in the Nakanishi Collection*, National Museum of Ethnology, Osaka, Japan, in: S. Brelaud, J. Daccache, M. Debié, M. Farina, F. Ruani and É. Villey (eds.), *Le calame et le ciseau: colophons syriaques offerts à Françoise Briquel Chatonnet*, Paris, 2021, pp. 255–276.

ԿԱՐԵՆ ՀԱՄԱԴԱՆ, պ.գ.թ.

Տոկիոյի համալսարան, դոցենտ

Էլ. հասցե՝ hamadakaren@g.ecc.u-tokyo.ac.jp

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳԻՐԸ ՃԱՊՈՆԻԱՅՈՒՄ

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ բանասիրություն, պալեոգրաֆիա, ձեռագրեր, միջնադարյան հայ գրականություն, հայագիտություն, հայագիտությունը Ճապոնիայում, Ճապոնիայի ազգաբնության ազգային թանգարան, Նականիշիի հավաքածու, Ներսես Շնորհալի

Այս հոդվածը ներկայացնում է հեղինակի ընթացիկ հետազոտական նախագիծը Ճապոնիայի Օսակա քաղաքի Ազգաբնության ազգային թանգարանում գտնվող հայկական ձեռագրի վերաբերյալ: Թեև այս նյութը երկար տարիներ գտնվում է Ճապոնիայում, սակայն չի ուսումնասիրվել հայագետների բացակայության պատճառով: Այն կարող է նոր համագործակցության սկիզբ դառնալ Ճապոնացի և հայ գիտնականների միջև:

ԳԱՅԱՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, տ.գ.թ.
Հայաստանի պետական տնտեսագիտական
համալսարան, դոցենտ
Էլ. հասցե՝ g.harutyunyan7@gmail.com
DOI: 10.56925/2953-7894-2022.5-64

**ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ
(ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)**

Հիմնաբառեր՝ երկրաշարժ, ապահովագրություն, ռիսկեր, նվազեցում, փոխհատուցում, իրավական համակարգ, վերաապահովագրություն, պայմանագիր

Բնական աղետները նյութական և մարդկային խոշոր վնասներ են պատճառում հասարակությանը: Նման աղետների շարքում կարելի է առանձնացնել երկրաշարժերը, ջրհեղեղները, սողանքները, փոթորիկները և այլն: Այն դեպքում, երբ պետությունը գտնվում է սեյսմոակտիվ գոտում, անհրաժեշտություն է առաջանում ձեռնարկել այնպիսի միջոցառումներ, որոնք թույլ կտան հնարավորինս նվազեցնել պատճառված վնասները: Հայաստանի Հանրապետությունում երկրաշարժերը կարող են լուրջ վնասների և ավերածությունների պատճառ դառնալ:

Հիմք ընդունելով Արտակարգ իրավիճակների նախարարության կողմից կազմած քարտեզի տվյալները՝ կնկատենք, որ ՀՀ-ում սեյսմոակտիվության մակարդակը բավականին բարձր

է, իսկ սեյսմիկ ռիսկը բնակչության քանակի ավելացմանը զուգահեռ տարիների ընթացքում աճում է: ¹ Դիտարկելով վիճակագրական տվյալները՝ տեսնում ենք, որ Հայաստանում տարեկան տեղի է ունենում միջին հաշվով 300-500 երկրաշարժ, ներառյալ՝ հետցնցումները: Բնակչության մոտ 5-7 տոկոսը զգում է դրանք: Տեղի ունեցած երկրաշարժերի քանակով Հայաստանի տարածքի ամենաակտիվ սեյսմիկ գոտին Ջավախքի ընդարձակման գոտին է: Այդտեղ տեղի ունեցող երկրաշարժերի ուժգնությունը հիմնականում կազմում է մինչև 4 բալ: ² Տեղի ունեցող երկրաշարժերի հետևանքները կարող են ավերիչ լինել և մեծ վնասներ պատճառել: Միայն Սպիտակի երկրաշարժից զոհվել է 25,000 մարդ, աղետյալների թիվը կազմել է 1 մլն մարդ, անօթևանների թիվը՝ 514,000 մարդ: Նյութական ուղղակի կորուստները կազմել են 14 մլրդ ԱՄՆ դոլար: ³ Նման վնասների առաջացման պարագայում հրատապ անհրաժեշտություն է առաջանում օժանդակել բնակչությանը կորուստների փոխհատուցման տեսանկյունից: Սակայն ՀՀ-ում վնասների մեղմման համակարգը բավական թույլ է զարգացած: Ձեռնարկված չեն ո՛չ համապատասխան ռազմավարական միջոցառումներ՝ վնասները կանխարգելելու

¹ Սպիտակի 1988թ. երկրաշարժը լուսանկարներով, փաստերով և մեկնաբանություններով: Հայերեն-անգլերեն / Նազարեթյան Ս.Ն., Երևան, «Գիտություն», 2018, էջ 6-7, <http://www.mes.am/files/docs/3199.pdf>

² ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարություն, Նորություններ, Պաշտոնական <http://mes.am/hy/news/item/2021/02/17/2300/>

³ Սպիտակի 1988թ. երկրաշարժը լուսանկարներով..., նշվ. աշխ., էջ 6-7, <http://www.mes.am/files/docs/3199.pdf>

և ո՛չ էլ իրավական միջոցառումներ այն դեպքում, երբ հարկավոր կլինի փոխհատուցել առաջացած վնասները:

Նմանատիպ միջոցառումներ մշակելու նպատակով հարկավոր է անդրադառնալ այդ ոլորտում ձևավորված փորձ ունեցող երկրներին: Երկրների առաջատար տասնյակը ուսումնասիրելով՝ կտեսնենք, որ թե՛ տարեկան գրանցված երկրաշարժերի քանակով, թե՛ ձեռնարկված միջոցառումների բազմազանությամբ աչքի է ընկնում Ճապոնիան:⁴ Տարեկան կտրվածով Ճապոնիայում տեղի է ունենում մոտ 1500 երկրաշարժ:⁵ Իսկ երկրաշարժերի հետևանքով պատճառված վնասը նվազեցնելու գործընթացում ներգրավված են ինչպես ապահովագրական ընկերությունները, այնպես էլ՝ պետական մարմինները:

ՀՀ-ում երկրաշարժի հետևանքով առաջացած վնասի փոխհատուցման համակարգի ներդրման հետ կապված միջոցառումներ մշակելու նպատակով ուսումնասիրենք Ճապոնիայում գործող համակարգը և բացահայտենք ՀՀ-ում առկա հիմնախնդիրները: Ուշագրավ է, որ ՀՀ-ում թարգմանվել և կիրառվում է Ճապոնիայի Մենդայ քաղաքում մշակված

«Աղետների ռիսկի նվազեցման Մենդայի 2015-2030թթ. գործողությունների ծրագիրը»:⁶

Հիմնախնդիրների բացահայտումը կատարենք ինչպես իրավական, այնպես էլ տնտեսական տեսանկյուններից:

ՀՀ-ում երկրաշարժերի հետևանքով պատճառված վնասների նվազեցման համակարգի կատարելագործմանն առնչվող հիմնախնդիրներից կարող ենք առանձնացնել հետևյալները՝

1. Եթե համեմատենք ՀՀ-ի և Ճապոնիայի երկրաշարժերի ապահովագրության և շինությունների կառուցմանն առնչվող իրավական համակարգերը, կնկատենք, որ Ճապոնիայում վերջինս անհամեմատ զարգացած է: Ճապոնիայում մշակված են բազմաթիվ օրենսգրքեր և ստանդարտներ, որոնք վերաբերում են ոչ միայն ապահովագրական համակարգին և վնասի փոխհատուցմանը, այլև շենքերի կառուցման պահանջներին: Ընդ որում, ոչ թե պարզապես սահմանված է, թե շինությունը քանի բալ երկրաշարժի պետք է դիմակայի, այլ ինչպես այն պետք է կառուցվի հիմքից:

2. ՀՀ-ում միակ գլուխը, որը Քաղաքացիական օրենսգրքի մակարդակով կարգավորում է վնասների հատուցումը, 60-րդն է, որը նվիրված է վնաս պատճառելու հետևանքով ծագած պարտավորություններին: Սակայն, 1058-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացու անձին կամ գույքին, ինչպես նաև իրավաբանական անձի գույքին պատճառված վնասը լրիվ ծավալով ենթակա է հատուցման **այն պատճառած անձի կողմից**:⁷ Հոդվածի բովանդակությունից ալկնայտ է դառնում, որ ՀՀ-ում

⁴ *The World's Most Earthquake-Prone Areas and Countries*, <https://quantectum.com/blog/the-world%E2%80%99s-most-earthquake-prone-areas-and-countries/>; *10 earthquake Prone Countries in the World*, <https://www.skymetweather.com/content/earth-and-nature/10-earthquake-prone-countries-in-the-world/>

⁵ *Japan Rail Pass*, <https://www.jrailpass.com/blog/earthquakes-in-japan#:~:text=Japanese%20Archipelago%20and%20Seismic%20Activity,-The%20islands%20of&text=The%20country%20is%20also%20home,back%20over%20a%20thousand%20years>

⁶ *Աղետների ռիսկի նվազեցման Մենդայի 2015-2030 թթ. գործողությունների ծրագիր*, 38 էջ, <http://www.mes.am/hy/arn-senda>

⁷ *ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք*, 1998:

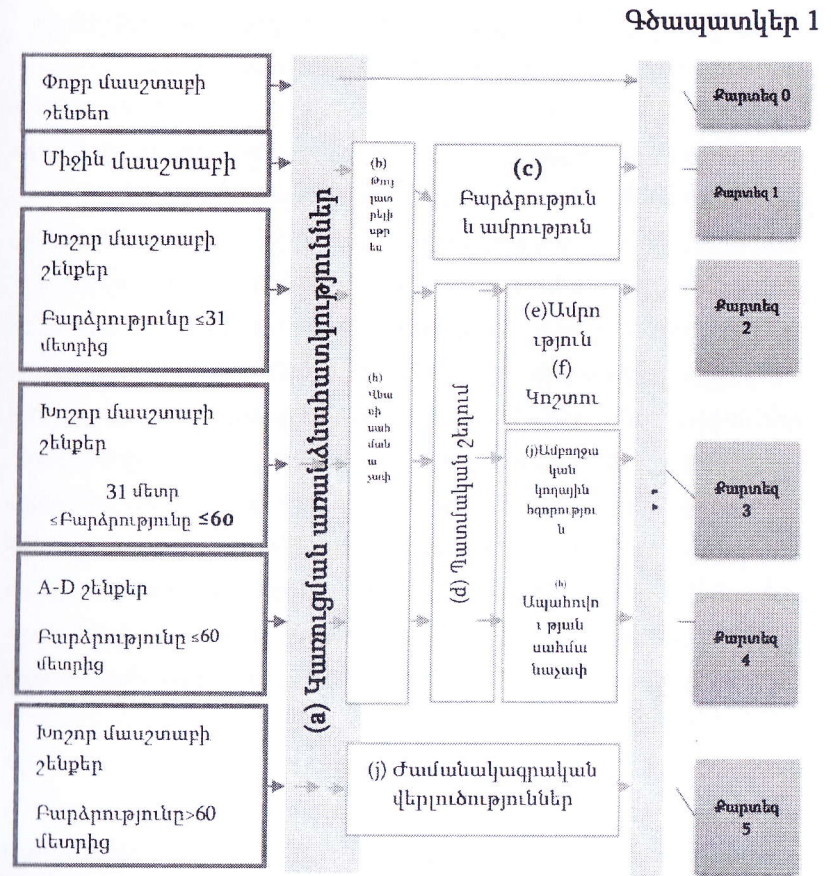
աղետների հետևանքով անձի կյանքին կամ գույքին պատճառված վնասների իրավական կարգավորումը բացակայում է:

3. ՀՀ-ում ոչ միայն ձևավորված չէ երկրաշարժի հետևանքով վնասի հատուցման իրավական համակարգը, այլ նաև չկա երկրաշարժերի ապահովագրության զարգացած համակարգ: Բացի այդ, ի տարբերություն Ճապոնիայի, նախատեսված չէ պետության մասնակցությունը վնասի նվազեցման գործընթացում:

Բնական է՝ որպեսզի ՀՀ-ում երկրաշարժերի հետևանքով պատճառված վնասի ապահովագրության համակարգը գործի և հնարավոր լինի տեղայնացնել Ճապոնիայի փորձը, հարկավոր է սկսել շինությունների կառուցմանը ներկայացվող պահանջներից:

✓ **Ինչպե՞ս է գործում Շինությունների կառուցման ստանդարտը Ճապոնիայում և ի՞նչ պահանջներ են ներկայացվում կառուցվող շինություններին:**

Վերլուծությունը կատարելու համար ուսումնասիրենք Ճապոնիայի շինարարության ստանդարտների օրենսդիրքը: Շինությունների չափերը և հնարավոր վտանգի առկայությունը ներկայացված են Գծապատկեր 1.-ում:

Աղբյուր՝ Yuji Ishiyama, Dr. Eng., *Earthquake Damage and Seismic Code for Buildings in Japan*, p. 3, http://ares.tu.chiba-u.jp/peru/pdf/meeting/120817/M6_Ishiyama.pdf

Գծապատկեր 1. Շինությունների կառուցման պահանջների ճանապարհային քարտեզը Ճապոնիայում⁸

Համաձայն Գծապատկեր 1.-ի՝ Ճապոնիայում յուրաքանչ-յուր շինություն պետք է կառուցվի՝ հաշվի առնելով a-j պահանջները,⁹ իսկ յուրաքանչյուր մասշտաբի շինության համար գործում է յուրահատուկ քարտեզ:

Մասնավորապես՝ Քարտեզ 0-ն չի պահանջում կառուցվածքային հաշվարկի իրականացում: Սեյսմիկ անվտանգությունն իրականացվում է (a) կառուցվածքային բնութագրերով: Այս քարտեզը կիրառվում է փոքր մասշտաբի շենքերի համար:

Քարտեզ 1-ը պահանջում է (b) թույլատրելի սթրեսի հաշվարկ, ինչպես նաև (c) բարձրության, ամրության և որոշ սահմանափակումների կիրառում: Սեյսմիկ անվտանգությունն իրականացվում է (a) կառուցվածքային բնութագրերի լրացմամբ: Այս քարտեզը կիրառվում է փոքր և միջին մասշտաբի շենքերի համար:

Քարտեզ 2-ը պահանջում է (a) թույլատրելի սթրեսի հաշվարկ, ինչպես նաև (d) պատմական շեղման, (f) կոշտության, (e) ամրության և ճկունության սահմանափակումների կիրառում: Սեյսմիկ անվտանգությունն իրականացվում է (a) կառուցվածքային բնութագրերի լրացմամբ: Այս քարտեզը կիրառվում է 31 մետրը չգերազանցող շենքերի համար:

⁸ Ishiyama Y., Dr. Eng., *Earthquake Damage and Seismic Code for Buildings in Japan*, p. 3, http://ares.tu.chiba-u.jp/peru/pdf/meeting/120817/M6_Ishiyama.pdf

⁹ Պահանջները առավել մանրամասն ներկայացված են 9-րդ հղման մեջ ներկայացված հոդվածում: Shi Y. Ishiyama Y., Dr. Eng., *Earthquake Damage and Seismic Code for Buildings in Japan*, opt. cit., pp. 3-4.

Քարտեզ 3-ը պահանջում է (b) թույլատրելի սթրեսի, (d) պատմական շեղման և (j) ամբողջական կողային հզորության հաշվարկ: Սեյսմիկ անվտանգության պահանջների պահպանումն իրականացվում է (a) կառուցվածքային բնութագրերի լրացմամբ: Այս քարտեզը կիրառվում է այն շենքերի համար, որոնց բարձրությունը չի գերազանցում 60 մ-ը:

Քարտեզ 4-ը պահանջում է ստուգումների իրականացում (h) վնասի, (i) անվտանգության և (d) պատմական շեղման սահմանաչափերի կիրառման համար: Սեյսմիկ անվտանգությունն իրականացվում է (a) կառուցվածքային բնութագրերի լրացմամբ, որոնք, բացառությամբ ամրության, կարող են մեղմվել: Այս քարտեզը կիրառվում է այն շենքերի համար, որոնց բարձրությունը չի գերազանցում 60 մ-ը:

Քարտեզ 5-ը պահանջում է (j) ժամանակային վերլուծությունների իրականացում սեյսմիկ անվտանգությունը ստուգելու համար, իսկ (a) կառուցվածքային բնութագրերը կարող են մեղմվել: Այս քարտեզը կիրառվում է բոլոր շենքերի համար, ներառյալ այն շենքերի, որոնց բարձրությունը գերազանցում է 60 մ-ը:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ-ին, ապա նոր բազմահարկ շենքերը, որոնք կառուցվել են 1994 թ. հետո, նախագծվել են 9 բալ և բարձր սեյսմակայունության հաշվարկով: Եթե այդ շենքերը նախագծվել, փորձաքննություն են անցել և կառուցվել առանց շեղումների, ապա պետք է ընդունել, որ դրանք սեյսմակայուն են: Սակայն ԽՍՀՄ տարիներին կառուցված շենքերը, որոնք առկա շենքերի մոտ 70 տոկոսն են, նախագծվել են 7-8 բալ սեյսմակայունության հաշվարկով, շահագործման ընթացքում չեն ամրացվել, և հնարավոր է՝ չդիմակայեն 9 բալ և բարձր

ուժգնության երկրաշարժին:¹⁰ Օրենսդրության տեսանկյունից, ՀՀ-ում գործող թիվ 11714203 Հայաստանի Հանրապետության քաղաքաշինության նախարարի 2014թ.-ի հրամանում ¹¹ շենքերի կառուցման մանրամասն պահանջներ ներկայացված չեն:

Նման դեպքում շինությունների երկրաշարժից ապահովագրության համակարգի ներդրման համար հիմնախնդիր է առաջանում, քանի որ ապահովագրավճարի և սակագնի ստույգ չափի հաշվարկման համար շինությունների սեյսմոկայունության վերաբերյալ տեղեկատվությունը բացակայում է:

✓ **Ինչ մասնակցություն ունեն Ճապոնիայի պետական մարմինները երկրաշարժերից առաջացած վնասի նվազեցման և/կամ փոխհատուցման գործընթացում**

Ճապոնիայում երկրաշարժերից առաջացած վնասի նվազեցման և փոխհատուցման գործընթացում մեծ դերակատարում ունի Ճապոնիայի Կառավարությունը: Այն վերաապահովագրում է այն ռիսկերը, որոնք իրենց վրա են ստանձնել ռիսկը ապահովագրած ապահովագրական ընկերությունները:

¹⁰ Հայաստանում տարեկան տեղի է ունենում միջին հաշվով 300-500 երկրաշարժ, որն է պատճառը, ԱԻ նախարարի հարցազրույցը՝ ՀԺ-ին, ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարություն, Նորություններ, Պաշտոնական, 17.02.2021, <http://mes.am/hy/news/item/2021/02/17/2300/>

¹¹ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքաշինության նախարարի հրաման, 31.03.2014, <https://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=75764>

Ռիսկերի վերաապահովագրությունն իրականացվում է հետևյալ կերպ ¹²

- Վերաապահովագրական հատուցումները վճարվում են ոչ թե բոլոր, այլ միայն խոշոր երկրաշարժեր տեղի ունենալու դեպքում:
- Վերաապահովագրական հատուցման ամբողջ գումարը որոշվում է Ճապոնիայի Ազգային ժողովի կողմից յուրաքանչյուր ֆինանսական տարվա համար:
- Վերաապահովագրական հատուցման սահմանաչափը կազմում է 11.7751 տրիլիոն իեն, կամ 82.1 մլրդ դոլար, կամ 2022 թ.-ի Ճապոնիայի պետական բյուջեի եկամուտների 10.6%-ը: ¹³ Վերաապահովագրավճարները հավաքվում են **Երկրաշարժերի վերաապահովագրության հատուկ հաշվին**: Վերաապահովագրական հատուցումները վճարվում են մասնավոր ապահովագրական ընկերություններին այն դեպքում, երբ տեղի է ունենում խոշոր երկրաշարժ:
- Վերաապահովագրական հատուցման գումարը որոշվում է՝ հիմք ընդունելով **Կանտոյի ավերիչ երկրաշարժի** արդյունքում կրած վնասի մեծությունը: Ճապոնիայում տեղի ունեցած Հանշին Ավաջիի և Մեծ արևելյան երկրաշարժերի (Ֆուկուշիմա) վնասների

¹² Ճապոնիայի ֆինանսների նախարարության պաշտոնական կայք էջ, https://www.mof.go.jp/english/policy/financial_system/earthquake_insurance/outline_of_earthquake_insurance.html#02

¹³ *Highlights of the FY2022 Draft Budget*, p. 2, <https://www.mof.go.jp/english/policy/budget/budget/fy2022/01.pdf>

մեծությունները չեն գերազանցել նշված սահմանաչափը:

- Այն դեպքում, երբ առաջացած վնասի մեծությունը գերազանցի նշված սահմանաչափը, Կառավարությունը կգործադրի բոլոր հնարավոր ջանքերը հավելյալ վնասը փոխհատուցելու համար:

Համեմատելով վերը ներկայացված համակարգը Հայաստանի Հանրապետության համակարգի հետ՝ կտեսնենք, որ Հայաստանի Հանրապետությունում Կառավարությունը նման ռիսկերի վերաապահովագրության գործընթացում մասնակցություն չունի: Ստացվում է, որ վնասների փոխհատուցման պետական համակարգ ՀՀ-ում չի գործում, իսկ ապահովագրական հատուցումների վճարման ամբողջ բեռը դրվում է ապահովագրական ընկերությունների վրա: Եթե հետևենք Ճապոնիայի օրինակին, ապա որպես խոշոր երկրաշարժ պետք է սահմանել Սպիտակի ավերիչ երկրաշարժը, իսկ վերաապահովագրավճարի չափը՝ հավասարագոր Սպիտակի երկրաշարժի արդյունքում կրած վնասի չափին: Սպիտակի երկրաշարժի արդյունքում միայն ուղիղ նյութական կորուստների թիվը կազմել է 14 մլդ ԱՄՆ դոլար՝ չհաշված մարդկային կորուստների և այլ ձեռնարկությունների ու օբյեկտների փլուզման արդյունքում կրած վնասները:¹⁴ Միայն ուղղակի նյութական վնասների մեծությունը գերազանցում է ՀՀ 2022 թ. պետական բյուջեի եկամուտների մեծությունը մոտ 3.5 ան-

¹⁴ Սպիտակի 1988 թ. երկրաշարժը լուսանկարներով, փաստերով և մեկնաբանություններով: Հայերեն-անգլերեն / Ս.Ն. Նազարեթյան, նշվ. աշխ., էջ 8, <http://www.mes.am/files/docs/3199.pdf>

գամ:¹⁵ Միևնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ վերաապահովագրական եկամուտները պետական բյուջեում կընդգրկվեն որպես եկամուտներ՝ հասցնելով բյուջեի մեծությունը մոտ 19 մլրդ ԱՄՆ դոլարի: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ այդ գումարը հնարավոր կլինի հավաքել միայն այն դեպքում, եթե երկրաշարժերից ապահովագրությունը սահմանվի որպես պարտադիր ապահովագրության տարատեսակ: Եթե հաշվի առնենք, որ ՀՀ-ում աշխատունակ տարիքի և աշխատունակ տարիքից բարձր բնակչության թվաքանակը կազմում է մոտ 2.2 մլն մարդ,¹⁶ ապա միջինում յուրաքանչյուր անձ պետք է վճարի 2.5 մլն դրամ կամ 5.800 ԱՄՆ դոլար վնասների փոխհատուցումն ապահովելու համար: Ի տարբերություն Հայաստանի Հանրապետության՝ Ճապոնիայում յուրաքանչյուր անձ միջինում պետք է վճարի 95.000 իեն (720 դոլար), որը համարժեք է 303 հազար դրամի: Եթե հիմք ընդունենք, որ Ճապոնիայում միջին աշխատավարձը կազմում է 515,000 իեն,¹⁷ ապա յուրաքանչյուր անձ պետք է իր տարեկան աշխատավարձի մոտ 1.8%-ն ուղղի ապահովագրությանը: Դա էլ այն դեպքում, եթե Կառավարությունը նպատակադրվի գումարը հավաքել ամբողջությամբ մեկ տարվա ընթացքում: Եթե այդ նույն տոկոսային հարաբերակցությունը կիրառենք ՀՀ-ի բնակչության աշխատավարձերի նկատմամբ, կստացվի, որ յուրաքանչյուր անձ պետք է վճարի 47.500 ՀՀ դրամ

¹⁵ ՀՀ ֆինանսների նախարարություն, Պետական բյուջե, 2022թ., https://minfin.am/hy/page/petakan_byuj/

¹⁶ Հայաստանի Հանրապետության վիճակագրական կոմիտե, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2022թ., <https://www.armstat.am/am/?nid=586-8&year=2021>

¹⁷ Average Salary in Japan, <https://biz30.timedocor.com/average-salary-in-japan/>

տարեկան կտրվածքով: Այսինքն՝ ընդամենը կհավաքվի մոտ 105 մլրդ ՀՀ դրամ կամ 251 մլն ԱՄՆ դոլար (ըստ 2022 թ. օգոստոսի փոխարժեքի): Արդյունքում ստացվում է, որ մնացած 13.749 մլրդ դոլարի ֆինանսավորման համար հարկավոր է փնտրել այլ աղբյուրներ:

- ✓ **Ինչպիսի իրավական ակտեր են գործում Ճապոնիայում երկրաշարժերից ապահովագրությունը իրականացնելու համար:**

Հիմնական իրավական ակտը 1966 թ. ընդունված **Երկրաշարժերից ապահովագրության ակտն** է:¹⁸ Ակտի նպատակն է նպաստել երկրաշարժից ապահովագրության ներդրմանը՝ պարտադրելով կառավարությանը վերաապահովագրել ապահովագրական ընկերությունների սեյսմիկ պարտավորությունները՝ դրանով իսկ նպաստելով երկրաշարժից տուժածների կյանքի կայունության ապահովմանը: Ակտում նշված է, որ վնասը, որն առաջացել է հրդեհի, ավերածության կամ ջրհեղեղի հետևանքով և ուղղակի կամ անուղղակի պատճառվել է երկրաշարժի կամ հրաբխի ժայթքման կամ ցունամիի հետևանքով հատուցվում է Կառավարության որոշմամբ սահմանված չափով:¹⁹

Ինչպես եզրակացնում ենք ակտի ուսումնասիրությունից, Ճապոնիայում երկրաշարժերից ապահովագրության համակարգը թեև իրականացվում է մասնավոր ապահովագրական

ընկերությունների կողմից, սակայն ապահովագրական գումարի, ապահովագրական հատուցման չափի, պատճառված վնասի գնահատման և մի շարք այլ պահանջներ սահմանվում են Ճապոնիայի կառավարության կողմից: ՀՀ-ում նմանատիպ ակտով իրավահարաբերությունները կարգավորված չեն:

- ✓ **Ինչ սկզբունքներով է կնքվում երկրաշարժերից ապահովագրության պայմանագիրը Ճապոնիայում:**

Ճապոնիայում երկրաշարժերից ապահովագրության համակարգի առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ այն հրդեհից ապահովագրության պայմանագրի բաղկացուցիչն է: Երկրաշարժից ապահովագրություն իրականացնելու համար նախապայման է հրդեհից ապահովագրության պայմանագրի կնքումը:²⁰ Հրդեհից ապահովագրության ապահովադիրները կարող են պայմանագրի գործողության ընթացքում կնքել երկրաշարժից ապահովագրության պայմանագիր: Ընդ որում, երկրաշարժից ապահովագրությունը ծածկում է բացառապես երկրաշարժի արդյունքում պատճառված վնասները և ծածկում է միայն բնակելի նշանակության շենքերը և անձնական գույքը: Հրդեհից ապահովագրությունը չի փոխհատուցում երկրաշարժի հետևանքով առաջացած հրդեհի կամ երկրաշարժի հետևանքով տարածված հրդեհի արդյունքում առաջացած վնասը:

¹⁸ *Act on Earthquake Insurance*, Act No. 73 of May 18, 1966, <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3875/en>

¹⁹ Ibid.

²⁰ *Outline of Japan's Earthquake Insurance System*, https://www.mof.go.jp/english/policy/financial_system/earthquake_insurance/outline_of_earthquake_insurance.html

- ✓ **Ինչպես է հաշվարկվում երկրաշարժերից ապահովագրության սակագինը և ապահովագրավճարը Ճապոնիայում:**

Երկրաշարժերից ապահովագրության դրույքաչափը հաշվարկվում է **Ճապոնիայի ընդհանուր ապահովագրության վարկանիշային կազմակերպությունը**, որը հիմնված է «Ընդհանուր ապահովագրության վարկանիշային կազմակերպության» օրենքի վրա: Ապահովագրավճարը հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևի հիման վրա՝

**Ապահովագրավճարը=Ռիսկային
դրույքաչափ+Բեռնվածություն**

Երկրաշարժերի հետազոտման խթանման կենտրոնական գրասենյակը (Headquarters for Earthquake Research Promotion), որը կառավարությանը կից կազմակերպություն է, հրապարակել է **Հավանական սեյսմիկ վտանգի քարտեզները**:²¹ Ռիսկային դրույքաչափը հաշվարկվում է վնասների նախագծման վերջին վերանայված մեթոդի հիման վրա՝ ծածկելու բոլոր այն երկրաշարժերը, որոնք ընդգրկվում են քարտեզների կազմման ժամանակ և ենթադրվում է, որ ապագայում դրանք կարող են վնաս պատճառել:

Փաստացի ապահովագրավճարը հաշվարկվում է՝ ապահովագրավճարի հիմնական դրույքաչափը (որը սահմանված է ըստ բնակելի շենքի կառուցվածքի և բնակելի շենքի՝ ապահո-

²¹ 全国地震動予測地図 2020年版の概要, 地震調査研究推進本部 事務局, 2021年3月, pp. 1-12, https://www.jishin.go.jp/main/chousa/20_yosokuchizu/yosokuchizu2020_gaiyo2.pdf

վագրության ենթակա անձնական գույքի և շենքի գտնվելու վայրի) բազմապատկելով ըստ սեյսմակայունության համար սահմանված գեղջի դրույքաչափով (դրա հաշվարկման համար պահանջվում են որոշակի հաստատող փաստաթղթեր):²²

Բազային ապահովագրավճարը սահմանված է օրենսդրորեն: Այն տարբերվում է հաշվի առնելով շինության տեսակը և գնտվելու վայրը: Գոտիները երեքն են: Ամենաբարձր բազային ապահովագրավճարները սահմանված են Տոկիոյի, Կանադավայի, Չիբայի և Շիգուոկայի համար:

Ձեղչային դրույքաչափերը չորսն են և դրանց մեծությունները կախված են շինության սեյսմոդիմակայունությունից: Դրանք հետևյալն են՝

1. Մեյսմոմեկուսացված շինությունների համար-50%,
2. Երկրաշարժին դիմակայող շինությունների համար՝
 - Առաջին դաս-10%²³,
 - Երկրորդ դաս-30%²⁴,
 - Երրորդ դաս-50%²⁵,

3. Երկրաշարժին դիմակայելու համապատասխանություն անցած շինությունների համար-10%,

²² Japan Earthquake Reinsurance Co., Earthquake Insurance in Japan, Ltd. Annual Report, 2021, pp. 3-4.

²³ Առաջին դասի շինությունների համար ենթադրվում է, որ դրանք չեն փլուզվի շատ հազվադեպ տեղի ունեցող երկրաշարժերից

²⁴ Երկրորդ դասի շինությունների համար ենթադրվում է, որ դրանք չեն փլուզվի շատ հազվադեպ տեղի ունեցող երկրաշարժերի հզորությունը 1.25 անգամ գերազանցող երկրաշարժերից

²⁵ Երկրորդ դասի շինությունների համար ենթադրվում է, որ դրանք չեն փլուզվի շատ հազվադեպ տեղի ունեցող երկրաշարժերի հզորությունը 1.5 անգամ գերազանցող երկրաշարժերից, որոնք տեղի են ունենում մի քանի հարյուր տարին մեկ անգամ

4. Այն շինությունները, որոնք կառուցվել են 1981թ. կամ հետո-10%:

Ապահովագրական պայմանագրերը կարող են կնքվել կարճաժամկետ (մինչև 1 տարի) կամ երկարաժամկետ (1 տարուց ավել, մինչև 5 տարի) ժամանակահատվածի համար: Եթե պայմանագիրը կնքվել է երկարաժամկետ ժամանակահատվածի համար, ապա ապահովագրավճարների հաշվարկման համար կիրառվում են համապատասխան գործակիցներ (տե՛ս Աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1

Ապահովագրավճարների գործակիցները երկարաժամկետ պայմանագրերի համար

Պայմանագրի գործողության ժամկետ	2 տարի	3 տարի	4 տարի	5 տարի
Գործակից	1.90	2.85	3.75	4.65

Աղբյուր՝ Japan Earthquake Reinsurance Co., Earthquake insurance in Japan, Ltd. Annual Report, 2021, 8pg., p. 5.

Ապահովագրավճարի հաշվարկման տրամաբանությունը հասկանալու համար ներկայացնենք հետևյալ օրինակը՝

Ենթադրենք՝ Սայտամա կենում 2000թ.-ից հետո կառուցվել է ոչ փայտյա շինություն, որի ապահովագրական գումարը կազմել է շինության համար 20 մլն իեն, անձնական գույքի համար՝ 10 մլն իեն: Ապահովագրական պայմանագրի գործողության ժամկետը 1 տարի է:

Առաջնահերթ հարկավոր է որոշել երկրաշարժից ապահովագրության մասնաբաժինը ընդհանուր պայմանագրում:²⁶ Սովորաբար այն կազմում է ընդհանուր պայմանագրում նշված ապահովագրական գումարի 30-50%: Եթե ենթադրենք, որ երկրաշարժից ապահովագրության մասնաբաժինը կազմում է հրդեհից ապահովագրության պայմանագրի 50%-ը, ապա շինության ապահովագրական գումարը կկազմի $20 \text{ մլն} \times 50\% = 10 \text{ մլն իեն}$, իսկ անձնական գույքի ապահովագրական գումարը՝ $10 \text{ մլն} \times 50\% = 5 \text{ մլն իեն}$:

Քանի որ շինությունը փայտյա չէ և կառուցված է Սայտամա կենում, ապա, հիմք ընդունելով Ճապոնիայի վերապահովագրական ընկերության պահանջները, ապահովագրավճարի գործակիցը կկազմի 2.04: Քանի որ շինությունը կառուցված է 1981թ.-ից հետո, ապա գեղչային դրույքաչափը կկազմի 10%:

Հետևաբար՝

Շինության ապահովագրավճարը $= 10,000 \times 2.04 \times (100\% - 10\%) = 18,400$ իեն

Անձնական գույքի ապահովագրավճարը $= 5,000 \times 2.04 \times (100\% - 10\%) = 9,200$ իեն

ՀՀ-ում երկրաշարժը՝ որպես ռիսկի տարատեսակ պարզապես ընդգրկված է հրդեհից ապահովագրության պայմանագրում, սակայն առանձին ապահովագրավճար ռիսկի այս տեսակի համար չի հաշվարկվում. այն հաշվարկվում է ընդհանուր հրդեհից ապահովագրության պայմանագրի համար:

²⁶ Երկրաշարժից ապահովագրությունը հրդեհից ապահովագրության պայմանագրի բաղկացուցիչն է:

Ինչպես է կատարվում փոխհատուցումը պատահաբ տեղի ունենալու դեպքում:

Ճապոնիայի օրենսդրությունը սահմանում է այն **հիմնական բացառությունները**, որոնց արդյունքում պատճառված վնասը չի փոխհատուցվում: Դրանց շարքում առանձնացված են հետևյալ բացառությունները՝

1. Այն կորուստը կամ վնասը, որն առաջացել է դիտավորյալ գործողությունների, կոպիտ անփութության կամ օրենքի խախտման հետևանքով,
2. Ապահովագրական օբյեկտների կորուստ կամ գողություն,
3. Պատերազմի կամ ապստամբության պատճառով առաջացած կորուստ կամ վնաս,
4. Կորուստ կամ վնաս, որը տեղի է ունեցել երկրաշարժից տասն օր հետո կամ ավելի ուշ,

Կորուստ կամ վնաս, որը պատճառվել է միայն դարպասների, պատերին, ցանկապատերին և այն մասերին, որոնք հիմնական կառուցվածքային մասեր չեն համարվում:

Ապահովագրական հատուցումը կատարվում է 12 տրվ իենի շրջանակներում յուրաքանչյուր համար, իսկ եթե պատճառված վնասը գերազանցում է սահմանաչափը, ապա Ճապոնիայի կառավորությունը լիազորված է նվազեցնել յուրաքանչյուր պայմանագրի գծով վճարվելիք ապահովագրական հատուցումը:

Ապահովագրական հատուցումները վճարվում են Ադյուսակ 2.-ում ներկայացված տվյալների համաձայն:

Ադյուսակ 2
Ապահովագրական հատուցումների վճարման կարգը ըստ վնասի մակարդակի

<i>Բնակելի նշանակության շինություն</i>		<i>Անձնական գույք</i>	
<i>Վնասի մակարդակ</i>	<i>Հիմնական կառուցվածքային մասերի կորստի չափը</i>	<i>Այրված կամ հեղեղված հատակի տարածքը (մասնակի կորուստը տեղի է ունենում, երբ բնակելի շենքը հեղեղված է հատակից բարձր)</i>	<i>Անձնական գույքի կորստի կամ վնասման մակարդակը</i>
<i>Ամբողջական կորուստ</i>	Բնակելի շենքի ընթացիկ գնի 50%-ը կամ ավելին	Բնակելի շենքի ընդհանուր մակերեսի 70%-ը կամ ավելին	Անձնական գույքի ընթացիկ գնի 80%-ը կամ ավելին
<i>Վնասի մեծ մասնաբաժին</i>	Բնակելի շենքի ընթացիկ գնի 40%-ից մինչև 50%-ը	Բնակելի շենքի ընդհանուր մակերեսի 50%-ից մինչև 70%-ը	Անձնական գույքի ընթացիկ գնի 60%-ից մինչև 80%-ը
<i>Վնասի փոքր մասնաբաժին</i>	Բնակելի շենքի ընթացիկ գնի 20%-ից մինչև 40%-ը	Բնակելի շենքի ընդհանուր մակերեսի 20%-ից մինչև 50%-ը	Անձնական գույքի ընթացիկ գնի 30%-ից մինչև 60%-ը

Մասնակի կորուստ	Բնակելի շենքի ընթացիկ գնի 3%-ից մինչև 20%-ը	Բնակելի շենքը վնասվել է, բայց վնասը այնքան չէ, որքան ընդհանուր, մեծ մասնաբաժինը, փոքր մասնաբաժինը կամ մասնակի կորուստը, թեև այն հեղեղվել է հատակից բարձր կամ գետնի մակարդակից 45 սմ բարձրության վրա:	Անձնական գույքի ընթացիկ գնի 10%-ից մինչև 30%-ը

Աղբյուր՝ Japan Earthquake Reinsurance Co., Earthquake Insurance in Japan, Ltd. Annual Report, 2021, p. 6.

Ուսումնասիրելով ՀՀ ապահովագրական ընկերությունների կողմից առաջարկվող հրդեհից ապահովագրության պրոդուկտները՝ կտեսնենք, որ վնասի հատուցման բաժնում նման մանրամասնությամբ ապահովագրական հատուցման վճարման կարգի պայմաններ նախատեսված չեն, ինչը բավականին կարող է բարդացնել հատուցման վճարման գործընթացը:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով Ճապոնիայի և Հայաստանի երկրաշարժերից ապահովագրության համակարգերը, կարող ենք թվարկել ՀՀ-ում ապահովագրության այդ տարատեսակի կատարելագործման հետևյալ հիմնախնդիրները և կատարել մի շարք առաջարկություններ՝

1. ՀՀ-ում երկրաշարժերից ապահովագրության համակարգի հետ կապված իրավական դաշտի կատարելագործում: Մասնավորապես՝ Երկրաշարժերի ապահովագրության օրենքի, Շինությունների կառուցման միասնական ստանդարտի, ինչպես նաև Սթրենս սցենարների ճանապարհային քարտեզի ներդրում: Դա, նախևառաջ, թույլ կտա ապահովագրության պայմանագրի գործողության ընթացքում շինությունները ոչ թե ենթարկել փորձաքննության, այլ ունենալ միասնական բազա շինությունների սեյսմակտիվության վերաբերյալ, և երկրորդ, թույլ կտա ճիշտ հաշվարկել ապահովագրական սակագինը և ապահովագրավճարը:

2. Քանի որ երկրաշարժերը հաճախ կարող են պատճառել մեծ ավերածություններ, ապա միայն ապահովագրական ընկերությունների ներուժը կարող է չբավականացնել ապահովագրական փոխհատուցումը տրամադրելու գործընթացում: Քանի որ երկրաշարժերի արդյունքում պատճառված վնասը մեծ ազդեցություն կարող է թողնել պետության ռազմավարության և բնակչության սոցիալական զարգացման վրա, ապա տրամաբանական է, որ նման ռիսկերի ապահովագրության մեջ իրենց մասնաբաժինն ունենան նաև պետական մարմինները, մասնավորապես ՀՀ Կառավարությունը: Դա թույլ կտա պետական բյուջեի եկամուտների բաժնում նախատեսել հատուկ հոդված՝ Եկամուտներ երկրաշարժերի ռիս-

կերի վերաապահովագրությունից: Դա միաժամանակ կավելացնի պետական բյուջեի եկամուտները, մյուս կողմից հնարավորություն կընձեռի նվազեցնել հնարավոր երկրաշարժերից պատճառված վնասը:

3. Առանձին հաշվարկել երկրաշարժերից ապահովագրության ապահովագրավճարը: Ներկայումս ՀՀ-ում հրդեհից ապահովագրության պայմանագրերի կնքման ժամանակ հաշվարկվում է մեկ միասնական ապահովագրավճար: Դա թույլ չի տա ճիշտ գնահատել երկրաշարժերի արդյունքում պատճառված վնասի մեծությունը: Եթե ՀՀ-ն կիրառի Ճապոնիայի փորձը, ապա ապահովագրավճարի հաշվարկը ռիսկի այդ տեսակի համար ավելի ստույգ կլինի, քանի որ ապահովագրավճարի հաշվարկը հենված կլինի պայմանագրի գործողության ժամկետի, շինության տեսակի և սեյսմոդիմակայության վրա:

ՀՀ-ում երկրաշարժերից ապահովագրության դեպքում պատահար տեղի ունենալիս ապահովագրական հատուցումը վճարվում է հրդեհից ապահովագրության պայմանագրի տրամաբանությամբ, այսինքն՝ ռիսկի այս տեսակի համար առանձնահատկություններ սահմանված չեն: Մինչդեռ, Ճապոնիայում ապահովագրական հատուցման հիմքում ընկած են ապահովագրական օբյեկտի տեսակը և օբյեկտի վնասման մակարդակը: ՀՀ-ում նման մոտեցման ներդրումը հնարավոր կլինի միայն Շինությունների միասնական ստանդարտի ներդրման պարագայում:

GAYANE HARUTYUNYAN, Ph.D.
Armenian State University of Economics,
Associate Professor
E-mail: g.harutyunyan7@gmail.com

**THE FUNDAMENTALS OF IMPROVING THE
EARTHQUAKE INSURANCE SYSTEM IN THE REPUBLIC
OF ARMENIA
(BY THE EXAMPLE OF JAPAN)**

SUMMARY

Keywords: earthquake, insurance, risks, deduction, compensation, legal system, reinsurance, policy.

For the normal functioning of each society, it is necessary to develop a proper policy and strategy that will allow both timely prevention of losses that have occurred and compensation of them. Among such damages, one can distinguish damages caused by natural disasters (earthquake, flood, hurricane, landslide, etc.).

Risk insurance, in which the State has its share, is considered to be one of the effective mechanisms for compensation of losses. From the point of view of implementing an effective system, it is important to study the systems of countries with experience in this area. The article presents the features of the earthquake insurance system in Japan, compared with a similar system operating in Armenia. As a result, a number of suggestions were made.

YEVA HARUTYUNYAN, Ph.D.
Institute of Oriental Studies, NAS RA,
Scientific Secretary, senior researcher
E-mail: yeva.harutyunyan1@gmail.com
DOI: 10.56925/2953-7894-2022.5-88

JICA'S ACTIVITIES IN ARMENIA AND AZERBAIJAN (Comparative analysis)

Keywords: ODA, JICA, Japan, Armenia, Azerbaijan, grant, loan, technical assistance.

Introduction

Official development assistance (ODA) is aid provided by developed countries to developing states aiming to support economic and social developments. Japan's ODA started in 1954 after joining the Colombo Plan which was established in 1950 by the British Commonwealth to provide technical assistance to the countries of South Asia. Japan has started to provide post war reparations to Asian states such as Burma, the Philippines, Indonesia and Vietnam since 1955.¹ Thus, Japan's assistance to developing countries launched from the formation of its reparation policy towards Asian states.

20 developed states² established the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) in 1960 for providing ODA

to developing countries.³ OECD was a prototype of the Marshall Plan, through which the United States had been providing aid to the states of Western Europe to recover their economy after World War II.

Japan established the Overseas Economic Cooperation Fund⁴ (OECF) in 1961 and the Overseas Technical Cooperation Agency (OTCA) in 1962 for providing overseas assistance. In October 1961 Japan became a founding member of the Development Assistance Committee (DAC) within OECD.⁵ In 1964 Japan joined the OECD which announced the start of Japanese overseas aid. 20 years later after joining the OECD Japan became the second largest donor of ODA and in 1991 - the largest bilateral aid donor, accounting for 20% of total DAC aid.⁶

Japan provides two types of overseas aid - bilateral and multilateral. Multilateral aid is provided through international, regional organizations and regional development banks such as the World Bank, the United Nations agencies, Asian Development Bank and so on.⁷

There are three types of bilateral aid – grants, loans and technical assistance. Due to the grant assistance developing states try to overcome economic difficulties, while low-cost yen loans are promoting the economic growth of recipient countries through the development of economic infrastructures. The provision of technical assistance is to provide practical assistance via dispatching experts, organizing training for local officials, the supplement of equipment or

¹ Yanagihara T., *International Trends in Development Aid and Japan's ODA*, p. 1, http://www.jiia.or.jp/en/pdf/digital_library/world/170331_yanagihara.pdf

² Later 18 countries also have become members of the Organization and at the moment the OECD consists of 38 members. Japan joined to OECD in 1964. See *Our Global Reach*, <https://www.oecd.org/about/members-and-partners/>

³ *List of OECD Member Countries - Ratification of the Convention on the OECD*, <https://www.oecd.org/about/document/ratification-oecd-convention.htm>

⁴ The mission of OECF is to provide developing loans to developing states. See *DAC in Dates, The History of OECD's Development Assistance Committee*, 2006, p. 13, <https://www.oecd.org/dac/1896808.pdf>

⁵ *DAC in Dates*, op. cit., p. 22.

⁶ Ibid.

⁷ Potter D., *Japan's Official Development Assistance*, p. 14.

financial aid.⁸ Japan International Cooperation Agency (JICA) which was established in 1974 has provided Grant aid and technical assistance, while ODA loans have been provided by Japan Bank for International Cooperation (JBIC) which was formatted after the consolidation of the Overseas Economic Cooperation Fund with Export – Import Bank in 1999. It is notable that due to JBIC's efforts, Japanese exports, imports, and economic activities overseas have been promoted. The main mission of JBIC is to support developing states to develop their infrastructures which in turn support Japan to provide its country with vitally important energy resources. There are the following types of loans offered by JBIC: Export loans, Import loans, Overseas investment loans, United loans, Equity Participations, Guarantees, Bridge loans.⁹

In 2008 three schemes of Japan's Official Development Assistance (ODA): (a) technical assistance offered by "old JICA", (b) Japanese ODA loans extended by "old JBIC", and (c) part of the grant aid (with no obligation for repayment) provided by Japan's Ministry of Foreign Affairs (MOFA) were integrated by formatting "**New JICA**" (see Table 1).¹⁰

It is important to note that since the formatting of New JICA, the lion's share of Japan's assistance has been provided to loans. According to Japan's financing for development database from 2009 until 2018, over 56% of Japan's bilateral ODA has been extended as loans. Even in 2017 the share of loans of bilateral ODA reached 61%. Technical assistance covers up to 15% of Japan's bilateral ODA (see Table 2).¹¹

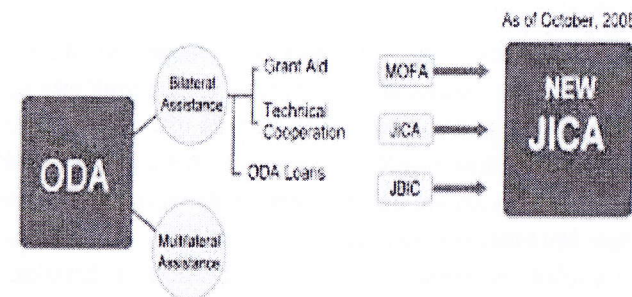
⁸ *Technical Cooperation Projects*, <https://www.jica.go.jp/project/english/index.html>

⁹ *JBIC Profile Role and Function*, <https://www.jbic.go.jp/ja/about/role-function/images/jbic-brochure-english.pdf>

¹⁰ *New JICA*, https://www.jica.go.jp/english/publications/jica_archive/brochures/pdf/newjica2009.pdf

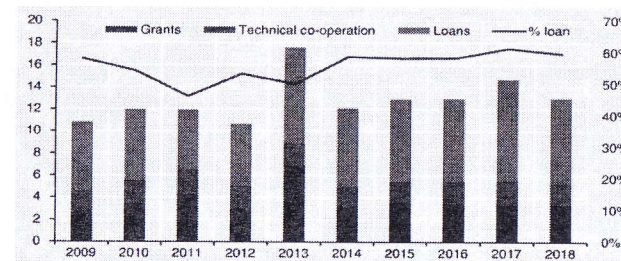
¹¹ *Japan's Financing for Development*, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/bdf814cd-en/index.html?itemId=/content/component/bdf814cd-en>

Table 1: Japanese ODA

Source: Japan's ODA and New JICA, https://www.jica.go.jp/english/publications/jica_archive/brochures/pdf/newjica2009.pdf

Table 2: Japan's bilateral ODA: loans, grants, technical co-operation, 2009-2018

Source: OECD (2020 [3]), Table 1 DAC database, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE1>.

This paper aims to reveal JICA's activities in Armenia and Azerbaijan within the last 30 years. The author uses comparative analysis research methods to find out what projects JICA has been implementing in Azerbaijan and Armenia, what is the main focus of Japan, which areas are prior for JICA to develop in Armenia and Azerbaijan.

JICA's activities in Armenia

In 1993 Armenia for the first time received 4mln dollars assistance from the Japanese government for getting oil, medicine, medical equipment, and electrical cables.¹²

JICA has launched to provide grants to Armenia since 1997, the aim of which is to support the recovery of the economy of the newly independent state and ensure sustainable economic growth.

The type of aid (grant aid, loans and technical assistance) was provided to Armenia in correlation with Armenia's economic development and GDP's growth.¹³

There are *three types of Grant aid* which Japan provided to Armenia. For the first period which covers from 1997 to 1999, Japan has provided to Armenia a Non-Project Grant Aid¹⁴ and Grant assistance for purchasing agricultural equipment and fertilizers.* Since 2000 Japan has also started to provide targeted Grant aid to Armenia for improving healthcare, social services and the cultural sphere.

For developing healthcare sector since 2000-2005 JICA has been provided 5 Grant aid for gaining medical equipment and obstetrical services in such medical centers as: "Armenia" Republic Medical

¹² Հովհաննիսյան Ն., Ամիրխանյան Մ., Կարապետյան Ռ., *Հայաստան-Ճապոնիա. Քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և գիտական հարաբերություններ*, Երևան, Զանգակ-97, 2005, էջ 69:

¹³ Հարությունյան Ե., *Ճապոնիայի տնտեսական քաղաքականությունը Հայաստանում* (1992-2021թթ.), Բանբեր Արևելագիտության ինստիտուտ, 1/2, 2021, էջ 165-184, http://www.orientcpnme.am/media/attachments/29/29__2021-12-29-09-44-32.pdf

¹⁴ Non-targeted grant support Armenia received once in 1997-1998 about 500 mln JPY in due to which was imported to Armenia petroleum products, printing paper, mini printing press, barbed wire, vehicles and so on. See Հովհաննիսյան Ն., Ամիրխանյան Մ., Կարապետյան Ռ., նշվ. աշխ., էջ 78:

* It is important to note that since 1997 to 2009 Japan has provided to Armenia 10 Grant Assistance in a total amount of 2 bln 780 mln JPY for purchasing agricultural equipment and fertilizers.

center (518 mln JPY), Anti-tuberculosis Republican Dispensary, "Nor Nork Medical center" for children's Infectious diseases (495 mln JPY), Children's No. 3 Clinical Emergency Hospital (about 540 mln JPY)¹⁵, as well as Yerevan's Institute of Perinatology, Obstetrics and Gynecology, Maternity Houses in Gavar and Hrazdan for improving perinatal healthcare services (209 mln JPY).¹⁶ In total about 2 bln JPY was awarded for the developing healthcare sector.

Some grants were provided for the purchase of agricultural machinery and fertilizers (2011),¹⁷ fire services and fire fighting equipment (2009, 2017)¹⁸, for increasing waste management capacity (2021)¹⁹ which was aiming to develop the *social sector in Armenia*.

Cultural grant support to the National Philharmonic Orchestra of Armenia (1999), the National Academic Theater of Opera and Ballet (2004), Yerevan Komitas State Conservatory (2008) for purchasing

¹⁵ Հովհաննիսյան Ն., Ամիրխանյան Մ., Կարապետյան Ռ., նշվ. աշխ., էջ 79:

¹⁶ *Basic Design Study Report on the Project for Improvement of Obstetrical Service in the Republic of Armenia*, December 2004, <https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/11778446.pdf>; *Final Report for the JICA Reproductive Health Project in Armenia*, 30.11.2006, <https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/173607.pdf>; Ճապոնիան ադետից հետո չի կրճատել իր ծրագրերը ՀՀ-ում, 08.10.2011, <https://www.1in.am/36722.html>.

¹⁷ *Ճապոնիայի կառավարության «Սակավապահով ֆերմերների համար դրամաշնորհային աջակցություն» 10-րդ դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում Հայաստանի Հանրապետություն ներկրված գյուղատնտեսական տեխնիկական տնօրինելու մասին*, ՀՀ կառավարություն որոշում, 17.02.2011թ., <https://www.e-gov.am/gov-decrees/item/19075/>

¹⁸ *Ex-Post Evaluation of Japanese ODA Grant Aid Project "The Project for Improvement of Fire Fighting Equipment in Yerevan City"*, Webiste of Japan International Cooperation Agency, https://www2.jica.go.jp/en/evaluation/-pdf/2013_0867940_4_f.pdf

¹⁹ *Իջևան քաղաքում թափոնների կառավարման կարողությունները բարձրացնելու համար աղբահավաք մեքենայի և աղբամանների տրամադրման դրամաշնորհային ծրագրի պայմանագրի ստորագրման արարողություն*, https://www.am.emb-japan.go.jp/files/100144363.pdf?fbclid=IwAR1CP17D-sZkXTeODfiDlIC5iwHOONRoTEwueuFGi_V2WE7uR6Rq3nlK6U8U

musical instruments and sound equipment was provided. In 2001 the Research Institute of Ancient Manuscripts (Matenadaran named after M. Mashtots) was provided Grant aid of 49,300,000 JPY for purchasing the equipment for preservation of historical documents. In 2017 JICA provided \$1.3 million USD Grant assistance to Armenian Public Television for improving Digitizing Archival Records Equipment.²⁰

In 2000, Armenia *received the first loan* from the Japanese Government for developing economic infrastructures. The loan agreement was signed in Tokyo on December 8, 1998 for providing Armenia 5 billion 399 million JPY for the implementation of "Electricity Supply and Distribution Network Rehabilitation Program".²¹

On March 29, 2005, *the second loan* agreement between Japan and Armenia within the framework of providing multi-faceted support of the ODA program through the Central Bank, regarding the implementation of the "Yerevan Combined Cycle Co-Generation Power Plant Project" was signed.²² Due to this agreement, the Central Bank provided the Republic of Armenia with ODA loan (15 bln 918 mln JPY) on preferential terms with an annual interest rate of 0.75% and a repayment period of 40 years. According to that agreement, a fully automatic control combined steam gas cycle power plant was planned to be built with a nominal capacity of 205 MW and a heat delivery of 103 GCal/h. It is the only thermal power plant of Yerevan, the aim of which is to increase the supply of electricity in the Republic of Armenia.

²⁰ Japan International Cooperation Agency (JICA) Signed on Grant Agreement with Armenia: The Archive of the Public Television will be Digitized, 30.03.2017, <https://www.jica.go.jp/uzbekistan/english/office/topics/170330.html>

²¹ Հովհաննիսյան Ն., Ամիրխանյան Ս., Կարապետյան Ռ., նշվ. աշխ., էջ 71:

²² Activities in Armenia, JICA's Projects in Armenia, Website of Japan International Cooperation Agency, <https://www.jica.go.jp/armenia/english/activities/index.html>

On May 27, 2008 Japan provided an additional loan of 10 bln 491 mln JPY to Yerevan Combined Cycle Co-Generation Power Plant Project.²³ The construction of the power unit of the Yerevan State Hydropower Plant was completed in 2010 and due to this plant, nowadays the southern industrial district of Yerevan is supplied with the centralized heating and hot water.²⁴

Thus, since 2000 Japan has provided three loans to Armenia. One of them for the implementation of the "Electricity Supply and Distribution Network Rehabilitation Project" and the two others for the reconstruction of "Yerevan Combined Cycle Power Plant", in total amount of 31 billion 808 million JPY.²⁵

After signing an agreement (on June 8, 2005) between the Government of Japan and the Republic of Armenia bilateral technical cooperation was launched between both sides. Japan began to provide technical equipment for developing targeted sectors of the Armenian economy. Japan defined the necessary sectors of its assistance to Armenia for the stimulation of the Armenian economy, such as **the energy sector, small and medium-sized businesses**, as well as the **development of villages**. Japan has also provided Armenia with Japanese technologies for risk prevention in natural disaster zones and organizing training courses and discussion - meetings for Armenian specialists aimed to promote the reduction of disaster risk and emergency situations.²⁶ As JICA's technical assistance were

²³ Նույն տեղում:

²⁴ «Երևանի ԶԷԿ» ՓԲԸ, Հայաստանի Հանրապետության էներգետիկ եկթաւառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարություն կայքէջ, <http://www.minenergy.am/page/531>

²⁵ Japan's Development Cooperation with the Republic of Armenia, Website of Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2019, <https://www.mofa.go.jp/files/000-476406.pdf>

²⁶ Agreement on Technical Cooperation between the Government of Japan and the Government of the Republic of Armenia, Website of Japan International

implemented the projects of Maternal and Child Health / Reproductive Health (2004-2006), Development of Landslide-affected Communities (2004-2006),²⁷ Human Resource Development of Small and Medium Enterprises (2005-2008), Seismic Risk Assessment and Risk Management and programs on management planning (2010-2012), development of local production and promotion of local brands (2013-2016), management of landslide disasters (2014-2017), provision of state-of-the-art equipment for the restoration and preservation of archaeological finds (2021).²⁸

By signing agreement on investment liberalization in 2018²⁹ and after the visit of Japanese Foreign Minister Taro Kono to Armenia³⁰ as well as collaboration of Armenian President Armen Sargsyan with

Cooperation Agency, 08.06.2005, <https://www.jica.go.jp/jourekun/act/actdata/110-000118/current/FormEtc/13000018001000000002.pdf>

²⁷ «Հայաստանի Հանրապետությունում սողանքային աղետի կառավարման ուսումնասիրություն» ծրագրի շրջանակներում Ճապոնիայի կառավարության Միջազգային Համագործակցության Գործակալության և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքաշինության նախարարության միջև ստորագրված համաձայնագրով նախատեսված միջոցառումները նախապատրաստելու և իրականացնելու մասին, 29.03.2004, <http://www.irtek.am/views/-act.aspx?aid=24469>

²⁸ Միայն հնագույն պատմությունն ունեցող ժողովուրդը կարող է այսպես գնահատել մեկ այլ հնագույն ժողովրդի պատմամշակութային ժառանգությունը, ՀՀ Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի կայքէջ, https://escs.am/am/news/9318?fbclid=IwAR3o48AtmNrAKN-LQrxdgjc3oEiwG9jJRSfe5_GJ6quy3Kcir_TCXjhA5vB8; *Activities in Armenia, JICA's Projects in Armenia*, Website of Japan International Cooperation Agency, <https://www.jica.go.jp/armenia/english/activities/index.html>

²⁹ *Agreement between Japan and the Republic of Armenia for the Liberalization, Promotion and Protection of Investment*, 14.02.2018, <https://www.mofa.go.jp/-files/000386842.pdf>

³⁰ *Minister for Foreign Affairs Mr. Taro Kono's Visit to Armenia*, https://www.am.emb-japan.go.jp/itpr_ja/b_000424.html

Japanese organizations³¹ become the basis for developing bilateral relations in the fields of banking, innovation, food security, information technology, artificial intelligence, cultural exchange, scientific and educational projects and so on. Thus, since 2018 Japan has considered Armenia to be an economic entity, and is interested in building mutually beneficial economic relations.

At the moment, there are two projects which are implemented by JICA in Armenia. The first one is the "Project for the Improvement of Crisis Communication and Public Awareness for Disaster Risk Reduction" which is aiming to strengthen the crisis communication capacity of Ministry Emergency Situation and media by creating a collaborative environment to provide correct information on emergencies in a timely manner. The second one is "The Project for Strengthening Business Collaboration of the ICT industry in Armenia" which is aiming to promote business collaboration between the Armenian ICT industry and the Japanese industries.³²

JICA's activities in Azerbaijan

JICA's activity in Azerbaijan started in 1993. JICA's cooperation with Azerbaijan is focused on three priority areas:

- 1) Improvement of Economic Infrastructure, such as Energy and Transportation sectors,
- 2) Improvement of Health and Medical Care Services, as well as Education Quality,

³¹ *Armenia Wants to Impart New Quality to the Relations with Japan and Start a New Page of Cooperation. President Sarkissian Met with the Prime Minister of Japan Suga Yoshihide*, 24.07.2021, <https://www.president.am/en/press-release/item/2021/07/24/President-Armen-Sarkissian-met-with-Yoshihide-Suga/>

³² *Japan's JICA Notes Prospects of Cooperation with Armenia in ICT*, <https://armenpress.am/eng/news/1061097.html>

3) Human Resource Development.³³

Mainly, JICA provides cooperation for Power generation, Water supply and Sanitation projects.

Since 1996 JICA has provided Grant Assistance for the Food Security Project to Azerbaijan. Within 15 years (1996-2011) JICA has provided Azerbaijan about 9 grants for the Food Security Project.³⁴ From 1999 to 2013 7 grants aid was provided for improving medical equipment, amelioration and irrigation system, for rehabilitation of trunk route as well as for the reconstruction of substation.³⁵ During 2015-2020, 23 JICA's "Mini Grant projects" were implemented mainly for procurement of medical and agriculture equipment, developing solar panel systems in villages, developing tailor workshops and so on.³⁶ Thus, during the whole period JICA has allocated \$64 million for grant projects in the sectors of agriculture, health, energy, irrigation and road administration.³⁷

Since the beginning of its cooperation with Azerbaijan, JICA has financed five loan projects (in 1998, 1999, 2005, 2009, 2022) in a total amount of \$900 million in the sectors of energy, water supply and sewerage. The first project was finished in 1998 for the "Severnaya" Gas Combined Cycle Power Plant Project amounting to 20.699 mln JPY. The purpose for this project is to construct a gas combined cycle power plant (400 MW) at the site of an existing thermal power plant. The construction of the Plant was completed in 2005.³⁸ The second

loan (18332 mln JPY) was awarded in 1999 as a continued assistance to "Severnaya" Gas Combined Cycle Power Plant Project.³⁹ The third loan was provided in 2005, about 29.28 billion JPY for constructing "Shimal Gas Combined – cycle Power Plant". Due to this project the pipeline necessary for transportation of produced crude oil was planned to be constructed as well.⁴⁰ In 2009 JICA provided the fourth loan up to 32.851 billion JPY for water supply and sewerage project for 10 major regional cities of Azerbaijan (Barda, Gobustan, Khachmaz, Khizi, Naftalan, Nefchala, Qusar, Salyan, Shirvan and Yevlakh).⁴¹ At this moment water supply and sewerage projects were completed only in 5 cities: in Naftalan, Gobustan, Khachmaz, Khizi and Qusar.⁴²

On the second of August 2022 between JICA and "Masdar Azerbaijan Energy" LLC a Loan Agreement for Garadagh Solar Power Project in Azerbaijan was signed. The aim of the loan is contribution in achievement of the Paris Agreement goals and promotion of renewable energy in the oil-producing country. The project is co-financed by the Asian Development Bank (ADB), the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), and the Abu Dhabi Fund for Development (ADFD) in total amount 114.2 million USD of which 21.4 million are on the share of ADB, EBRR

³³ *Japan International Cooperation Agency, Azerbaijan*, <https://www.jica.go.jp/azerbaijan/english/index.html>

³⁴ *Activities in Azerbaijan*, <https://www.jica.go.jp/azerbaijan/english/activities/activity01.html>

³⁵ Ibid.

³⁶ *JICA Mini Grant Projects*, <https://jica-alumni.az/activities-of-2016/>

³⁷ *JICA Allocates \$900M for Projects in Azerbaijan*, 10.10.2017, <https://www.azernews.az/business/120243.html>

³⁸ *Severnaya Gas Combined Cycle Power Plant Project*, https://www.jica.go.jp/english/our_work/evaluation/oda_loan/post/2007/pdf/project38.pdf

³⁹ *Japan Bank for International Cooperation Provides the First ODA Loan*, 14.10.1999, https://www2.jica.go.jp/yen_loan/pdf/en/4857/19991014.pdf

⁴⁰ *JBIC Signs ODA Loan Agreement with Azerbaijan Government: Supporting Construction of Gas Combined-Cycle Power Plant will Serve to Strengthen the Base of Economic Development*, 13.05.2005, https://www2.jica.go.jp/yen_loan/pdf/en/5427/20050513.pdf

⁴¹ *Japanese ODA Loan Agreement with Azerbaijan*, 01.06.2009, https://www2.jica.go.jp/yen_loan/pdf/en/5898/20090601.pdf

⁴² *Ongoing Projects and Geographical Distribution of the Project*, https://www.jica.go.jp/azerbaijan/english/activities/ongoing_projects.html

and JICA, and 50 million – ADFD.⁴³ A 230-megawatt (MW) photovoltaic (PV) solar power plant is planned to be constructed located near the Alat settlement in eastern Azerbaijan.⁴⁴

Technical Cooperation Scheme of the Government of Japan for Azerbaijan is organizing by inviting officials to Japan for participating in various training programs. Since 1995 more than 600 Azerbaijani government officials have been accepted by JICA for participating in various trainings in Japan.⁴⁵ In 2001, JICA Alumni Association in Azerbaijan (JAAZ) was established for creating a network between the ex-participants of JICA courses. Since 2016 about 20 trainings have been organized for Azerbaijan's officials. The training courses are aimed at basing on the experience of Japan to strengthen maternal and child healthcare, to develop Information and Communication Technology (ICT) in the field of agriculture, to improve urban public transportation and urban water supply systems, as well as rescue techniques, to insert the principles of equitable water distribution for ensuring the sustainable development of agriculture, to develop small and medium enterprises, renewable energy systems as well as port facility security, to grow energy efficiency and so on.⁴⁶

⁴³ *Signing of a Loan Agreement for Garadagh Solar Power Project in Azerbaijan (Private Sector Investment Finance): Contributing to Achievement of the Paris Agreement Goals and Promotion of Renewable Energy in the Oil-producing Country*, 03.08.2022, https://www.jica.go.jp/english/news/press/2022/20220-803_30.html; *Azerbaijan Found Loans for Construction of Largest Solar Power Plant*, 05.08.2022, <https://www.silkway.news/azerbaijan-found-loans-for-construction-85803/>

⁴⁴ *Loan Package for Financing of Garadagh SPP Announced*, 02.08.2022, <https://www.azerbaycan24.com/en/loan-package-for-financing-of-garadagh-spp-announced/>

⁴⁵ *JICA Allocates \$900M for Projects in Azerbaijan*, op. cit.

⁴⁶ *JICA Alumni Association in Azerbaijan*, <https://jica-alumni.az/2016-publications/>

JICA's activities (1992-2022)			
Armenia		Azerbaijan	
Grant aid			
3 types of Grant aid			
Non - project Grant aid (1997-1998)	petroleum products,	Grant assistance	medical equipment
	Vehicles		Improve ment ameliora tion and irrigatio n system
	printing paper,		Reconst ruction substati on
	mini printing press,		Rehabili tation truck route
	barbed wire		
Grant assistance		MINI GRANT projects	
	agricultural equipment and fertilizers		medical equipment
Targeted Grant aid	medical equipment and		agricult ural equipment

	obstetrical services		solar panel system in villages
	Agricultural equipments and fertilizers		
	firefighting equipment		
	musical instruments and sound equipment		
	historical documents preserving equipment		
Total 81,5 mln USD		Total 64 mln USD	
LOANS			
Electricity supply and distribution network	5 billion 399 million JPY	Severnaya gas Combined cycle power plant	20.699 mln JPY
Yerevan Combined Cycle Co-Generation Power Plant	15 bln 918 mln JPY	Severnaya gas Combined cycle power plant	18.332 mln JPY

Yerevan Combined Cycle Co- Generatio n Power Plant	10 bln 491 mln JPY	Shimal gas combined cycle power plant	29.28 billion JPY
		Water supply and sewage project in 10 cities	32.851 billion JPY
		Garadagh Solar Power Project	
Total	284 mln USD (31 billion 808 million JPY)	Total	900 million USD
TECHNICAL ASSISTANCE			
JICA provides technical equipment for developing targeted sectors		training programs for officials	653 people
organizes training courses for reduction of disaster risk and emergency situations			
Total	40 mln USD	Total	29 mln USD (3,6 bln JPY)

Conclusion

JICA's activities in Armenia and Azerbaijan which include Grant aid, loans and technical assistance cover various spheres which are necessary for both countries to develop their economy.

JICA provides three types of Grant aid to Armenia, such as a non-project grant; grant assistance for purchasing agricultural equipment

and fertilizers and targeted grants for developing healthcare, social and cultural sectors through providing appropriate equipment.

In Azerbaijan JICA provides Grant aid and implements Mini Grant projects for purchasing medical and agricultural equipment, improving amelioration and irrigation system, reconstructing substations, rehabilitating truck routes and so on.

Compared to Azerbaijan, Armenia received 20 mln more grant aid from JICA.

Related to loans, JICA provided to Armenia 3 loans for implementing Electricity supply and distribution network project as well as for reconstructing Combined Cycle Co-Generation Power Plant, while 5 loans were provided to Azerbaijan for reconstruction of gas Combined cycle power plants (3 times), for improving water supply and sewage system in 10 cities and for constructing Solar Power.

Technical assistance in Armenia has been implemented via providing technical equipment for developing targeted sectors such as healthcare, energy sector, small and medium-sized businesses and the development of villages, landslide disasters and seismic risk management. Besides the above mentioned, training courses for reduction of disaster risk and emergency situations have been organized as well.

In Azerbaijan JICA has been organizing training courses for Japan's experience exchange in the sphere of healthcare, energy sector, small and medium enterprises, in development of Information and Communication Technology (ICT) system in agriculture, in improvement urban public transportation and urban water supply systems as well as in development of rescue techniques and port facility security.

Thus, JICA provides Technical assistance to Armenia in the form of equipment, while to Azerbaijan in the form of exchange of professional experience.

ԵՎԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, պ.գ.թ.

ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ,
գիտաբարտուղար, ավագ գիտաշխատող
Էլ.հասցե՝ yeva.harutyunyan1@gmail.com

**ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՂԲԵՋԱՆՈՒՄ
(Համեմատական վերլուծություն)**

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հիմնաբաներ՝ Պաշտոնական Զարգացման Աջակցություն, Ճապոնիայի Միջազգային Համագործակցության Գործակալություն, Ճապոնիա, Հայաստան, Ադրբեջան, Դրամաշնորհային աջակցություն, փոխառություն, տեխնիկական աջակցություն

Պաշտոնական Զարգացման Աջակցության ծրագիրը զարգացած պետությունների կողմից զարգացող երկրներին տրամադրվող աջակցությունն է: ՊԶԱ-ի ծրագիրը Ճապոնիան իրականացնում է Միջազգային Համագործակցության Գործակալության (ՃՄՀԳ) միջոցով՝ զարգացող երկրներին տրամադրելով դրամաշնորհներ, փոխառություններ և տեխնիկական աջակցություն:

Այս հետազոտության նպատակն է պարզել ՃՄՀԳ-ի գործունեությունը Հայաստանում և Ադրբեջանում վերջին 30-

տարվա ընթացքում: Համեմատական վերլուծության միջոցով պարզել, թե ինչպիսի նախագծեր է Ճապոնիան իրականացնում երկու պետություններում, որ ոլորտների զարգացմանն է աջակցում և ինչպես է այն իրականացնում:

ՃՄՀԳ-ը Հայաստանին տրամադրել է 3 տեսակի դրամաշնորհ՝ ոչ-նպատակային դրամաշնորհ, դրամաշնորհային աջակցություն գյուղատնտեսական սարքավորումների ու պարտանյութերի ձեռքբերման և նպատակային դրամաշնորհ՝ առողջապահության, սոցիալական և կրթական ոլորտների զարգացման նպատակով:

ՃՄՀԳ-ն Ադրբեջանին տրամադրում է դրամաշնորհային աջակցություն և իրականացնում է «Մինի» դրամաշնորհային նախագծեր՝ բժշկական, գյուղատնտեսական սարքավորումների ձեռքբերման, ոռոգման համակարգի բարելավման և ենթակայանների կառուցման համար:

Հատկանշական է, որ ՃՄՀԳ-ը Հայաստանին տրամադրել է 20 մլն դոլարով ավելի շատ դրամաշնորհային աջակցություն, քան Ադրբեջանին:

Ինչ վերաբերում է փոխառությանը, ողջ համագործակցության ընթացքում ՃՄՀԳ-ը տրամադրել է Հայաստանին 3 փոխառություն՝ էլեկտրաէներգիայի մատակարարման և ՋԷԿ-ի վերակառուցման համար, մինչդեռ Ադրբեջանին տրամադրվել է 5 փոխառություն՝ ՋԷԿ-ի վերակառուցման, 10 քաղաքներում ջրի և կոյուղաջրերի բարելավման և Արևային էներգիայի կայանների կառուցման համար:

Տեխնիկական աջակցություն Հայաստանում իրականացվել է տեխնիկական սարքավորումների տրամադրման միջոցով թիրախավորված ոլորտների՝ առողջապահության, էներ-

գետիկ, փոքր և միջին բիզնեսի և գյուղերի զարգացման, ինչպես նաև սոդանքային աղետների և սեյսմիկ ռիսկերի կառավարման նպատակով: Կազմակերպվել են վերապատրաստման դասընթացներ աղետի ռիսկի և արտակարգ իրավիճակների նվազեցման նպատակով:

Ադրբեջանում ՃՄՀԳ-ը տեխնիկական աջակցության ծրագրի շրջանակներում ճապոնական փորձի փոխանակման նպատակով ճապոնիայում կազմակերպում է վերապատրաստման դասընթացներ՝ առողջապահության, էներգետիկ ոլորտի, փոքր և միջին բիզնեսի, գյուղատնտեսության ոլորտում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման, քաղաքային տրանսպորտի և ջրի մատակարարման համակարգերի բարելավման ոլորտների մասնագետների համար:

Այսպիսով, ՃՄՀԳ-ը Հայաստանին տրամադրում է տեխնիկական աջակցություն սարքավորումների, մինչդեռ Ադրբեջանին՝ մասնագիտական փորձի փոխանակման տարբերակով:

LUIZA KLOYAN, Ph.D.
Nagoya University, Graduate School of
Languages and Culture,
Department of Japanese Language and Culture
E-mail: luizakloyan39@gmail.com
DOI: 10.56925/2953-7894-2022.5-108

アルメニア語と日本語の名詞修飾表現の対照に見られる語用論
的な要因

キーワード: 語用論、日本語、アルメニア語、名詞修飾、対
照比較、関係節、内の関係、外の関係

1 はじめに

日本語の名詞修飾節には、(1 a, b) のように「主要部名詞」と「修飾節」の間に厳密な論理関係がなくても何らかの語用論的推論を媒介として成立する表現が存在する (堀江・パルデシ 2009 : 52¹⁾)。

(1) a. [頭がよくなる] 本

b. [トイレに行けない] コマーシャル

¹ 堀江薫、ブラシャント・パルデシ『言語のタイポロジー—認知類型論のアプローチ』研究社、2009 (Horie Kaoru, *Prashant Pardeshi Typology of Language: An Approach to Cognitive Typology*, Kenkyusha, 2009).

Comrie (1996, 2002)² は、世界の様々な言語の「関係節」をヨーロッパ型とアジア型とに分類しており、前者は主要部名詞と修飾節の関係が統語的に規定されるタイプであり、英語がその典型例として挙げられている。後者は両者の関係が語用論的要因によって規定されるタイプであり、日本語はその典型例とされている。アジア型と分類されている言語には、他に、韓国語、中国語、アイヌ語、ドラヴィダ諸語、トルコ語を除くトルコ系言語などが挙げられている。

アルメニア語は、インド・ヨーロッパ語族の言語であるため、一見するとヨーロッパ型言語のように振る舞っているように見えるが、場合によってはアジア型言語的な特徴がヨーロッパ型言語的な特徴よりも顕著な場合もある。そういった事例の一つに、アルメニア語の名詞修飾表現が挙げられる。アルメニア語の名詞修飾表現には主要部後置型の定形節と主要部前置型の非定形表現が存在しており、前者はヨーロッパ型言語のように振る舞うが、後者は日本語の連体形述語による名詞修飾節のように、語用論的推論がその成立に密接に関わっている。例えば、(2 a) の日本語では、被修飾名詞「お金」と修飾節「通訳し

² Comrie B., *The Unity of Noun-Modifying Clauses in Asian Languages*. *Pan-Asiatic Linguistics*, Proceedings of the Fourth International Symposium on Languages and Linguistics, Salaya, Thailand: Mahidol University at Salaya, 1996, pp. 1077-1088; Comrie B., *Typology and Language Acquisition: The Case of Relative Clauses*, ed. Anna Giacalone Ramat, *Typology and Second Language Acquisition*, Berlin: Mouton de Gruyter, 2002, pp. 19-37.

た」の間には直接的な格関係は成立しないが、「通訳したことによって報酬を得る」という語用論的な推論（因果関係の推論）によって両者が結び付けられている。(2 a) を英語のような言語に直訳した (2 b) は容認されず、(2 c) のように因果関係の推論を明示的に言語化する必要がある。

(2) a. [日本語を教えた] お金

b. *the money [which I thought Japanese]

c. the money [which I earned *by teaching Japanese*]

しかし、(2 a) をアルメニア語に訳した場合、(3) のように非定形動詞による名詞修飾表現として問題なく成立し、日本語と同様な解釈が得られる。

(3) [t'argman-ac-s] gumar-ě

通訳する-結果分詞-1人称単数 金-定

「通訳したお金」

ただし、アルメニア語でいつもこのような名詞修飾表現が成立するわけではない。例えば、(1a, b) のような非定形動詞による名詞修飾表現は成立しない (4 b)。このことから、アルメニア語の名詞修飾表現には一定の制約が課せられていることが分かる。

(4) b. *[imastnan-al-u] girk'

賢くなる-不定詞-属格 本

「頭がよくなる本」

本研究の目的は、日本語との対比を通じてアルメニア語の

非定形名詞修飾表現の成立条件およびその成立に関わる制約を明らかにすることにある。

2 先行研究

日本語学の分野では連体形述語による名詞修飾節を一般的に「連体修飾節」と呼んでいる (寺村 1992 など³)。本稿においては統一的に「名詞修飾表現」と呼ぶことにする。寺村 (1992) は日本語の連体形述語による名詞修飾表現を「内の関係」、「外の関係」、「短絡型」の三つに分類している。この中、「内の関係」の名詞修飾表現は (4) のように主名詞と修飾節の間に様々な格関係が成立し、英語などのヨーロッパ型言語における関係節に相当する。

(4) [サンマを焼く] 男 (男がサンマを焼く)

これに対して、「外の関係」の名詞修飾表現では主名詞と修飾節の間にそのような格関係が成立しない (5) (6)。日本語のこのような表現は英語などの「名詞を主要部とする補文」(5)、または「非定形の名詞修飾句」(6) に相当する (堀江・パルデシ 2009)。

(5) a. [北島は試合に勝った] (という) ニュース

b. the news [that Kitajima won the race]

³ 寺村秀夫「連体修飾節のシンタクスと意味」『寺村秀夫論文集-日本語文法編-』くろしお出版, 1992, 157-320 (Teramura Hideo, *Syntax and Meaning of Adnominal Modifying Clauses*, Teramura Hideo Papers: Japanese Grammar, 1992, pp. 157-320).

(6) a. [サンマを焼く] におい

b. *the smell [that one was grilling fish]

c. the smell of fish grilling (lit. the smell of (one) grilling fish)

(堀江・パルデシ 2009 : 51)

また、寺村 (1992) は (7) のような「短絡型」的な名詞修飾表現を、「内の関係」と「外の関係」の連体修飾節の中間的なタイプとして位置付けている。そして、これらの表現が文中における様々な要素が縮約された結果生じた表現と説明している。

(7) [トイレに行けない] コマーシャル

日本語のこれらの「外の関係」および「短絡型」的な名詞修飾表現の成立には、語用論的な要因が大きく関わっている。つまり、英語などの言語と違って「主要部名詞」と「修飾節」の間に厳密な論理関係がなくても、語用論的な推論によって成立するということである (堀江・パルデシ 2009 : 52)。日本語の名詞修飾表現の語用論的な解釈について従来いくつかの提案が行われてきた。以下、白川 (1986)⁴、加藤 (2003)⁵、Matsumoto

(1997)⁶ を概観する。

白川 (1986) は、(8) のような例文を日本語母語話者が無理なく理解しているにも関わらず、日本語の「どんな文法書を見ても、恐らく下線部に見られるような修飾節と被修飾部との結び付きを許すような規則が載っていないだろう」と指摘し、日本語を母語でない人にとって理解しづらい構造であると述べている (白川1986:1)。

(8) 昭和三十六年の秋、文芸春秋社の講演旅行で山陰へ行った、[米子へ泊まった] 朝、私は早く起きて車を雇い、父の故郷へ向かった。(白川 1986:1; 表記を一部補足、以下も同様)

そして、日本語のこのような連体形述語による名詞修飾構造を解釈するために語用論的な意味解釈のメカニズムが必要であると指摘している。例えば、(8) のような文を解釈する際に、「ものを売る行為」の引き換えとして「金を受け取る」という意味論的知識があることによって、「本を売った」というコトから「金を手に入れる」という状況を推論できると説明している (白川1986 : 8 ; 表記を一部補足)。

(8) [本を売った] 金でビニール製のボストンバッグと赤い皮の靴を買った。

しかし、(9 a) が成立し、(9 b) が成立しないのは、(9 a) で

⁴ 白川博之「連体修飾節の状況提示機能」『言語学論叢』(筑波大学) 5, 1986, 1-16 (Shirakawa, Hiroyuki, Noun-modifying Clauses for Circumstance Presentation, Journal of General Linguistics, University of Tsukuba, 5, 1986, pp. 1-16).

⁵ 加藤重広『日本語修飾構造の語用論的研究』, 2003, ひつじ書房 (Kato, Shigehiro, A Pragmatic Study of Japanese Modification Structures, 2003).

⁶ Matsumoto Y., *Noun-modifying Constructions in Japanese: A Frame-semantic Approach*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1997.

は「米子に泊まった」というコトと「朝になっている」という状況が時間的に連続しているが、(9 b) では主節と修飾節の間に同様の連続性が保証されていない(即ちお風呂に入って上がる朝になっているわけではない)ためであると説明している。

(9) a. [米子に泊まった] 朝

b. * [夜遅くお風呂に入った] 朝は、肌寒く感じる。(白川 1986:9)

加藤 (2003) は白川の提案を「連続性の条件」として敷衍しており、(9b) のような表現が成立していないのは、「連続性の条件」が保証されていないからだと説明している。

最後に、日本語の名詞修飾表現を語用論と認知意味論の観点から分析した研究として Matsumoto (1997, 1988) も挙げられる。Matsumoto (1997) は Fillmore の Frame Semantics (フレーム意味論) に基づいて日本語の名詞修飾表現を分析し、日本語の名詞修飾表現の解釈には語用論的要因が大きく関わっていると主張している。そして、「日本語の名詞修飾節は、いわゆる世界知識によって、主要部名詞と修飾節を語用論的に有意味に関連づけられる限り成立する」と指摘している (堀江・パルデシ 2009: 55)。

このような語用論的な要因によって、英語などの言語で関係節や補文として成立しにくい表現の中には、アルメニア語の定形節の名詞修飾表現としても成立しないケースが見られる。

その一方で、アルメニア語では非定形動詞による名詞修飾表現がかなり生産的である (3) (Dum-Tragut 2009)⁷。以下、日本語の名詞修飾表現について語用論的な観点から観察したこれらの先行研究を参照しつつ、アルメニア語の非定形動詞による名詞修飾表現の成立要件およびその制約にかかわる要因を考察する。

3 分析と考察

3.1 日本語とアルメニア語の類似点

本節において、まず、アルメニア語の不定形動詞による名詞修飾表現の解釈に意味論的・語用論的な要因がどの程度関わっているかということを再確認するために、日本語と並行的な現象が観察されるいくつかの場合を見ておこう。

(10) [[Nomura-san ga katta] basyo] wa doko desu ka .

Mr. Nomura NOM bought place TOP where is QP

a. 'Where is the place (in which) Mr. Nomura bought () ?'

b. 'Where is the place (which) Mr. Nomura bought?'

(Matsumoto 1997: 42; 一部改変)

c. [Paron Nomura-i gn-ac] vayr-ě
vortel ē.

さん 野村-属格 買う-結果分詞 場所-定 どこ
助動詞-3人称単数

「野村さんの買った場所はどこですか。」

Matsumoto (1997) が指摘しているように (10) の解釈が (a)

⁷ Dum-Tragut J., *Armenian: Modern Eastern Armenian*, Amsterdam: John Benjamin, 2009.

になるか (b) になるかは、「野村さん」や「場所」に関して対話者が共有している世界知識によって定まる。それに対して、例えば、(11) の英語において 'place' という語が「場所」という解釈を許しているにも関わらず、(11) の意味解釈として「買う対象」という解釈のみが認められている。

(11) Where is [the place [Mr. Nomura bought]]? (Matsumoto 1997: 43)

そして、世界知識の関連性がより明確に分かるように (12) のように書き換えると、「お店」というのが「買う場所」なのか「買う対象」なのかははっきりしてくると Matsumoto (1997) が指摘している。この点についてアルメニア語は日本語と全く同様の現象を見せており、(10 c) では日本語と同様な二通りの解釈が可能になっており、(12 a) のアルメニア語訳では、「子供が買ったお店」という文では (12 a') 「お店」が買う場所であり、「Donald・トランプが買ったお店」という文では (12 b') 「お店」が買う対象であるように解釈される。

(12) a. [[Tomo-tyan ga katta] mise] wa doko.

Tomo-FAM.DIM NOM bought store TOP where

a'. [[P'ok'rik Tomo-i gn-ac] xanut'-ě] vortel ē.

小さいトモ-属格 買う-結果分詞 店-定 どこ 助動詞-3
人称単数

'Where is the store (in which) little Tomo bought ()?'

b. [[Donarudo Toranpu ga katta] mise] wa doko.

Donald Trump NOM bought store TOP where

b'. Donald T'ramp'-i gn-ac xanut'-ě vortel ē.

ドナルド トランプ-属格 買う-結果分詞 店-定 どこ 助
動詞-3人称単数

'Where is the store (which) Donald Trump bought?'

次に、加藤 (2003) の言う「連続性の条件」がアルメニア語に当てはまるかどうかを検討する。(13) (14) の (a) (b) を見てみよう。これらの例文において日本語とアルメニア語が同様に (13) が成立し、(14) が成立しないということから、この点についても日本語とアルメニア語は平行的な現象を見せているということが分かる。

(13) a. [徹夜をした] 朝は、妙に目が冴えるものだ。(白川 1986:10)

b. [Amboļ gišer art'un mnac'-ac] aravot-ě ač'k'-ers tarorinakoren parz en.

一晩中 起きている 残る-結果分詞 朝-定 目-複数.1
人称 妙に 冴える だ

「徹夜をした朝は奇妙に目が冴えるものだ。」

(14) a. * [寒い冬の夜外で遊びすぎた] 肺炎

b. *[Jmřan c'urt gišer-ě drs-um šat xařac'-ac] t'ok'aborb-ě.

冬-属格 寒い 夜-定 外-所格 沢山 遊ぶ-結果分詞
肺炎-定

「寒い冬の夜外で遊び過ぎた肺炎」

以上で考察したように、アルメニア語の非定形名詞修飾表

現は日本語の連体形述語による名詞修飾表現と数多くの類似点を見せており、両言語の名詞修飾表現に対して語用論的な要因が大きく関わっている。次節において、日本語とアルメニア語が相違点を見せる場合について見てみる。

3.2 日本語とアルメニア語の相違点

前節において、日本語とアルメニア語の名詞修飾表現がかなりの程度対応関係を見せていることを確認し、アルメニア語の名詞修飾表現の解釈にも日本語と同様な語用論的な要因が関わっていることを確認した。

では、日本語とアルメニア語の相違が観察されるのはどのような場合であろうか。一つは、寺村 (1992) の「外の関係」における空間を表す名詞を主要部とする名詞修飾表現の場合である。まず、(15) から (18) のような場合を見てみよう。(15) (16) はアルメニア語において成立するが、(17) (18) は成立しない。このこと、アルメニア語の「空間」を主要部とする非定形名詞修飾表現では、主節と修飾節の間に空間的な隣接性・密接性が要求されるという制約が関わっている。

(15) [Erexaner-i xał-al-u] harewanut'yamb

子供-属格 遊ぶ-不定詞-属格 隣.位格

「子供が遊んでいる隣」

(16) [*Erexaner-i xał-al-u] harewan senyak-um...

子供-属格 遊ぶ-不定詞-属格 隣 部屋-位格

「子供たちが遊んでいる隣部屋」

(17) [Xanut' gn-al-u] kes čanaparh-in...

店 行く-不定詞-属 途中-与格

「店に行く途中」

(18) [*Xanut' gn-al-u] harewan połoc'-um...

店 行く-不定詞-属 隣 道-位格

「店に行く隣道」

次に、アルメニア語で成立しにくいのは、寺村 (1992) が「短絡型」と呼ぶ、主要部名詞と修飾節の間に解釈上の懸隔 (ギャップ) が存在するタイプの名詞修飾表現である。アルメニア語にも (19a~c') の様に、修飾節と主要部名詞の間にある因果関係がはっきりしていれば「短絡型」的な名詞修飾表現が成立可能である。ところが、(19 d~g') のように修飾節と主要部名詞の間にそのような直接的な因果関係が想定しにくい場合は、アルメニア語の名詞修飾表現は成立しにくくなる。

(19) a. [泣ける] 曲

a' [lac'-el-u] eražštut'yun

泣く-不定詞-属格 曲

b. [笑う/笑える] 映画

b' [cicał-el-u] film

笑う-不定詞-属格 映画

c. [頭痛が治る] 薬

c' [glxac'av-n anc'n-el-u] deł

頭痛-定冠詞 不定詞-属格 薬

d. [頭がよくなる] パン

d' *[xelac'ian-al-u] hac'
賢くなる-不定詞-属格 パン

e. [眠れない] コーヒー

e' *[č'-k'ne-el-u] surč
否定-寝る-不定詞-属格 コーヒー

f. [腹を痛めた] 娘

f' *[p'or-e c'avec'r-ac] dustr-ě
腹-定 痛める-結果分詞 娘-定

つまり、アルメニア語においても日本語と同様に世界知識の条件が満たされていると言えても、修飾節と主要部名詞の間の意味解釈上のギャップが大きければ、名詞修飾表現として成立しなくなる場合があるということである。例えば、(20 a) の日本語に対して (20 b) のアルメニア語が成立しないのは、アルメニアで台風が起こらないため同様の状況が想定しにくく、それゆえ成立しないと言えるとしても、(21) (22) の「吹雪で学校を休む」というような状況や、「怖い話を聞くと夜一人で外に出られない」というような状況は十分に想定しうる。だが、何れもアルメニア語では成立しない。

(20) a. [大学が休みになる] 台風

b. *[hamalsaran-ner-ě aysör č'ašxat-el-u]
t'ayfun-ě

大学-複数-定 今日 営業しない-不定詞-属格 台風-奪格

「台風で今日営業していない大学」

(21) a. [学校が休みになる] 吹雪

b. *[dproc'-ner-ě p'akv-el-u] buk'-ě
学校-複数-定 閉鎖される-不定詞-属格 吹雪-定

「学校が閉鎖されている吹雪」

(22) a. [夜遅く一人で外に出られない] 怖い話。 b.

*[Giešer-ov menak durs gn-al č'karofan-al-u] sarsap'
patmut'yun

夜-具格 一人 外 行く-不定詞 出来ない-不定詞-属格 怖い 話

「夜一人で外に出られない怖い話」

上記の観察を敷衍すると、アルメニア語の名詞修飾表現においては、主要部名詞と修飾節の間に許容される意味解釈上の懸隔（ギャップ）の範囲が日本語よりも狭いことが分かる。具体的には、アルメニア語においては「時空間上の隣接性・密接性あるいは直接的な因果関係」が言語的に明示されていることが日本語よりも強く要請されるという相違点がある。

4. おわりに

本研究では、日本語との比較を通じて、アルメニア語の名詞修飾表現の成立に語用論的制約が密接に関わっていることを確認した。一方で、アルメニア語においては、主要部名詞と修飾節の間に許容される意味解釈上の懸隔（ギャップ）が日本語よりも狭いことが確認された。具体的には、アルメニア語の非定形名詞修飾表現において、主名詞と修飾節の間に明確な因果関係および時空間的な隣接性、密接性が要求されているということが確認された。

ԼՈՒԻԶԱ ՔԼՈՅԱՆ, Բ.Գ.Թ.
Նազոյա համալսարան,
Ճապոններեն լեզվի և մշակույթի ֆակուլտետ
Էլ.հասցե՝ luizakloyan39@gmail.com

ԳՈՅԱԿԱՆԱԿԱՆ ԱՆՂԱՄԻ ԼՐԱՑՈՒՄ
ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ԳՈՐԾԱԲԱՆԱԿԱՆ / ՊՐԱԳՄԱՏԻԿ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ՃԱՊՈՆԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ
ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ պրագմատիկա, ճապոններեն, հայերեն, գոյական անդամի լրացում, համեմատական քննություն, որոշիչ, արտաքին հարաբերություն, ներքին հարաբերություն

Գոյականական անդամի լրացում կապակցությունները (Noun Modification Clause Constructions) երկար ժամանակ եղել են միջլեզվական հետազոտությունների առանցքային թեմաներից: Այս ուսումնասիրությունները լեզվաբանական տիպաբանության մեջ հանգեցրել են այն մտայնության, որ եվրոպական և ասիական լեզուներն ունեն «գոյականական անդամի լրացում կապակցություններ»-ի տարբեր տեսակներ, որոնք, ըստ այդմ, բաժանվել են երկու հիմնական լեզվաբանական խմբերի (Comrie 1996, 2002): Ճապոնացի լեզվաբան Մացումոտոն (Matsumoto 1997) Արևելյան և Հարավ-Արևելյան Ասիայի շատ լեզուների համար առաջադրել է «ընդհանուր

գոյականական անդամի լրացում կառուցվածքներ» (General Noun Modification Clause Constructions) եզրույթը: «Ընդհանուր գոյականական անդամի լրացում կառուցվածքներ»-ն իրենցից ներկայացնում են միատիպ գոյականական անդամի լրացում կապակցություններ, որոնք ընդգրկում են քերականական գործառույթների լայն շրջանակ, սակայն արտաքուստ նման են որոշյի (Relative Clause) գործառույթ իրականացնող կապակցություններին և կարող են արտահայտել այլ լրացումային իմաստներ, ինչպես ցույց է տրված ճապոններեն օրինակ (1)-ում:

(1) atama	ga	yoku-naru	hon
head	NOM	good become	book

(Matsumoto 1997:7)

Անգլերենով այն կինչի այսպես՝ 'the book (by reading which) () head gets better'

Հայերենով՝ «Գիրք, որը կարդալով () գլուխը լավանում է (մարդը խելացիանում է)»:

Հայերենը, լինելով հնդեվրոպական լեզու, հազարամյակների ընթացքում սերտորեն շփվել է տարբեր լեզվաընտանիքների հետ, որի արդյունքում ձեռք է բերել հարուստ և լեզվաբանության տեսակետից չափազանց ճկուն և հետաքրքրական լեզվական կառուցվածքներ (մի կողմ թողնելով այս կամ այն լեզվական երևույթների ծագման կամ վաղեմության վերաբերյալ տարակարծությունները): Սակայն դժվար է հայերենը հստակ դասել այս կամ այն լեզվաբանական տիպին, քանզի լեզվում առկա են երևույթներ, որոնք կարելի է դասել քննարկման առարկա դարձած լեզվաբանական խմբերից յուրաքանչյուրին: Այսպես, օրինակ՝ հայերենում նախադասություններն ունեն ոչ միայն «եվրոպական» տիպի լեզուներին

բնորոշ երկրորդական (վերջավոր) դրույթներով կառուցվածքներ (Finite Clause Constructions), այլև դերբայական դարձվածքներ, որոնք լեզվաբանական տիպաբանության մեջ կոչվում են «ոչ վերջավոր դրույթներով կառուցվածքներ» (Non-finite Clause Constructions), և իրենցից ներկայացնում են «ասիական» տիպի լեզուներին բնորոշ կապակցություններ: Այս կապակցություններում կարելի է դիտարկել զարմանալի նմանություններ հայերենի և ճապոներենի միջև: Այսպես օրինակ, (2) ճապոներենի գոյականական անդամի լրացում կապակցության իմաստը կարելի է վերծանել ինչպես (2ա) կամ (2բ)՝ հաշվի առնելով խոսացողի աշխարհիմացությունը: Նույն երևույթը կարելի է դիտարկել նաև (2')-ի հայերեն նախադասության տարբերակում:

(2) [[Nomura-san ga katta] basyo] wa doko desu ka . (Japanese)
Mr. Nomura NOM bought place TOP where is QP
(Matsumoto 1997: 42; modified)

ա. «Որտե՞ղ է այն վայրը, որտեղից պարոն Նոմուրան գնել է ()»:

բ. «Որտե՞ղ է այն վայրը, որը գնել է պարոն Նոմուրան»
(Մացումոտո 1997: 42; փոփոխված)

(2') [[Պարոն Նոմուրայի գնած] վայրը] որտե՞ղ է :

Այսօրինակ նմանությունները երկու լեզուների միջև բազմազան են: Մասնավորապես, անորոշ դերբայի սեռական-տրական հոլովով արահայտված դերբայական դարձվածքները թույլ են տալիս վերարտադրել ճապոներենի այնպիսի բառակապակցություններ, որոնք ավելի մեծ դժվարություն են ներկայացնում այլ եվրոպական լեզուներով թարգմանվելիս: Այնուամենայնիվ, այսօրինակ զուգահեռներ հնարավոր է անցկացնել ոչ բոլոր նախադասություններում: Ինչպես տեսնում

ենք ստորև բերված օրինակներում, որոնցում դիտարկված են «պատճառահետևանքային», «ժամանակային», «տարածական» իմաստ արտահայտող կապակցությունները, ճապոներենի ոչ բոլոր նախադասություններն են վերարտադրելի հայերենի դերբայական դարձվածքներով («*»-ը ցույց է տալիս հայերենում տվյալ դերբայական դարձվածքի անընդունելի լինելը):

(3) երկար տարիներ [[արտասահմանում **սպրելու**] **արդյունքը**]...

(3') naganenn [[gaikoku-ni **su-mu** / **sun-nda**] **kekka**]...

(JP)

for_a_ long time abroad-LOC live-PRS / live-PST
result

'the result of living/having lived abroad'

(4) *[[մարդ **սպանելու**] **մեղք**]...

(4') hito o **koroshita tsumi**...

human ACC kill.PST sin

(5) [[խնջույթին **մասնակցելու**] **առավոտը**]...

(5')[[paatii-ni **sankasu-ru** / **sankasi-ta**] **asa**]...

party-in participate-PRS participate-PST morning

'the morning before/after participating in the party'

(6) *[[խանութը **բացվելու**] **Ժամը 10-ը**]...

(6')[[mise ga **hira-ku**] **10 ji**]...

shop NOM open-PRS 10 o'clock

(7) a. [[խանութ **գն-ալ-ու**] **կես ճանապարհ-ին**]

shop go-INF-GEN half way-DAT.DEF

(7')[[mise-ni **ik-u**] **totyuu-de**]...

shop-LOC go-PRS half_way-LOC

'on (my) way of going to the shop...'

(8) *[[խանութ **գն-ալ-ու**] **հաքևան փողոց-ում**]...

(8') [[mise-ni ik-u] tonari no miti]...

shop-LOC go-PRS next GEN road

'next road on (my) way of going to the shop...'

Այսպիսով կարելի է եզրակացնել, որ հայերենի դերբա-
յական դարձվածքների վերծանելիության մեջ պրագմատիկ
գործոնն ավելի նեղ շրջանակ է զրավում քան ճապոներենում,
և պահանջում է ավելի ուղիղ տարածական, ժամանակային
կամ պատճառահետևանքային փոխհարաբերություն լրացու-
մի և լրացյալի միջև:

SHINNOSUKE MATSUI, Ph.D,

University of Miyazaki, Center for Language
and Cultural Studies, Associate Professor

E-mail: mshinnosuke@hotmail.com

DOI: 10.56925/2953-7894-2022.5-127

ARMENIAN SCHOOLS IN FRANCE FROM THE VIEWPOINT A JAPANESE SOCIOLOGIST

Keywords: Armenian School, communautarisme, Tebrotzassère, Hamaskaïne, Barsamian, language preservation, western Armenian, bilingual school

Armenians living in France* have created and administered several schools called “Armenian schools”.* These schools are authorized by the French National Education System, whereas no other educational establishments in France represent a particular ethnic or national community, or are dedicated to the cultivation of the specific symbols of a community such as their language and culture. The author visited some Armenian schools in France to observe these Armenian schools from a sociological perspective based on interviews conducted from 2011 to 2018.

The main purpose of this paper is to shed light on why and how Armenians built schools in France while avoiding the French notion of “*communautarisme*” of “ethnic schools.” For this purpose, three Armenian schools were examined: the Tebrotzassère School in the

* France has between 250,000 and 750,000 Franco-Armenians. Most of them are the descendants of refugees who survived the great massacre of 1915 under the Ottoman Empire. There are also refugees or immigrants from the upheaval in the Middle East after World War II, and then from the breakup of the USSR.

* In French, they are called “les écoles arméniennes”

suburb of Paris, the Hamaskaïne School in Marseille, and the Barsamian School in Nice. These schools were examined from the dual perspective of both France and the Armenian community.

“Minority” in France and French “*communautarisme*”

Before beginning the analysis of Armenian schools in France, we must confirm the French notion regarding “minority” and “community”.

France is referred that “in principle, minorities do not exist in France”. But France is one of the most “immigrant-receiving countries” in Europe, and we have seen the actualization of many demands for immigrants’ rights and of many immigration issues that symbolize minorities over the past three decades. We also have seen the rise of an extreme right force that advocates anti-immigration policies, which is still a major force even now. From another point of view, we also know that an act which lifts the same-sex marriage ban for gay and lesbian people has been in effect since 2013. Despite these examples of various minorities, France doesn’t have an intention to recognize the existence of minorities. What does it mean that “minorities do not exist” in France?

It is derived from the ideals of the Great French Revolution of 1789. Under the ideals of “Liberty, Equality, Fraternity”*, the people of France became, or were forced to be, equal under the law, regardless of religion, origin, ethnicity, or any other attribute. And the members who participated in the French sovereignty were treated as “individuals”. The individual was considered as an isolated, universal, homogeneous one, similar to others, and only this mode of individual was a citizen (*citoyen*) recognized by France. The nation was likewise considered to be a “one and indivisible republic” that could not be

divided by any “attribute” such as a particular religion. The state consists of a social contract between an individual of equality, abstracted and atomized under the law, and the unitary and indivisible state, that is free of all attributes and affiliations. This is the “republican” philosophy that has sustained France for more than two centuries. Thus, the French people were “liberated” from the three-status system¹ under the *Ancien Régime*.*

If people were liberated from the status system and became individuals, or were forced to become individuals, what happened to the various attributes that had existed until then? Needless to say, France also has ethnic groups, religious groups, regional groups (Basque, Corsican, Alsatian, and other groups), guilds, and other “communities” that exist as self-evident concepts in other countries, or in a more neutral term, “intermediate groups” that exist in reality. However, as we have just confirmed, these intermediate groups are denied and have no power in the French public space because of the condition that France, since the Great Revolution, is based on a radical contractual relationship between the individual and the state. Therefore, “there is no majority or minority in the attributes of people, only one equal “French citizen”.

Thus, France is a society in which minorities “should not” exist. It is easy to imagine that such a society would also tend to avoid the word and image of “community”, which is the supporting group of

¹ The first category was the clergy, the second was the nobility, and the third was the commoners. “People were granted different rights depending on their status and intermediate groups (such as trade unions and religious groups) to which they belonged, and the way their society was organized was unequal.” 石川真作、渋谷努、山本須美子編『周縁から照射するEU社会—移民・マイノリティとシテイズンシップの人類学』世界思想社、2012年、49頁 (Ishikawa S., Shibuya T., and Yamamoto S.(eds.), *EU Society from the Marginality: Immigrants, Minorities, and the Anthropology of Citizenship*, Sekaishisoshia, 2012, p. 49).

* the “old regime” prior to the French Revolution.

* This slogan is called “Liberté, Egalité, Fraternité” in French.

minorities. If minorities must not exist, then the "community" that serves as a receptacle for them, doesn't exist, nor must not exist either.

In fact, as it turns out, the image of "community" is often negative in France. Communitarianism, in English terms, which seeks to construct community-centered spaces, is called "communautarisme" in French terms, but France still has a particularly negative image for this word, and the word "community" is not used as neutrally as in Japan. Of course, the image of "communautarisme" differs from person to person, even among French people, but in France, it is generally regarded as "a closed mindset that violates the equality of citizens", "a special framework that destroys the unity of France", or "bad collectivism".

For example, in books on French society published in Japan, the word "communitarianism" is often used in its katakana form after conveying the negative image described above, or translated into Japanese as "closed" communitarianism.² This is the opposite of the positive image of the Anglo-Saxon "communitarianism", such as "a way of thinking based on the free solidarity of citizens" and "a framework within which individuals can freely build and belong".

We must bring the discussion back to the Armenian Schools. How does the Armenian School exist in France and in this French social context? How does it avoid the prejudices of communautarisme

and how does it exist as a French school?

The author presents two axes of analysis. The first is the French socio-cultural axis. It is the reconciliation of the National Education programs and the education of the Armenian language. The second is the political-linguistic axis that underlies the Armenian community. We will see how Armenian schools, both schools on French territory and community schools, function and what role they play.

History of Armenian Schools in France after the 1980s

First, we briefly review the history of Armenian schools in France. We can divide history into two different periods: before the 1980s and after the 1980s. The author mentions the history mainly after the 1980s due to paper limitations. In addition, it is because the story after the 1980s is more closely related to the French educational system.

From the second half of the 1970s, a project for new Armenian schools was set up. It was based on two aspects: the National Education program for a "school of the Republic" and the teaching of Armenian language and culture for a "school of the community". This movement can be linked to the movement of French regional language schools. In September 1980, a school was inaugurated in Marseilles as the first school for the Armenian community: the Hamaskaïne School.

This school was constructed under the direction of the French section of the Armenian cultural association "Hamaskaïne", whose base is an Armenian political party "Dashnaktsoutioun" based in Lebanon. The building was constructed by the volunteers of the community. As for the site, the school rented it from the city of Marseille, whose rent was twenty francs for 99 years. It was a symbolic rent. This school was launched with only four kindergarten children and two teachers. Many people doubted its success, worried about the participation of a particular party Dashnaktsoutioun, and the

² For example, Jean-Pierre Chevènement, a French politician, one of the founders of the French Socialist Party (PS) and honorary leader of the leftist party, the Republican Civic Movement (MRC), juxtaposed communautarisme with nationalism "in a bad sense" when speaking on the idea of a universal world republic, and he stated as follows. *"On the other hand, we also see the reaction of communautarisme [closed communitarianism]. It is a tendency for people to define themselves not as citizens, but by their [ethno-religious] roots, and to retreat into their shells"*. J.P. シュヴェヌマン、樋口陽一、三浦信孝『＜共和国＞はグローバル化を超えられるか』平凡社、2009年、152頁 (Chevènement Jean-Pierre, Yoichi Higuchi, and Nobutaka Miura, *"Can the Republic Transcend Globalization?"*, Heibonsha, 2009, p. 152).

novelty of this project. But the number of students quickly increased. The children kept on coming to Hamaskaïne school. The primary school was established in 1982, the middle school in 1987, and the high school in 1991. In 1994, the Hamaskaïne high school produced its first baccalaureate students. Today, it contains over 300 students and over 40 teachers from kindergarten to high school.

In September 1988, eight years after the inauguration of Hamaskaïne, two schools were launched at the same time: the Barsamian School in Nice, and the Markarian-Papazian School in Lyon. They are also under the direction of the community; thanks to the donations of the benefactors whose names are on the front of the schools. The Tebrotzassère School, which had started as a girls' school at the beginning, was affiliated under contract to the French Ministry of Education in the same year.

In 1997, the Tarkmantchatz School was inaugurated in Issy-les-Moulineaux in the southwestern suburbs of Paris, then in 2007 the Hrant Dink School, in Arnouville in the north of Paris. In addition, in 2016 the Kevork Arabian Middle School was inaugurated in Alfortville, in the southeastern suburbs of Paris, in 2021, thanks to the same benefactor as the school in Alfortville, the Kevork Arabian School was inaugurated in Valence, in the south of Lyon.³

Currently there are 10 Armenian schools as community schools under contract with the National Education.

Administration of Armenian Schools

Second, we discuss in detail the teaching and administration of Armenian schools, looking at three schools: Barsamian, Hamaskaïne and Tebrotzassère.

³ All of these towns, with the exception of Le Raincy where Tebrotzassère is located, are populated by French Armenians.

First of all, we can confirm that all three are the "schools of the Republic", which implement the French National Education Program. In short, they are not limited to Armenians only, but are general private schools, whose admission requirements do not take into account either their origin or beliefs.

The full name of each school is "Barsamian Bilingual School", then "Hamaskaïne French-Armenian Bilingual School", and finally "Tebrotzassère French-Armenian School".⁴ All three schools consider themselves bilingual schools⁵, whose bilingual languages are French and Armenian. We can understand that although they are schools where "Armenian language" is taught, they are not reserved for "Armenian people only".

In reality, we must confirm if this is the case.

In the Barsamian School, 25 to 30 percent of the students used to be of various non-Armenian origins: ethnic French, Italians, Spanish, Greeks, etc. Nowadays this percentage has gradually decreased. Non-Armenian parents find several advantages in the school: accessibility from their homes, safety of the school and its surroundings, and small group teaching. The school explains this situation mainly by the possibility of enrolling a child without any selective criteria, and by the difficulty of accommodating only Armenian children, because the Armenian community is not so big in Nice.

In 2003, there were four non-Armenian children in the Tebrotzassère School: two Polish and two Vietnamese. They were from the neighborhood. In the Hamaskaïne School, the admission

⁴ In French, "École bilingue Barsamian", "École bilingue franco-arménienne Hamaskaïne", and "École franco-arménienne Tebrotzassère".

⁵ Although the word "bilingual" is not attached to the Tebrotzassère School, the school also self-defines itself as a school that features bilingual education, as the school's motto begins with the phrase "practice of bilingualism". Association des Dames Arméniennes Amies des Ecoles Tebrotzassère: *120ème Anniversaire*, Association des Dames Arméniennes Amies des Ecoles Tebrotzassère, 1999.

requirements are not restrictive either. But no non-Armenian applied for admission. Consequently, there have been only Armenians.

Here is a very interesting case. The Hamaskaïne School conducts entrance exams in French and Armenian for students over ten years old. As a result of this examination, some Armenian students just arriving from Turkey have been refused their admission. The author confirmed the similar case in the Tebrotzassère School. In fact, some Armenians from Turkey do not understand either French or Armenian. They speak only Turkish because of the anti-Armenian policy that persists in Turkey.

Of course, the situation varies from school to school. But we can confirm this: if the three establishments are schools "to teach the Armenian language and culture within the framework of the National Education", they are never "for Armenians only".

Relationship between France and Armenian Schools

Third, we must observe the relationship between the state and Armenian schools. In France, there are two types of contracts for administering private schools, which aim to reinforce the foundations of the National Education within the private school. These are the so-called simple contract and the contract of association.

Thanks to the contracts, the schools can receive teachers, for example those of French language or mathematics, their salary, their social security and a subsidy for school management from the National Education budget. The contract of association has a stronger control than the simple contract, but the former allows for a larger subsidy than the latter. The three schools operate under a contract between two. In short, we can confirm that the state considers the three to be general private schools that meet the government standard and deserve a subsidy.

The frequent visits of politicians and administrators from the

Ministry of Education should be noted when observing the relationship between the state and Armenian schools. The visits are not for remedying problems. We can confirm that these visits show a good relationship between the two. Moreover, we see that the schools welcome them. Because they inform positively about the visits in their brochures or on the Internet.

Thus, we can say that the three schools are schools of the Republic, open to all children in France, and characterized by the teaching of Armenian language, without being limited only to the Armenian people.

Armenian Language Education in Armenian Schools

Next, we must observe how Armenian schools teach the Armenian language. What is taught in detail?

In the Tebrotzassère School, the teaching begins with Armenian language and geography, and then progresses to Armenian history, mythology and literature. The number of hours increases over the years. Singing and dancing are also included as complementary courses. The Hamaskaïne School offers even more: geography, history and culture. It extends the education to the high school level and offers private lessons of Armenian as a modern language for the baccalaureate.

In the Barsamian School, only Armenian language and Armenian culture are on the curriculum. Singing and dancing are additional courses. All classes are taught in Armenian and are mandatory.

Thus, these classes, outside of the National Education program, are all taught in Armenian. Each school gives importance to the practice of Armenian language above all, in the idea of "the practice of bilingualism". In fact, two schools, except for Barsamian, which has the largest number of students, require a French and Armenian language test for admission.

It should also be noted that only Western Armenian is taught in these schools. Eastern Armenian is spoken in the Republic of Armenia Republic today. The Western Armenian spoken by the Diaspora is not the official language of any country.⁶ All the directors of the three schools feel the threat of "the disappearance of the language". For example, "as for the Armenian we speak, it is not an effective way to go to study in Armenia, unlike other immigrations"⁷ or "acquisition is very difficult without early education. Even if it is successful, this diaspora language will easily disappear without practice in everyday life".⁸ Two studies⁹, published in the mid-1980s, also point to the decline in the use of Armenian as generations pass. These studies conclude that an urgent remedy is needed to preserve the language.

Here we can confirm that Armenian schools are not only a space where Armenian is taught, but are considered as "community schools", defenders as well as inheritors of Armenian. We can understand this fact by the relationship between each school and each community. Community members often participate in some school celebrations, even if they are not parents of the students.

In the Barsamian School, the author met adults who are not parents at some parties. As for the parties, they are always reported in

"Parev Côte d'Azur", the community magazine. In the Tebrotzassère School, bazaars are held regularly. In the Hamaskaïne School, concerts and conferences are held. They often offer the premises for the community. Thus, we can confirm that Armenian schools exist not only for the students but also for the community.

Conclusion

We must come to the conclusion. From the point of view of the French state and society, Armenian schools are general private schools, characterized by the teaching of Armenian language alongside French. They have never been schools for the exclusive use of Armenians. We can confirm their strategy, which try to avoid communautarisme and to respect French educational principles, and as a "school of the Republic" open to all students in France.

From the point of view of the community, the schools are the organizations that defend and transmit the language of the diaspora, Western Armenian. They are currently the place where Western Armenian is practiced daily. At the same time, they are a "community school", which functions as a community center open to all. Thus, this dual function of "school of the Republic" and "school of the community" is one of the forms of French "integration".

Finally, the author poses some problems. First, this model is only confirmed in the Armenian community. We cannot say that it is a universal model of integration at this point. Such schools are not necessarily effective for immigrant students who are economically deficient because private schooling is not free. The Armenian community has reached a socially and economically well-to-do standard of living as a result of long-standing immigration. It has also had enough time to reflect on its identity. On the other hand, could the lack of social and economic progress be the reason for the lack of schools built by the new immigration after the 1960s?

⁶ Therefore, the textbooks used here are not those of the Republic of Armenia, but rather textbooks that are either created by the Armenian language teachers at each school (Barsamian Schools) or textbooks used by the Armenian community in Lebanon (Hamaskaïne Schools). Incidentally, there are also a significant number of Armenian schools in the United States, but for the three schools mentioned in this case study, American textbooks are not used.

⁷ in January 2003, from an interview with the then director of the Tebrotzassère School.

⁸ in June 2003, from an interview with the then PR manager of the Barsamian School.

⁹ Périgaud J., Hovannessian-Denieuil, M., Krimian, A.: *Reconquête de l'identité par la pratique de la langue arménienne*, CRDA, 1985; Léonian R.: *Les Arméniens de France sont-ils assimilés?* éd. par l'auteur, 1986.

Secondly, we must imagine that the French state would be more suspicious if this type of school became widespread. For it is possible that the private school would pose as a "bastion of communautarisme", or that the school director would actually develop it. As a result, the private school would become a buffer between the state and communitarianism. As a result, it would be just as possible that private schools would be pressured to develop a particular education instead, or that they would be against a particular education.

ՇԻՆՈՍՈՒԿԵ ՄԱՅՈՒԻ, պ.գ.թ.

*Միլիադակի համալսարան, Լեզվի և մշակույթի
ուսումնասիրությունների կենտրոն, դոցենտ*

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ ՃԱՊՈՆԱՑԻ ՍՈՑԻԱԼՈԳԻ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հիմնաբաներ՝ Հայկական դպրոց, կոմունիտարիզմ, «Դպրոցասեր» վարժարան, «Համազգային» դպրոց, «Բարսամյան» դպրոց, Լեզվի պահպանում, արևմտահայերեն, երկլեզու դպրոց:

Ֆրանսիայում ապրող հայերը ստեղծել և ղեկավարում են մի քանի դպրոցներ, որոնք կոչվում են «Հայկական դպրոցներ»: Այս դպրոցները լիազորված են Ֆրանսիայի ազգային կրթական համակարգի կողմից, մինչդեռ Ֆրանսիայի ոչ մի այլ կրթական հաստատություն չի ներկայացնում որոշակի էթնիկ կամ ազգային համայնք կամ նվիրված չէ համայնքի հատուկ խորհրդանիշների պահպանմանը, ինչպիսիք են՝ լեզուն և մշակույթը:

Հեղինակը 2011-2018 թթ. այցելել է Ֆրանսիայի որոշ հայկական դպրոցներ՝ դրանք սոցիոլոգիական տեսանկյունից դիտարկելու և հարցազրույցներ վերցնելու նպատակով:

Հետազոտման նպատակն է լույս սփռել այն հարցի շուրջ, թե ինչու և ինչպես են հայերը դպրոցներ կառուցել Ֆրանսիա-

յում՝ խուսափելով «Էթնիկ դպրոցների» նկատմամբ ֆրանսիական կոմունիտարիզմից: Ուսումնասիրության նպատակով դիտարկվել են 3 հայկական դպրոցներ՝ Փարիզի «Դպրոցասեր» վարժարանը, Մարսելի «Համագգային» դպրոցը և Նիսի «Բարսամյան» դպրոցը: Դպրոցները դիտարկվել են թե՛ Ֆրանսիայի և թե՛ Հայկական համայնքի տեսանկյունից:

Ֆրանսիայի տեսանկյունից հայկական դպրոցները համարվում են ստանդարտ մասնավոր դպրոցներ՝ երկլեզու կրթությամբ (ֆրանսերեն և արևմտահայերեն): Դրանք «հանրապետական դպրոցներ» են, որոնք հասանելի են բոլոր երեխաների համար: Այստեղ կարելի է տեսնել հայկական դպրոցների ռազմավարությունը, որի շնորհիվ հնարավոր է դարձել խուսափել ֆրանսիական կոմունիտարիզմից:

Հայ համայնքի համար այս դպրոցները համայնքի առանցքն են, որտեղ ամեն օր դասավանդվում և կիրառվում է սփյուռքի լեզուն՝ արևմտահայերենը: Ուստի պարզ է, որ դրանք «համայնքի դպրոցներ» են, որը նաև հավաքատեղի է ոչ միայն աշակերտների և նրանց ծնողների, այլ բոլոր հայերի համար:

Այսպիսով, ամփոփելով կարելի է ասել, որ հայկական դպրոցները և՛ «հանրապետական», և՛ «համայնքի դպրոցներ» են, և որպես այդպիսին կարող են լինել ինտեգրման իդեալական մոդել Ֆրանսիայի համար:

ANNA VARDANYAN, Ph.D.
Armenian State University of Economics, Lecturer
YSU, International Relations and Diplomacy, M.A.
Founding President of "Arumenia-Nippon"
Armenian-Japanese Scientific & Cultural Union NGO
E-mail: vannarmenia@gmail.com

VICKEN BABKENIAN, Independent researcher
Australian Institute for Holocaust and Genocide Studies
E-mail: vbab124@gmail.com
DOI: 10.56925/2953-7894-2022.5-141

THE ACTIVITIES OF THE GREAT JAPANESE ARMENOPHILE EIICHI SHIBUSAWA

Keywords: Eiichi Shibusawa, Near East Relief, Armenian Genocide, humanitarianism, Armenian Relief Committee, Tokei Maru, Japanese ship, Smyrna massacre, Haghine Melik-Haykazyan.

Nowadays, the interest in the image of Eiichi Shibusawa (1840-1931), as a unique, exemplary entrepreneur does not stop in Japan. He founded more than 500 business enterprises operating in Japan, carried out diplomatic and charitable activities, and made a major contribution to the development of the Japanese economy at the time. Shibusawa's name is less known to the Armenian public. With this article, we want to make the name of Eiichi Shibusawa known to the Armenian people, for his pro-Armenian activities during the years of the Armenian Genocide, and after that. In the current year, a film series about the life and activities of Eiichi Shibusawa is shown on Japanese national television, which includes episodes about Shibusawa's pro-Armenian

activities during the Armenian Genocide.¹ Our article is aimed at emphasizing his philanthropic activity and the trajectory of friendship between the Armenian-Japanese peoples, the manifestation of Shibusawa's pro-Armenian approach on historical bonds.

Historical Review on the Humanitarian Assistance by the Japanese

According to Makiko Watanabe, formerly of the Japan International Cooperation Agency, Japan's humanitarian assistance dates back to 1953, when the government started funding UN relief work for Palestinian refugees. Later in the 1970's, Japan dispatched a small medical team to help Cambodian refugees. In 1987, this ad hoc help was formalized with the adoption of the Japan Disaster Relief Team Law (JDR Law) which officially enshrined the commitment by Japan to international relief.²

The early history of Japan's international humanitarian relief involvement has not been the subject of any major study. Consequently, Japan's participation in global humanitarian relief before 1953 is little known, and has failed to gain adequate recognition in the context of Japanese philanthropic history. Japan's first-known involvement in international humanitarian relief was not in 1953, but in 1922 in response to the Armenian Genocide committed by the Ottoman state.³

¹ "Eiichi Shibusawa is a National Benefactor: An Unknown History of the Support to Armenian Refugees", NHK, 06.10.2021, <https://bit.ly/3PEL1IO>, (Japanese: 「渋沢栄一は国の恩人」 アルメニア難民支えた知られざる歴史).

² Babkenian V., *Japan and the Armenian Genocide, A Forgotten International Humanitarian Relief Episode*, The Armenian Weekly, 19.09.2010, <https://bit.ly/3MFkURx>

³ Ibid.

According to our research, it becomes clear that the chronological wheel can be traced back for about two decades, thanks to the following testimony by Heghine Melik-Haykazyan in her travelogue "A stroll in Japan", chapter "Kyoto Night"⁴. Heghine had a conversation with a wealthy Japanese person who invited her to his house to watch a festival from the second floor:

First, he expressed his gratitude for the honor to welcome me at his place, secondly, he asked my nationality and when he learnt that I am Armenian, he directed his deeply surprised look and asked me with suspicion:

- Are you one of those Armenians, who constantly struggle against Turks?

It was my turn to be surprised now.

- Oh, so you have heard about Armenians?

- Of course, I did. If I am not mistaken, there were massacres several years ago. There was a missionary here, who was collecting money to send it over to you. How are things going in your country now?

I was looking at his face and did not know what to answer. Shall I rejoice or grieve that the big wave of our pain had reached all the way to the Japanese islands.

"One of the Armenians who constantly struggle against Turks": this type of a response by the Japanese person once again states that Armenian-Japanese relations have even deeper roots, which brings both admiration and astonishment. It turns out that the Japanese witnessed the real trauma of the Armenians connected with the Turks.

The Japanese have never been indifferent during the difficult days of the history of the Armenian people. The manifestations of mutual

⁴ Vardanyan A., *Heghine Melik-Haykazyan. A Stroll in Japan, Tbilisi, 1905, p. 192*, Review, Scientific Artsakh, №2(9), 2021, pp. 273-276, <https://artsakhlib.am/2021/09/28/english-heghine-melik-haykazyan-a-stroll-in-japan-tbilisi-1905-p-192/>

aid and humanitarianism have been a solid basis for the close Armenian-Japanese bilateral ties. One such episode was the fact of the rescue of local Armenians by the Japanese ship "Tokei Maru" in Smyrna, 1922, which has been preserved in the grateful memories among the descendants of the survivors, as mentioned in the congratulatory message sent by the former Deputy Prime Minister of the Republic of Armenia Tigran Avinyan on the occasion of the National Holiday of Japan on February 23, 2021, the birthday of the Emperor of Japan.⁵

Historical evidence shows that during the 1922 Smyrna massacre, the crew of the Japanese Tokei Maru merchant ship, witnessing local Christians fleeing and jumping into the sea, did not obey the orders of Mustafa Kemal's troops to leave the port. Moreover, the captain of the Japanese ship took courage, let the Armenians and Greeks who had escaped the genocide on the deck of the ship, and took them to the Greek shores.⁶

The Armenian Genocide was comprehensively studied by the Japanese expert of international law Hiroyoshi Segawa, who tells why he studied the subject of the Armenian Genocide and under what conditions. "After graduating from the doctoral program, the topic of "Genocide preconditions" was in the center of my interest for a long time. In order for these researches to reach their goal, I needed to bring concrete facts. That was about 20 years ago. At that time, I was studying materials related to the genocides in the UN archives, and suddenly I came across a material with this headline: "1915: The Armenian Genocide". Motivated by a sense of responsibility to humanity, I decided to take on the responsibility of opening the eyes of

the Japanese unaware of the tragedy experienced by the Armenians, "it was a very long, not smooth road".⁷ Hiroyoshi Segawa then published his book on this theme: "The Forgotten Genocide of the Armenians".⁸

Another researcher, Armenologist Hideharu Nakajima*, co-authored a book called "The Armenian Genocide: The history and Culture of the Armenian people" with his wife, Melanya Baghdasaryan.⁹

The mercy of the Japanese people towards the Armenians was manifested by the donations made by the Japanese to help the Armenians who survived the genocide.

Back in 1915, sparked by the cablegram sent by the US ambassador to the Ottoman Empire Henry Morgenthau in 1915, the international community responded to the atrocities committed against the Armenian people.¹⁰

Morgenthau considered it imperative to set up a special committee to find funds to help the refugees who had survived the massacres. Since October the 1st of 1915 Armenian Relief Committee started contributing to this project.¹¹ There were two more committees operating in the Near East: Syrian and Palestinian Relief Committee

⁷ Հովհաննիսյան Ն., Ամիրխանյան Մ., Կարապետյան Ռ., *Հայաստան-Ճապոնիա. Քաղաքական, տնտեսական, մշակութային և գիտական հարաբերություններ*, Երևան, 2005, էջ 156-162.

⁸ Սեգավա Հ., *Հայերի մոռացված գեղասպանությունը: Հետազոտություններ գեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու վերաբերյալ*, Երևան, 2005, 128 էջ:

* Hideharu Nakajima is an Armenologist, author of many books covering Armenia, head of Armenia-Japan Friendship Association, chief editor of Japanese "Ararat" and "Arax" magazines.

⁹ Բախչինյան Ա., *Հայ-Ճապոնական պատմական և մշակութային առնչությունները*, Երևան, 2018, էջ 125-127:

¹⁰ Babkenian V., *A Forgotten Ally, Part One*, ..., op. cit.

¹¹ *The Story of the Near East Relief*, The Armenian Genocide museum-institute foundation website, http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition_10.php

⁵ Address by Tigran Avinyan on the Occasion of the National Day of Japan - The Birthday of His Majesty the Emperor of Japan, Official Website of the Government of RA, 23.02.2021, <https://www.gov.am/en/news/item/9880/>

⁶ Stavridis S. T., *The Japanese at Smyrna: September 1922*, AHIF Policy Journal, Sporting 2016, https://www.researchgate.net/publication/295906512_AHIF_Policy_Journal

and Persian War Relief Foundation. In November, 1915, these two committees united with the Armenian Relief Committee functioning as Armenian and Syrian Relief Committee, later known as the American Committee for Relief in the Near East. On August 6, 1919, the U.S. Congress issued a Charter signed by the U.S. President incorporating the Near East Relief (N.E.R.).¹²

Since its establishment, the Committee has made an undeniable contribution to the salvation of Armenians orphaned by the Genocide. By 1929, the organization had raised over \$110 million (about \$1.4 billion in today's terms) and saved more than half a million Armenians from certain death. This figure included over 130,000 children who were housed, fed, and educated in more than 200 orphanages across the region. It was an unsurpassed achievement, remarkable even by today's standards, accomplished through the pioneering of philanthropic techniques which continue to be used today.¹³

Eiichi Shibusawa as the head of Japan's Armenian Relief Fund

In an effort to internationalize the N.E.R., the Reverend Dr. Lincoln L. Wirt, an American Congregational minister and a Red Cross commissioner during World War I, was given the mission to establish branches of the N.E.R. among the Pacific nations. After successfully establishing a relief committee in Hawaii, he arrived in Japan in February.¹⁴

As an American Christian missionary, Wirt considered it expedient to apply first to the American and European communities in Japan for donations.

¹² *United States Congress Act to Incorporate Near East Relief*, 06.08.1919, Armenian National Institute, <https://bit.ly/35MwFom>

¹³ Babkenian V., *Japan and the Armenian Genocide, A Forgotten International Humanitarian Relief Episode*, The Armenian Weekly, 19.09.2010, <https://bit.ly/3MFkURx>

¹⁴ Ibid.

He succeeded in establishing a general committee,¹⁵ composed of American businessmen and missionaries, with the American Ambassador, Charles Beecher Warren, as chairman. The Armenian relief movement began to gain momentum and at foreign social groups, lodges, clubs, churches, and garden parties, Wirt was invited to speak.¹⁶

Contemporary to Wirt's departure to Japan, the Washington Conference was held with the purpose of limiting naval arms and increasing security agreements in the Pacific area.¹⁷ This conference was the first international conference held in the United States and the first arms control conference in history. Advising the Japanese delegation at the conference was Viscount Eiichi Shibusawa.¹⁸

Born in what is now Fukaya, Japan in 1840, Visc. Shibusawa developed an eye for business early in life, helping with his family's farm and indigo business.¹⁹ He studied history and Confucian philosophy before traveling to Tokyo in his early twenties to further his studies. At the age of 27, he visited France and other European countries as a member of the Japanese delegation to the Paris World Exposition in 1867.²⁰

It was during this time that Visc. Shibusawa developed his opinions on the importance of industrial and economic development. Inspired by what he learned abroad, he founded one of Japan's first joint-stock companies. Later invited by the Japanese government to

¹⁵ National Archives of Armenia, Fund 430, List 1, Case 1285, p. 11.

¹⁶ Babkenian V., *Japan and the Armenian Genocide*, ..., op. cit.

¹⁷ *Washington Conference 1921-1922*, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/event/Washington-Conference-1921-1922>

¹⁸ Babkenian V., *A Forgotten Ally, Part One...*, op. cit.

¹⁹ *In 1925 the Title of Viscount was Granted to Shibusawa* (子爵 shishaku), <https://www.shibusawa.or.jp/english/museum/about.html>

²⁰ Ibid.

become a member of the ministry of finance, he was a driving force in Japan's modernization in the late 1800s and early 1900s.²¹

A pioneering figure, Visc. Shibusawa encouraged growth and development across the industrial sector. He founded fisheries, railways, printing companies, steamship companies, steel plants, gas and electric industries, oil mines and many more. Applying a set of ideas and morals of what he called the 'unity of morality and economy', he attempted to merge Confucian ethics with the emerging market capitalism in Japan. He believed that capitalists should place a strong emphasis on righteousness and benevolence, placing the public interest first and foremost while still engaging in competition. Using this doctrine, he was involved in some 600 social welfare organizations.²²

It is appropriate to quote Shibusawa in this context: "I should realize that I owe the society for being rich, and should contribute to social relief, and public undertakings actively, then the society is becoming more and more healthy. And at the same time, the asset management of mine would become more and more secure".²³

Acting as an important bridge between the United States and Japan, Visc. Shibusawa returned home from the Washington Conference shortly before Rev. Wirt arrived in Japan.²⁴

While Wirt's mission was successful in Japan, another American missionary, Gilbert Bowles, reported that a group of leading local businessmen were interested in Wirt's mission. Bowles was respected by the Japanese and was fluent in Japanese. Accompanied by Bowles, Wirt was invited to the Imperial Bank. Shibusawa was also present at this meeting.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Koichi Tsuchida, interview in Armenia (Transcript of Eiichi Shibusawa Memorial Foundation Archives).

²⁴ Babkenian V., *A Forgotten Ally, ...,* op. cit.

As Vicken Babkenian mentions in his article, he learned about the details of this meeting from an account recorded by Wirt himself. Acting as an interpreter, Bowles introduced Wirt to a number of personages including Viscount Shibusawa, a leading banker and vice-minister for foreign affairs. Sitting at the head of a long table, Shibusawa asked Wirt "who the Armenians were and why they needed help." After a little geography and history, Wirt described the details of the atrocities committed against the Armenians and their current plight. Shibusawa interrupted and asked, "Why did you not come to us with your appeal?" He added, "Was it because we are Buddhists and you thought we would not help Christians in distress? We have read your speeches as reported in the Japan Advertiser [an English-language daily] and we thought we would like to help, even if we have not been invited to do so. Unknown to you, one of our Japanese papers published your appeal, and here is your result." Shibusawa handed over to Wirt a check for \$11,000 (about \$140,000 in today's terms).²⁵

Shibusawa accepted the chairmanship of the Armenian Relief Committee of Japan, headquartered in Kajimachi, Tokyo. He immediately wrote a letter to 100 Japanese leaders, inviting them to attend a lecture by Rev. Wirt in the hope of inspiring interest to help the Armenians.²⁶

In this regard, the issue of the Japanese Ryumon magazine of March 1922 is noteworthy, which states: "Three members including Mr. Shibusawa agreed that they would go forward in the capacity of the Association of League of Nations. They invited members of the association as well as the newspapers in the town to the meeting to listen to Dr. Wirt on the situation of refugees, the possible relief activities and any request to Japan. They selected seven people as committee members, chaired by Mr. Shibusawa (10th February, 1922). They had the first meeting on 13th February, and decided to add

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

nine members, and set the secretariat at the association. On 15th they arranged a lecture by Dr. Wirt. On the 19th they organized a film show on the relief activities, combined with lectures by two Japanese members and Dr. Wirt. Dr. Wirt who gave talks all over Japan, including Yokohama, Nagoya, Kyoto, Osaka, and Kobe, then left for China. The Relief Committee will have the second meeting on 24th February.²⁷

Wirt continues his journey in the Pacific region, setting up relief committees in China, Korea, the Philippines, New Zealand, and Australia. Along with 12 other national committees, the Japanese Armenian relief committee became a member of the Geneva based International Near East Association, which had the stated goal of “increase[ing] the efficiency of all organizations seeking to relieve the suffering and promote the social, economic, and industrial welfare of those in the Near East who have been rendered destitute by war or other causes beyond their control.”²⁸

Based on his previous research, Vicken Babkenian stated that, among the members of the Near East Relief Committee was Dr. Inazo Nitobe, a League of Nations official, and a member of Japan’s House of Peers.²⁹ However, we managed to find new materials on this theme, which refute the above-mentioned claim. According to the materials preserved in the National Archives of Armenia, Inazo Nitobe refused to become a member of the Honorary Committee of the Near East Relief, stating that being Deputy Secretary General of the League of Nations at the time, he did not consider it expedient to accept the offer of N.E.R. Secretary General Gordon Berry to become a member. In his reply letter, Nitobe praised the humanitarian activity of the organization, at the same time clearly explaining the reason for not

accepting the membership offer, that is, due to his position he was obliged to be impartial, and if he accepted the offer he would not be able to do so.³⁰ Later, the position of the League of Nations, particularly Japan, on the Armenian issue allows us to conclude that Nitobe’s decision fit into Japanese foreign policy at the time.

Contributions for the Armenian relief fund began to flow in from all classes of Japanese society- from ordinary people to government ministers, leading businessmen to royalty. A Japanese girl’s school even assumed full responsibility for two Armenian orphans.³¹

We managed to find quite remarkable information from the memoirs of Poghos Nubar Pasha about the love and care that the Japanese had for the Armenian orphans. In his “Orphans’ Sunday” published in the New York-based “Hayastani Kochnak” newspaper in 1927 Poghos Nubar writes: “Mr. Vickrey, Secretary-General of the Near East Relief Organization, visited a Japanese girls’ school in Tokyo, Japan, in July of this year. The students of the school are “sponsors” of an Armenian orphan named Mary Macharian, who is fully funded by the Japanese girls’ school. Mary is in the American orphanage in Shira and bears the number 1760. The girls from Japan asked Mr. Vickrey to convey their sisterly greetings to Mary, and they have given a beautiful Japanese fan as a gift to their distant protégé.”³²

One of the most important initiatives of the Near East Relief was the “Golden Rule Sunday” charity campaign, which began in 1923.³³ The essence of the initiative was that the donors ate the same food at their Sunday dinner as tens of thousands of Armenian orphans under

³⁰ National Archives of Armenia, Fund 430, List 1, Case 1291, p. 8.

³¹ Babkenian V., *A Forgotten Ally, Part One, ...*, op. cit.

³² Պօղոս Նուբար, «Որբերու Կիրակին» կոչ, տպուած՝ Հայաստանի Կոչնակ, Նիւ Եորք, ԻԷ. Տարի, թիւ, 48, 26.11.1927, էջ 1526:

³³ National Archives of Armenia, Fund 430, List 1, Case 1283, page 99 and verso, page 100.

²⁷ Koichi Tsuchida, interview in Armenia (Transcript of Eiichi Shibusawa Memorial Foundation Archives).

²⁸ National Archives of Armenia, Fund 430, List 1, Case 1285, p. 11.

²⁹ Babkenian V., *A Forgotten Ally, Part One, ...*, op. cit.

the care of N.E.R. The campaign called the donors to remember thousands of orphans in need, and transfer financial aid to them.

In the first year, about \$1 million was raised. Japan was not left out of this charity campaign. There are archive materials, which indicate the list of the countries from which donations were transferred within the framework of the "Golden Rule Sunday" campaign. Japan is also mentioned in that list.³⁴ The motto of the December 2, 1923 charity campaign was: "Whatsoever ye would that others should do unto you (or unto your children if left desolate) do ye even so unto them".

New Material Discoveries from the Archives of Eiichi Shibusawa Memorial Foundation

At Shibusawa Eiichi Memorial Foundation, we managed to find an important registry about the donations, activities, and lectures by Eiichi Shibusawa and a group of people of different social and political status, who spared no effort to raise funds for Armenians in need. With great difficulty we managed to translate the registry from Middle Japanese, in which we found Shibusawa's thoughts that we have not yet read about in any book or article.* The translated exclusive material really sheds new light and reveals new facts about the work and activities of the Armenian Relief Fund in Japan, as well as about the compassionate attitude of the famous Japanese Entrepreneur Eiichi Shibusawa towards the Armenian nation. Some excerpts of the registry are presented below.³⁵

³⁴ National Archives of Armenia, fund 430, List 1, Case 1291, pp. 22, 23, 26.

* The registry was translated by Amalya Baloyan, a Japanese language specialist and translator.

³⁵ 渡沢青淵記電子資料, *Shibusawa's digital fund*, <https://medium.com/@vardanyananna/some-pages-from-the-registry-33d03ca71ef9>.

- ❖ About 40,000 people living in poverty are at risk of starvation. Yesterday in the Armenian Refugee Committee Shibusawa presented the fact that during the First World War the Turks killed, tortured and raped about 5,000,000 Armenians without any hindrance, half of whom died, and now 2,000,000 Armenians are starving.
- ❖ In 1922, Tsyogayi Shigou Shinbou kept Armenian refugees who had been harmed by the Turks for ten nights. The next morning, his employee Mr. Will came to the Shibusawa Eiichi Refugee Committee. He told him the names of dozens of people.
- ❖ Another employee gave a lecture to students in one of the classrooms at Hitobashi University (presumably Hitotsubashi) at 4 pm on February 10, where he managed to provide students' engagement.
- ❖ The issue of the Armenian refugees became a key question for the Japanese Committee. The committee was headed by Mr. Shibusawa.

10,000 was sent to the Armenian Refugee Fund. Another amount was transferred to the Armenian Musicians' Fund. In addition, it was decided to transfer 120 yen per child per year.

- ❖ Mr. Wirt mentioned that they have received Armenian refugees, most of whom have already been rescued, but 40,000 orphans are in danger of starvation.

He said. "If we do not save them, believe me, 40,000 people are doomed to starvation, we are human beings, we must do the impossible. Please help the recovering children".

Wirt also mentioned that a certain part of the donation was sent to Armenia.

- ❖ Wirt sent the project to Japan, receiving the support of Shibusawa and others.

❖ From the words of a member of the Goujimachiku International Relief Committee.

- Armenia was able to raise an uprising with its army. Considering Armenians to be of another religion, they took the lands belonging to Armenians. By leaving 4,000,000 people homeless, their homes were burned down. And those people had to flee and spread all over the world. 2,000,000 Armenians, fleeing through the desert, had no bread or water, for five years they ate plants and tree leaves and had severe times. Even now, there are people in Japan who can prove it. If we get enough donations, we can make their lives easier.

❖ The story of 40,000 Armenian orphans.

Mr. Wirt from the N.E.R. delivered a speech last night. He mentioned that yesterday the teacher of the Boys' School made a speech to a number of children, during which he talked about the Armenian orphans, after which 894 yen was collected.

He particularly said,

- Your article published in the newspaper, which talked about poor children, really made a noise this morning. Shibusawa seems to be a translator among us and them, he told us about the tears and problems of those children. The story of the poor orphans touched our hearts.

And Mr. Bors of the American Committee mentioned that the tears are insignificant and the money is very important, for which we are very grateful, we can repeat many times, we are grateful.

❖ At the end of February 1923, the amount raised by the Armenian Relief Committee was 20,000 yen, of which 4,000 was spent on staffing.

It is noteworthy that Japan's Prince Tokugawa observed the Golden Rule Sunday and sent a generous amount of money, accompanied by a beautiful personal letter, to the Near East Relief. He

also took a leading part in supervising and distributing literature on the Golden Rule Sunday to all members of the House of Peers.³⁶

Episodes, which shed light on the pro-Armenian activities in Shibusawa's biography

According to the issue of Magazine "Kokusai Chishiki" (Global Knowledge) of March 1923: "The Armenia Refugee Relief Committee reported to the media that they raised the fund of about 20,000 yen, and transferred most part of the fund to the US committee, and that they have decided to seize their activities. The Armenian Relief Committee raised the fund about 20,000 yen, by organizing such activities as lectures, concerts, film showings and theater performances, remitted \$4,000 to the US Near East Relief committee, and is now preparing to transfer the second remittance. Since the situation in the Near East seems to be getting better, we have decided to close our activities. We are now planning to organize the final fundraising campaign, and would be grateful if we could get as many donations as possible. We are responsible for transferring any donations collected after the closure. We expect more Buddhists could contribute. We own movie films introducing the situation of Armenian refugees, and are ready to lend them to be utilized."³⁷

Both in the past and now, Shibusawa's impact, as a famous entrepreneur, who was one of the builders of modern Japan, is tangible in various corners of Japan. Still, looking around Japan, one can find dignified bronze statues of Shibusawa erected in a truly wide variety of places- not just at his birthplace or within the premises and headquarters of the companies that he founded but also in one corner of Japan's Kabuto-cho financial district and on the campuses of the

³⁶ Babkenian V., *A Forgotten Ally* ..., opt. cit.

³⁷ Koichi Tsuchida, interview in Armenia (Transcript of Eiichi Shibusawa Memorial Foundation Archives).

country's top business schools, as well as at Japan's largest social welfare facility.³⁸ The great appreciation for Eiichi Shibusawa's work is reflected in the fact that from 2024 the portrait of Shibusawa will be on ¥ 10,000 banknotes.³⁹

However, the episodes related to Shibusawa's distant deep connection with the Armenian people have not been subject of any major study. From a distance of a century, the impression is created that the mercy of the Japanese people towards the Armenian people has been forgotten, lost from the pages of the joint history of the two friendly peoples. Our research is aimed at counteracting this view, valuing the historical relations between the Armenian and Japanese peoples. Despite the geographical distance, the peoples of the two friendly countries have always treated each other with mutual warmth. In general, there is an opinion that states make history. We believe that history is made up by powerful individuals and Shibusawa's example is a vivid proof of that.

The Armenian people are thankful to the great Japanese man

In 2021 the 4th President of the Republic of Armenia, Armen Sarkissian, had a working visit to Japan where he visited Shibusawa Eiichi's Memorial Foundation.⁴⁰

³⁸ Shimada Masakazu, *The Entrepreneur Who Built Modern Japan: Shibusawa Eiichi*, English translation by Paul Narum, Tokyo: Japan Publishing Industry Foundation for Culture, 2017, p. 5.

³⁹ *Japan Announces New ¥ 10,000, ¥5,000 and ¥1000 Bank Notes as Reiwa Era Looms*, The Japan Times, 09.04.2019, <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/04/09/national/japan-introduce-new-%C2%A510000-%C2%A55000-%C2%A51000-banknotes/>

⁴⁰ *Working Visit of the President Armen Sarkissian to Japan*, Official Website of the President of RA, 23.07.2021, <https://www.president.am/en/foreign-visits/item/2021/07/23/President-Armen-Sarkissians-working-visit-to-Japan/>

At the Shibusawa Eiichi Memorial Foundation, President Sarkissian met with its Director Koichi Kabayama and Eiichi Shibusawa's grandson Masahide Shibusawa. Thanking the reception, President Sarkissian evaluated the visit as significant for Armenia. Expressing gratitude on behalf of the entire Armenian people and his own for the invaluable support provided to the Armenian people by Eiichi Shibusawa and his foundation, the President noted that Japan is an example for us. "As a nation, you have also lived through difficult times, you have had losses, sometimes you thought you lost everything, and then you recovered, you built your homeland. I hope we open a new page in the Armenian-Japanese relations, which will focus on the future, new technologies and new directions. It is with this mission that I am here." he said.⁴¹

Touching upon the activities of Eiichi Shibusawa, President Sarkissian noted that the life and work of the great Japanese businessman and philanthropist are an inspiring message for deepening Armenian-Japanese relations.⁴²

Afterwards, President Sarkissian handed over the "Henry Morgenthau" commemorative medal of the Armenian Genocide Museum-Institute to Masahide Shibusawa.⁴³ "Your grandfather, Eiichi Shibusawa, was a great businessman, one of the founders of the Japanese economy. He is the one who saved a large number of Armenians. And it is not just about saving lives. The most significant thing is that people survive and are reborn if they have hope. No matter how difficult it is today, if there is hope, you can survive; if there is hope, you can rebuild; if there is hope, you can go on with your life. You will have hope if you are strong; you will have hope if

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ *The Presentation of the Armenian Genocide Museum-Institute's "Henry Morgenthau" Commemorative Medal to a Japanese Friend of the Armenian Nation*, Official Website of the Armenian Genocide Museum-Institute, <http://www.genocide-museum.am/eng/24.07.21.php>

you have friends, as in 1915, after the Genocide. We had friends, one of them was Ambassador Morgenthau, and the other was your grandfather, - said the President. -Today, this assessment is in some ways aimed at strengthening and developing the future Armenian-Japanese economic relations, and Japan's active support to Armenia's economic revival is just as during the Genocide, when the great Japanese businessman and philanthropist extended a hand to the Armenian people that gave them confidence in the future and hope for further aspirations and victories.”⁴⁴

It can be stated that the Japanese people did not remain indifferent both in the issue of salvation of the Armenian people during the years of the Armenian Genocide and in the issue of mercifully helping the Armenians who escaped the Genocide. In general, very little research has been done on Eiichi Shibusawa's pro-Armenian activities, as evidenced by the fact that several biographical books written about Shibusawa do not mention his connection to the Armenian people. Our article aims to shed new light on the unexplored episodes of this famous man's biography as well as to acquaint the Armenian people with the pro-Armenian activities of the great Japanese Armenophile.

⁴⁴ Working Visit of the President Armen Sarkissian to Japan, Official Website of the President of RA, 23.07.2021, <https://www.president.am/en/foreign-visits/item/2021/07/23/President-Armen-Sarkissians-working-visit-to-Japan/>

ԱՆՆԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ, տ.գ.թ.

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական

համալսարան, դասախոս

ԵՊՀ, Միջազգային հարաբերությունների

և դիվանագիտության ֆակուլտետ, մագիստրոս

«Արուսենիա-Նիպոն» հայ-ճապոնական
գիտամշակութային միության ՀԿ-ի հիմնադիր նախագահ

Էլ.հասցե՝ vannarmenia@gmail.com

ՎԻԳԵՆ ԲԱԲԿԵՆՅԱՆ, անկախ հետազոտող

Ավստրալիայի ինստիտուտ, Հոլոքոստի և ցեղասպանության

ուսումնասիրությունների ենտրոն

Էլ.հասցե՝ vbab124@gmail.com

ՃԱՊՈՆԱՅԻ ՄԵԾ ՀԱՅԱՍՏԵՐ ԷԻՉԻ ՇԻԲՈՒՍԱՎԱՅԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ Էիչի Շիբուսավա, Մերձավոր Արևելքի Նպաստամատույց կոմիտե, Հայոց ցեղասպանություն, մարդասիրական օգնություն, Հայ օգնության հանձնաժողով, Տոկեի Մարու, ճապոնական նավ, Զմյուռնիայի ջարդեր, Հեղինե Մելիք-Հայկազյան:

Հետազոտության նպատակն է վերհանել 1915 թ. հայերի ցեղասպանությունից հետո ճապոնացի գործարար, բարերար

Էիչի Շիբուսավայի մարդասիրական օգնության և կամեցողության դրսևորումները հայազգի փախստականների նկատմամբ: Այս հոդվածի նպատակն է նոր փաստերի շնորհիվ ի հայտ բերել Ճապոնիայում գործող Հայ օգնության հանձնաժողովի գործունեության և Շիբուսավայի կենսագրության չուսումնասիրված դրվագները, ինչպես նաև հայ և Ճապոնացի ժողովուրդներին ծանոթացնել ականավոր Ճապոնացու հայամետ գործունեությանը: Մեր հետազոտությունը մեծապես կնպաստի հայ և Ճապոնացի բարեկամ ժողովուրդների առավել քան մեկդարյա բարեկամական հարաբերությունների վերաբերմանը և ամրապնդմանը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՏՈԿՈ ԱՐԻՐՄՈՒՐԱ

ՎԱՐԿԱԾ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԾԱԳՄԱՆ ՄԱՍԻՆ. ՀԱՅԱՅՔ ՃԱՊՈՆԻԱՅՈՒՄ
ՅԱՅՈՒ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԾԱԳՄԱՆ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ 5

ՏԱԹԵՎ ԲԱԲԱՅԱՆ

ԿԱՐՄԻՐ ԳՈՒՆԱՆՎԱՆ ԴԵՐԸ ՀԱՅ ԵՎ ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ
ԼԵԶՎԱՄՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ 22

ԱՐԾՎԻ ԲԱԽՉԻՆՅԱՆ

ՀԱՅ-ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ ԿԵՐՊԱՐՎԵՍՏՈՒՄ 40

ԿԱՐԵՆ ՀԱՄԱՂԱ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԶԵՌԱԳԻՐԸ ՃԱՊՈՆԻԱՅՈՒՄ 58

ԳԱՅԱՆԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԵՐԿՐԱՇԱՐԺԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ
(ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ) 64

ԵՎԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՃԱՊՈՆԻԱՅԻ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՅՈՒԹՅԱՆ
ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՐԴԲԵՋԱՆՈՒՄ (Համեմատական
վերլուծություն) 88

ԼՈՒԻԶԱ ՔԼՈՅԱՆ

ԳՈՅԱԿԱՆԱԿԱՆ ԱՆԴԱՄԻ ԼՐԱՅՈՒՄ

ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ

ԳՈՐԾԱԲԱՆԱԿԱՆ / ՊՐԱԳՄԱՏԻԿ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ՃԱՊՈՆԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ

ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ 108

ՇԻՆՍՈՒԿԵ ՄԱՅՈՒԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ ՃԱՊՈՆԱՅԻ

ՍՈՅՈԼՈԳԻ ՏԵՄԱՆԿՅՈՒՆԻՑ 127

ԱՆՆԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ, ՎԻԳԵՆ ԲԱԲԿԵՆՅԱՆ

ՃԱՊՈՆԱՅԻ ՄԵԾ ՀԱՅԱՍՏԵՐ ԷԻԶԻ ՇԻՐՈՒՍԱՎԱՅԻ

ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ 141

CONTENTS

MAKOTO ARIMURA

HYPOTHESES ON THE ORIGIN OF FARMING

COMMUNITY IN ARMENIA: A VIEW FROM THE BIRTH

OF YAYOI CULTURE IN JAPAN 5

TATEV BABAYAN

THE ROLE OF RED COLOR NAME IN ARMENIAN AND

JAPANESE LANGUAGE CULTURE 22

ARTSVI BAKHCHINYAN

ARMENIAN-JAPANESE RELATIONS IN FINE ART 40

KAREN HAMADA

AN ARMENIAN MANUSCRIPT IN JAPAN 58

GAYANE HARUTYUNYAN

THE FUNDAMENTALS OF IMPROVING THE EARTHQUAKE

INSURANCE SYSTEM IN THE REPUBLIC OF ARMENIA (BY

THE EXAMPLE OF JAPAN) 64

YEVA HARUTYUNYAN

JICA'S ACTIVITIES IN ARMENIA AND AZERBAIJAN

(Comparative analysis) 88

LUIZA KLOYAN

PRAGMATIC FACTORS IN NOUN MODIFYING CLAUSE

CONSTRUCTIONS IN JAPANESE AND ARMENIAN 108

SHINNOSUKE MATSUI

ARMENIAN SCHOOLS IN FRANCE FROM THE VIEWPOINT A

JAPANESE SOCIOLOGIST..... 127

ANNA VARDANYAN, VICKEN BABKENIAN

THE ACTIVITIES OF THE GREAT JAPANESE

ARMENOPHILE EIICHI SHIBUSAWA 141

ԱՐԵՎԵԼԱԱՍԻԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

V

EASTERN ASIAN STUDIES

V

Տպագրված է «ԲՈՓԻ ՓՐԻՆԹ» ՍՊԸ-ում:
Ք. Երևան, Խորենացի 4-րդ նրբ., 69 տուն

Չափսը՝ 60x84^{1/16}: Տպ. մամուլը՝ 10.375:
Տպաքանակը՝ 70: